

"BİR İMPARATORLUĞUN İKTİSAT TARİHÇİSİ"

MEHMET GENÇ

“BİR İMPARATORLUĞUN İKTİSAT TARİHÇİSİ”

MEHMET GENÇ

"Hac Yolunda Bir Karınca'nın Talebelerine…"

"Bir İmparatorluğun İktisat Tarihçisi" Mehmet Genç, (Derleyen: Muhammet Negiz), 23 Nisan 2021

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ YERİNE 10

HOCAMIZ MEHMET GENÇ VEFAT ETTİ 14

MEHMET GENÇ'İN SON MAKALESİ: OSMANLI EKONOMİSİNDE ÜÇ İLKE 16

TAKDİM 16

İAŞE, HAZİNE, GELENEK 17

İHRACAT ENGELLENDİ 18

TOPRAK ÜZERİNDE KONTROL 18

EMEK ÜZERİNDE KONTROL 19

ESNAF ÖRGÜTLERİ 20

OSMANLI'DA SANAYİ VE FAİZ 21

DEVLET MÜDAHALESİ 22

FİYAT KONTROLÜ 22

OSMANLI'DA FAİZ 23

KONTROLÜN HEDEFİ 24

ÂLİMLER, CAHİLLER, PROFESÖRLER 25

TARİH KÖRLÜĞÜ 28

OSMANLI'NIN ÜÇ İLKESİ 28

1- İaşecilik (provizyonizm) 28

2- Fiskalizm 28

3- Gelenekçilik 29

4-5 KAT BÜYÜKLÜKLER 29

LABORATUVAR GİBİ BAKMAK 30

FARİZA-İ HACCI EDA EDEN BİR KARINCA 31

BELGESELCİLİĞE İNDİRGENMEYEN BELGE KULLANIMI 32

ÖZGÜN BİR ÖRNEK 33

DOSTLARI VE ÖĞRENCİLERİ, ÇEVRİM İÇİ TOPLANTIDA TARİHÇİ DR. MEHMET GENÇ'İ ANDI 34

"Az yazar, öz yazardı. Çok konuşur, öz konuşurdu" 35

"Herkesin yürekten sevdiği ve saydığı bir insandı" 35

"Mehmet Genç arşivi uzmanların elinin altında bulunmalı" 35

HOCA'NIN KÜTÜPHANESİ SOSYAL İLİMLER İHTİSAS KÜTÜPHANESİ GİBİDİR 37

EN BÜYÜK FİLOZOFUMUZ YUNUS'DUR 39

KAYIP TERCÜME ORTAYA ÇIKABİLİR 40
KİTABI HIRPALAYARAK OKURDU 41
SON NEFESİNE KADAR İLİMLE UĞRAŞTI 42
OSMANLILAR ZEKÂ AVCISIYDI 43
HAMİDULLAH’I FIKIH İÇİN TAKİP ETMİŞ 44
TÜRKİYE’YE RAĞMEN YETİŞTİK 44
HEP AÇIKTA YÜZMEYİ SEVDİ 45
PANDEMİ ONU YIPRATTI 46
NEŞREDİLMEMİŞ BİR MAKALESİ BASILACAK 47
CUMHURBAŞKANLIĞI MAAŞ TAHSİS ETTİ 47
OSMANLI’NIN ÜÇ TEMEL İLKESİ 48
TÜRKİYE, OSMANLI DEVLETİ VE MEHMET GENÇ HOCA 50
HER KÂĞIDIN İKİ YÜZÜ VARDIR 51
İSTEKLİLER İLE SAMİMİ DERSLER 52
MEVZUAT BEKÇİLİĞİ 52
İHTİYAÇ EKONOMİSİ 53
HOCALIĞI DEVAM EDECEK 53
OSMANLI EKONOMİSİNE DAİR KONUŞMALAR 55
‘HAC YOLUNDA BİR KARINCA’: MEHMET GENÇ’İN ARDINDAN… 56
OSMANLI İKTİSAT ANLAYIŞI VE MEHMET GENÇ HOCA 61
MEHMET GENÇ HOCAMIZIN ANISINA 63
MEHMET GENÇ HOCA’NIN ARDINDAN BİR AKADEMİ MUHASEBESİ 66
MEHMET GENÇ HOCA’NIN ARDINDAN 68
“BİZE NEDEN SORULMUYOR?!” 69
MEHMET GENÇ HOCA’NIN BİLİNMEYEN ÖZELLİĞİNİ İSKENDER ÖKSÜZ ANLATTI 71
BİR ÖMRÜN ADANDIĞI SORU 71
OSMANLI PROBLEMATİĞİ 72
KIRK YILDA YAZILAN KİTAP 74
KAOTİK BİLGİDEN SENKRONİK BİLGİYE BİR İKTİSAT TARİHİ TEORİSYENİ: MEHMET GENÇ 76
MEHMET GENÇ'İ ANLATMAK GÜNEŞE FENER TUTMAKTIR 77
ÖZGÜRCE BİLİMLE UĞRAŞIR 77
OSMANLI ARŞİVİ’NİN HAFIZASI 78
FARKLI DİSİPLİNLERLE HEMHAL OLMAK 78
MÜKEMMELİYETÇİDİR 78

TARİHE NEFES GETİRMEK ... 78
TARİHİN BÜYÜK USTASI ... 78
İKTİSAT TARİHİNDE BİR MÜÇTEHİT: MEHMET GENÇ ... 80
KARŞILAŞMA VE ANLAMA İHTİYACI ... 80
ARTVİN, İSTANBUL VE ANKARA ÜÇGENİ ... 81
TAŞRADAN İSTANBUL'A: KÜLTÜREL UYUM SORUNU ... 82
TARİHSEL İKTİSADA YÖNELMESİ VE KARŞILAŞMALAR ... 83
SORULARININ PEŞİNDEN ARŞİVE GİRDİ VE BİR DAHA ÇIKAMADI ... 84
ÖMER LÜTFİ BARKAN'DAN SONRA ... 85
HAKKINDA ÇALIŞMALARA İHTİYAÇ VAR ... 86
ARŞİVE RUH VEREN TARİHÇİ: MEHMET GENÇ ... 87
MEHMET GENÇ İLE SÖYLEŞİ ... 89
Dr. MEHMET GENÇ İLE SÖYLEŞİ ... 98
BİRİNCİ BÖLÜM ... 98
MEHMET GENÇ BİYOGRAFİSİ ... 101
İKİNCİ BÖLÜM ... 109
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ... 119
MEHMET GENÇ 'MESELE BULMACAYI ÇÖZMEKTİ, ÜNVAN DEĞİL' ... 127
ALMAN UÇAKLARI ÜZERİMİZDEN GEÇERDİ ... 128
MÜLKİYE MESCİDİ VE KANTİNDEKİ ÜNLÜLER ... 129
OSMANLI TARİHİ DÜNYA TARİHİN KARA DELİĞİ ... 130
TEFEKKÜRLER OLSUN! MEHMET GENÇ HOCA BÜYÜK MÜTEFEKKİR ... 132
MEHMET GENÇ ANLAŞILMAZSA… ... 133
BURUK ÖLÜMLER ... 135
Adnan Ekşigil, 3 Nisan 2021 Cumartesi ... 135
KALANLARDAN MEHMET GENÇ ... 138
MEHMET GENÇ: 'VATANI SEVMEK YETMEZ, HAKİKATİ DE SEVMEK GEREK' ... 141
'BİLİM ADAMLARI MEKTUPLAŞIYORDU' ... 142
'AVRUPA İLE KÜLTÜREL İLETİŞİM YOKTU' ... 142
'AMERİKA'YA BİZ GİTSEYDİK SÖMÜRMEZDİK' ... 143
'İLİM, ZEKİ İNSANLARIN UĞRAŞI OLMALI' ... 144
'ÜNİVERSİTELERİ ÇOĞALTMAKLA İLİM GELİŞMEZ' ... 144
'KÜLTÜR DEMEK GELENEK DEMEKTİR' ... 144
DİLİ BASİTLEŞTİRDİKÇE ZİHNİMİZ DE BASİTLEŞTİ ... 145

DÜNYANIN EN BÜYÜK DİLİ OSMANLI TÜRKÇESİ 145
TÜRKLER ALMANYA’YA GİTTİĞİNDE ÇALIŞIYOR 145
TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE DÖRT SİMA: HALİL İNANCIK – HALİL SAHİLLİOĞLU - MEHMET GENÇ - İLBER ORTAYLI 147
CUMHURBAŞKANLIĞI MİLLET KÜTÜPHANESİ’NE BAĞIŞ 150
“ARHAVİ’DEN ARŞİVE”: MEHMET GENÇ’İN ARDINDAN 151
AÇILIŞ VE SELAMLAMA KONUŞMALARI 152
MODERATÖR 152
KONUŞMACILAR 152
KAYIT 152
KARELERDE MEHMET GENÇ 153

GİRİŞ YERİNE

Yakın zamanda bu dünyaya veda eden *merhum Mehmet Genç hocamızın ardından yazılan yazılar ile hayatta iken gerçekleştirmiş olduğu söyleşi ve röportajlardan bir seçki* derlenerek okurların ve araştırmacıların istifadesine sunulmuştur[1]. *İktisat tarihi* ya da *işletmecilik tarihi* konuları başta olmak üzere araştırmacılar için bir ***"deniz feneri"*** olarak görülen ve Şevket Pamuk hocanın ifadeleriyle ***"Bir İmparatorluğun İktisat Tarihçisi"*** olan merhum Mehmet Genç hocamız hakkındaki bu mütevazı çalışmanın yararlı olması dilekleriyle…

23 Nisan 2021, Cuma

Muhammet Negiz
mnergiz@live.com

[1] Kısa sürede ulaşılabilen yazılar çalışmaya dâhil edilmiştir. Kişi ve kurum ayrımı yapılmamıştır.

Çizim: Ahmet Faruk, "Hac yolunda bir karınca" Merhum Mehmet Genç Hoca anısına [2]

[2] https://twitter.com/muverrihnamzeti/status/1376221413338705933?s=20, Son Erişim Tarihi: 28.03.2021

HOCAMIZ MEHMET GENÇ VEFAT ETTİ

Marmara Üniversitesi: Üniversitemiz Emekli Öğretim Üyelerinden, Dünyaca Ünlü Osmanlı Tarihçisi, Hocamız Mehmet Genç Vefat Etti.

18 Mart 2021[3]

Sayın Dr. Mehmet Genç, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni 1958'de bitirdi. 1960'ta girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde iktisat tarihi asistanı olarak Ömer Lütfi Barkan ile çalıştı.

1983 yılında Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. Marmara Üniversitesi Tarih Bölümü'nde emekli oluncaya dek pek çok öğrenci yetiştirdi.

Osmanlı İktisat Tarihi üzerine lisans ve lisansüstü düzeyde dersler verdi. 1999 yılında emekli olduktan sonra İTÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde ve İstanbul Şehir Üniversitesi İnsani Bilimler Fakültesi Tarih Bölümü'nde lisans ve lisansüstü dersler verdi. Mehmet Genç'in Osmanlı ekonomisi üzerine yayınladığı pek çok makalesi İngilizce, Fransızca, Arapça ve Yunanca gibi pek çok dile çevrilerek tekrar basıldı. Bu tebliğ ve makalelerin önemli bir bölümü bazı ilavelerle Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi adıyla Ötüken Yayınevi'nden 2000 yılında kitap olarak yayınlanmıştır. 2006 yılında Erol Özvar'la birlikte Osmanlı bütçelerini yayına hazırladıkları eser Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler adıyla neşr edildi. Çok sayıda ödül sahibi olan Mehmet Genç, 2015 yılında Tarih dalında Cumhurbaşkanlığı Kültür Ve Sanat Büyük Ödülü'ne layık bulundu. Akademik hayatına hiçbir zaman ara vermeyen Mehmet Genç, son olarak Marmara Üniversitesi'nde lisansüstü dersler vermekteydi.

[3] https://www.marmara.edu.tr/news/universitemiz-emekli-ogretim-uyelerinden-dunyaca-unlu-osmanli-tarihcisi-hocamiz-mehmet-genc-vefat-etti

MEHMET GENÇ'İN SON MAKALESİ: OSMANLI EKONOMİSİNDE ÜÇ İLKE

TAKDİM - TAHA AKYOL[4]

Merhum Mehmet Genç Hocamızla 'Eğrisi Doğrusu' için mülakat yapmak istemiştim. Kendisiyle görüştüm, kabul etti. Soruları geçtim. Soru cevap tarzı yerine uzun bir makale yazmak istediğini söyledi. Arasına sorular koyup mülakat haline getirmem metnin ahengini bozabilirdi. Makalenin devamını beklerken vefat haberi geldi.

Okuyacağınız metinde spotlar, başlıklar, ara başlıklar bana ait. Ana metin tamamen hocamızın bana gönderdiği metindir. "Sonuç yerine" hocamızın kitabından kısa bir bölüm ekledim.

İktisat tarihçiliğimizin büyük isimlerinden merhum Mehmet Genç'i rahmet ve hürmetle anıyorum, nur içinde yatsın.

Osmanlı yönetim elitinin, klasik dönemde, yani 14. yüzyıldan 18. yüzyılın son yıllarına kadar, ekonomiye bakışları, çağdaşları olan merkantilist Avrupa'dan ve aynı Batının ürünü veya mirasçısı olan çağımızın kapitalist anlayışından çok farklı özellikleri vardı.

Osmanlı yöneticilerinin toplumun/iktisadi hayatı hakkındaki tasavvurları, ihtiyaç kavramında temelleniyordu. Onların zihin dünyasında iktisadi faaliyetin hedefi, özü bütün katmanları ile toplumun ve dolayısı ile devletin ihtiyaçlarını gidermekten ibaretti. Bu anlayışla iktisadi ilişkileri düzenlerken, başlıca 3 ana ilkeye göre hareket ettiler.

---

[4] https://www.karar.com/mehmet-gencin-son-makalesi-osmanli-ekonomisinde-uc-ilke-1610141

İAŞE, HAZİNE, GELENEK

Dikkate aldıkları birinci ilke iaşe, yani provizyonizm ilkesi idi. Bu ilkeye göre iktisadi faaliyetin esas hedefi ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, ucuz ve kaliteli olmasını sağlamaktı. Mal ve hizmet üretenler önce kendi ihtiyaçlarını karşılamalı, ondan sonra da kademe kademe bütün toplumun ihtiyaçlarına cevap vermeli idiler.

Verimliliğin düşük ve arttırılmasının son derece zor olduğu, ulaştırma maliyetinin çok yüksek bulunduğu bir iktisadi muhitte provizyonizmin icaplarına cevap verebilmek için, üretim ve mübadele üzerinde, ziraattan başlayarak esnaflık ve ticareti de içine alan, çok kapsamlı bir düzenlemeler dünyası inşa ettiler Osmanlı yöneticileri.

Osmanlı yöneticilerinin iktisadi kararları alırken dikkate aldıkları 2. İlke fiskalizmdir. Burada hedef, iktisadi faaliyet ve ilişkileri aksamdan yürütülürken, devletin, toplumdan ayrı olarak hazinesinin devamlı olarak güçlü ve dolu kalmasını sağlamaktır; hazine gelirlerini yükseltmek ise ekonominin üretim kapasitesine ve parasal mübadele hacminin genişleme hızına bağlı idi.

Verimlilikte ve dolayısı ile üretimde artışın zor, ulaştırmanın pahalı olduğu bir iktisadi muhitte parasal mübadele de dar sınırlar içinde kalıyordu. Provizyonizmin bir ilke olarak benimsenmesi de bu şartlar altında topluma azami refahı, başka türlü sağlamanın mümkün olamayacağı düşüncesinden doğuyordu.

Ancak provizyonizme bağlılık devam ettikçe bu şartları zorlamanın riski ve maliyeti de çok yüksek kalıyordu. Neticede provizyonizm ile kaynağındaki şartlar karşılıklı destekle birbirlerini süreklileştirme eğiliminde idiler. Bu paradoksal oluşumda hazine gelirlerini yükseltmek de son derece zorlaşıyordu.

Osmanlı Bütçelerinin 1530'lardan 1780'lere kadar 250 yıl boyunca altın veya gümüş değeri olarak hacminde pek az bir artış olmasında ifadesini bulan bu zorluk, ekonomide refahı azaltıcı bir zorlamaya yol açmamak uğruna katlanılmış olan büyük fedakârlığın bir ifadesi olarak anlaşılmalıdır.

Osmanlı otoritelerinin bir makasın iki kolu gibi işleyen bu 2 ilkeye dayanarak şekillendirdikleri Osmanlı iktisadi kurumları uzun süren deneme ve iyileştirmelerle 16. Yüzyılın ilk yıllarında esas profiline bir kere ulaştıktan sonra 3. bir ilkeyi, yani gelenekçiliği de yanlarına alarak süreklilik kazanmışlardır.

O tarihlerden itibaren değişmeleri giderek asgariye indiren bu ilke gelenekçiliktir. Bunu, sosyal ve iktisadi ilişkilerde yavaş yavaş oluşan dengeleri mümkün olduğu ölçüde muhafaza ederek, değişme eğilimlerini engelleme ve herhangi bir değişme ortaya çıktığı hallerde ise, tekrar eski dengeye dönmek üzere, değişmeyi ortadan kaldırma iradesinin hâkim olması şeklinde tanımlayabiliriz.

İktisadi hayatın türlü alanlarında doğan çatışma ve ihtilaflarını çözümü ile ilgili olarak verilen kararlarda 16-18. yüzyıllar boyunca kullanılan deyim hep aynı formülde olmak üzere "kadimden olagelene aykırı iş yapılmaması" şeklindedir. Kadim nedir? Sorusuna 17. yüzyılda düzenlemiş bir kanunnamede "kadim odur ki, onun öncesini kimse hatırlamaz"

şeklinde verilen cevap, gelenekçiliğin ilke olarak ne ölçü ve derinlikte yerleşmiş olduğunu gösteren veciz bir ifadedir.

İHRACAT ENGELLENDİ

Osmanlı iktisadi ve ticari hayatı bu üç ilkenin zamana, bölgelere ve sektörlere göre farklılaşan dozlarda birleşmelerini temsil eden, matematik ifade ile bir nevi üçlü koordinat sistemi içinde vücut bulmuştur. Çeşitli icraat arasında müşahede edilen bazı farklılıkların nedeni, her icraatın bu koordinatta, ilkelerin farklı oranlarda birleşimlerine tekabül eden değişik bir mevkide yer almış bulunmasıdır.

Mesela provizyonizmin büyük oranda hâkim rol oynadığı hallerde ihracat engellenir ve ithalat kolaylaştırılır, hatta gümrük vergileri azaltılırken, münhasıran fiskalizmin etkin olduğu durumlarda ise tamamen aksine kararlar alınabilirdi.

Buna karşılık bu iki ülke açısından önemli bir fonksiyonu kalmadığı halde sırf gelenekçiliğin etkisi ile yaşamaya devam eden kurum ve ilişkilere de rastlanabilirdi. Mamafih provizyonizm dışında ilkelerden birinin tek başına hakim olduğu durumlar genellikle marjinal ve son derece nadirdir. Normal ve yaygın olan her üç ilkenin değişik oranlarda birleşerek icraatı belirlemesidir.

Bu üçlü referans sistemi, üretim faktörleri üzerinde devletin başlangıçtan beri kurmaya çalıştığı kontrole istinad ediyordu. Eğer bu kontrolü bütün zorluklara rağmen yüzyıllarca sürdürmekte Israr edilmemiş olsa idi üçlü koordinatın iktisadi ve ticari hayatı belirlemeye devam etmesi mümkün olmazdı. Başlıca üç temel üretim faktörü olarak Toprak, Emek ve Sermaye üzerinde Osmanlı sisteminin kurmaya çalıştığı kontrolü, çok kısa bir özet olarak, anlatmamız burada zorunlu görünüyor.

TOPRAK ÜZERİNDE KONTROL

I. Faktörlerin en önemlisi; zirai bir ekonomi olarak Osmanlı dünyasında üretim, istihdam ve tüketimde doğrudan ve dolaylı katkısı ile en büyük paya sahip bulunan topraktı. Bunun da en büyük bölümünü oluşturan zirai topraklardır. Zirai topraklarda imparatorluğun Asya ve Avrupa'daki arazilerinin ana-vatan statüsündeki büyük bölümünde geçerli olan ve Mirî diye bilinen bu rejimde zirai topraklar köylü ailelerine işleyebilecekleri ölçekte, reaya çiftliği adı ile bilinen, küçük birimler halinde tahsis edilirdi.

Tapu resmi karşılığında verilen bu toprak parçası üzerinde köylüye tanınan tasarruf hakkının, özel mülkiyetten çok önemli farkları vardı. Köylü toprağını vakıf, hibe veya devletin izni olmadan bir başkasına ferağ, yani devir edemezdi; mazeretsiz üç sene üst üste ekmeden bırakırsa elinden alınır ve toprağa ihtiyacı olan başka bir köylüye verilebilirdi. Toprağını bırakıp başka yere giderse, gittiği yerde yeni bir tahrir defterine kayıt edilmedikçe 10 yıl içinde geri getirilebilirdi.

Ancak Osmanlı idaresi, kontrolüne aldığı bölgede yaşayan ve reaya statüsüne aldığı halkın tamamını hür saydığı için bu kural, mutlak olarak her zaman işletilemezdi, zira hür köylüyü belli bir yerde ikamete zorlamak hukuken mümkün olamazdı, köylü eski yerine

dönmek istemeyebilirdi. O takdirde çift-bozan resmi adı ile iktisadi sistemde yol açmış olacağı üretim-vergi kaybını telafi edecek bir tazminat ödemek zorunda kalırdı.

Köylü eğer yerinde kalarak hayatını tamamlarsa öldüğünde toprağı, mirasçılar arasında paylaştırılmadan bütün halinde herhangi bir miras vergisi de alınmadan oğluna intikal ederdi. Eğer oğlu yok ve kızı varsa, ona ancak tapu resmi karşılığında aynı miras tahsis edilirdi.

Bütün bu sınırlama ve düzenlemelerin zirai topraklar ve dolayısı ile zirai üretim üzerinde devlete son derece önemli yetkiler verdiğine şüphe yoktur. Devletin bu yetkileri hangi ihlallere karşı nasıl kullanacağı da kanunnamelerde açıkça gösterilmişti. Toprak köylü için işlemeden bırakılacak, terk edilecek veya satılacak bir meta değil, var oluşunun ayrılmaz parçası ve hayat kaynağı olduğu için bu ihlaller çok kere nadir birer istisnadan öteye geçmezdi.

İhlal sınırının berisinde kaldıkça köylünün tasarruf ettiği toprak parçası ile ilişkisi fiiliyatta özel mülkiyetinkinden farksızdı; yani hukuki bakımdan devletin mülkiyetinde olan toprağı köylü psikolojik olarak kendi öz mülkü gibi algılıyordu. Toprağını aile fertleri ile istediği gibi süren, ürünlerini kendisi toplayan ve yasalarda net olarak belirtilen mutedil oranlardaki vergileri ödedikten sonra kalan kısmını serbestçe tüketen ve öldüğü zaman bütünüyle oğluna, üstelik hiçbir miras vergisi de ödemeden, bırakacağından emin olan köylünün toprağını başka türlü görmesi beklenemezdi.

Osmanlı yönetiminin 14. yüzyıldan itibaren Balkanlarda hızla yayılarak yüzyıllarca varlığını sürdürebilmesinde mirî toprak rejimindeki mülkiyet kavramının, iki tarafı kesen kılıç misali, hem devlete hem köylüye aynı derecede güvenlik verici bu ikili yapısının etkisi az olmamıştır. 15. ve 16. yüzyıllardan kalan tahrir defterlerinin üretim, nüfus ve şehirleşmede kaydettiği muazzam artışta bu etkinin olumlu izleri çok açıktır.

EMEK ÜZERİNDE KONTROL

II. Emek üzerindeki kontrolün en önemli bölümü, imparatorlukta istihdam edilen toplam emeğin 2/3'ünü aşan ziraî emekle alakalıdır ve toprak üzerindeki kontrolün ayrılmaz parçasıdır. Emek üzerindeki bu kontrol, köylü emeğin kendisine tahsis edilmiş olan toprağı işlemeden tutmasını veya onu terk edip başka yere gitmesini engelleyen kurallarda ifadesini bulur.

Ancak bu kuralları sathice yorumlayarak Osmanlı köylülerini toprağa bağlı kölelere (serf) benzer bir statü içinde düşünmenin de mümkün olmadığı, Barkan'ın ayrıntılı çalışmalarında netlikle ortaya konulmuştur. Onların hür köylüler olduğunun açık delili şu ki; toprağı işlemek istemeyen köylüleri buna zorlayan bir kural yoktur; sadece iktisadî bir müeyyidesi vardır, o da toprağını elinden alıp işlemeye razı başka bir köylüye vermekten ibarettir.

Toprağını terk edip giden köylü, kanunnamelerdeki yaygın ifadesi ile "iskân şurûtu" gereği, belli şartlarda geri getirilir. Ancak burada da hür statü içindeki köylüyü zorlama söz konusu olmayıp, toprağı işlememesinden doğan vergi kaybını telafi etmek üzere normal

çift resminin 7-10 katına kadar yükselen 80-120 akçe miktarında bir "çift-bozan" resmi ile bir nevî tazminat karşılığı yükümlülükten kurtulabilirdi.

Devletin emek üzerindeki kontrolü, şehirlerdeki çeşitli esnaflar için de söz konusu idi. Ancak buradaki kontrol, genellikle dolaylı idi. Zira Osmanlı şehirlerinde mal ve hizmet üretiminde genellikle uzmanlık gerektiren alanlarda, 16. yüzyıldan itibaren az çok otonomi içinde, kendi rızaları ile benimsedikleri kurallara göre örgütlenmeye başlayan esnaf loncalarının denetlenmesi ile bu sağlanırdı. Esnafın şeriata, kanunlara ve özellikle mahallî örfün icaplarına uygun oluşturulan bu kurallara göre hareketini devlet, kadı ve esnafın vergilerini toplayan mukataa emini vasıtası ile kontrol ederdi.

ESNAF ÖRGÜTLERİ

Esnaf örgütleri az çok bir uzmanlık gerektiren alanlarda oluşmuş olduğu için çıraklık eğitiminden geçmek, bütün lonca mensupları için ortak bir gereklilikti. Beşerî sermaye oluşturmanın bir başlangıcı olarak bu fonksiyonlarını eksiksiz yerine getirebilmek üzere loncalar, zamanla, üye olmayanlara kapalı birer örgüt haline gelme eğilimi içinde, her mal ve hizmeti üretmeyi belirli bir gurubun tekeline almaya yönelmişlerdir.

Başta İstanbul olmak üzere bir kısım büyük ve kalabalık şehirlerde 17. yüzyıldan itibaren birçok esnaf için söz konusu olmaya başlayan bu tekel hakkı, "gedik" adı ile bilinir. Belirli bir işi çok kere muayyen bir dükkânda yapma hakkı ile birlikte, o iş için kullanılan aletleri de kapsayan gedik, devletin destek ve garantisi ile özel mülkiyetin konusu olarak yerleşmiştir.

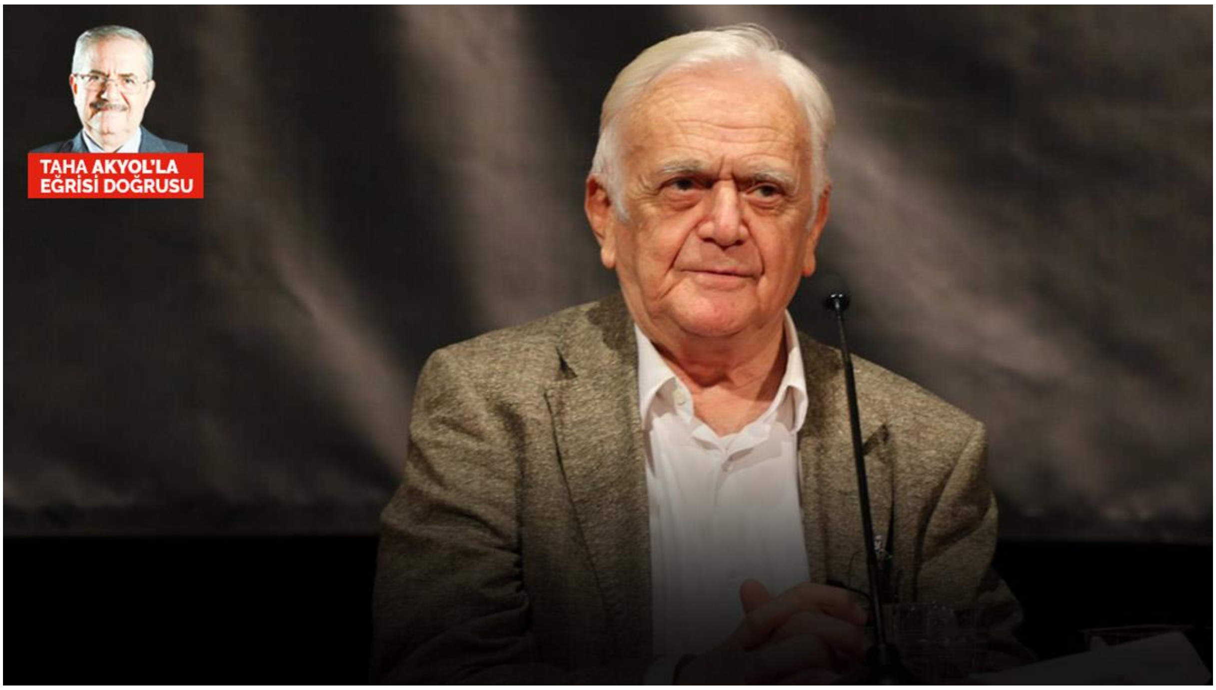
Gedik sahibi olanlara tanınan tekel hakkının iki yönü vardı: Herhangi bir işi, sadece o iş için örgütlenmiş olan loncanın üyeleri yapabilir ve üyeler de başka herhangi bir işi yapamazdı. 18. yüzyıldan itibaren büyük yaygınlık kazanmış olan gedik uygulaması, loncalara üye olan ustalarla yanlarında çalıştırabilecekleri kalfa ve çırak sayılarını da devletin denetimi altında sınırlamakta idi.

Şehir esnaf sektöründe istihdam kapasitesini, devlet bu yolla kontrol etmiş oluyordu. Aynı şekilde, üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları ile ücretler de genellikle kadı, muhtesip, mimarbaşı veya mimar ağanın alakalı esnafla işbirliği içinde belirlenirdi.

Ziraat, madencilik, sanayi ve esnaflıkta çalışan emeğin çok büyük bölümü üzerindeki bu kontrollerin hedefi, üretimin hem yapısını hem de hacmini korumaktı. Sanayi öncesi ekonomide kronik olan üretim yetersizliğine karşı bir çare olarak oluşturulan bu düzenlemelerle, emeğin hareketliliği önemli ölçüde yavaşlatılmış oluyordu.

İstihdam hacminde istikrarı sağlamak uğruna, hareketliliği çok kere aynı işi babadan oğula intikal ettirecek ölçüde sınırlandırmak, özellikle şehir esnaflık sektöründe uzmanlaşmayı ve beşerî sermaye birikimini de teşvik etmiş oluyordu. Osmanlı esnaflarının 17. ve 18. yüzyıllarda madeni eşya imalatında, kuyumculuk, boyacılık, deri, dokuma vb. birçok alanda yerli ihtiyacı karşıladıktan sonra ihracata da imkân veren üretim başarılarında, bu uzmanlaşma ve beşerî sermaye birikiminin etkilerini buluruz.

OSMANLI'DA SANAYİ VE FAİZ[5]

Mehmet Genç'in son yazısını KARAR için yazdı.

Bu konuda 18. yüzyıldan itibaren sayıları artan gümrük defterlerinde bolca bulduğumuz verileri bazı yabancıların gözlemleri de doğrular niteliktedir. Mesela 18. yüzyılın sonlarında Fransa'nın Selanik'teki konsolosu Felix de Beaujour, 1797 tarihli bir raporunda, Türkiye'de bakır ve demir eşya imalatında gördüğü mükemmeliyet ve mahareti hayrete şayan bulduğunu ifade eder.

İtalyan seyyah Sestini, 1779'da ziyaret ettiği Bursa'da dokuma, deri, ayakkabı, elbise vb. imalat şubelerindeki başarılı örnekleri ayrıntılı şekilde anlatırken, Avrupa'da yaygın olan önyargının aksine, Türklerin bütün bu alanlarda son derece maharetli olduklarını ifade eder. İstanbul'da Müslüman ve Ermeni kuyumcular aynı yıllarda Divan'a başvurarak, kendi imal ettikleri ürünleri Avrupa'dan ithal edilenlerden ayırt etmeğe yarayacak bir marka kullanmalarına izin isterler.

Belli ki imalatlarının daha üstün ve kaliteli olduğundan emindirler. Bir süre önce, 1750'lerde, İstanbul'da birkaç yıl kalarak incelemelerde bulunmuş olan Lyonlu Fransız iş adamı Jean-Claude Filachat, Simkeşhane'de imal edilen gümüş tellerin Fransa'dakinden çok daha ince çekilmiş olmasından hayranlıkla bahseder.

Boyacılıkta, bakır kapların kalaylanmasında ve maroken imalatında İstanbul'da gördüklerinden o derece etkilenir ki bu alanlardan birer ustayı alıp Fransa'ya götürür. Boyacılıkta Osmanlı ustalarının, özellikle kırmızı rengi elde etmede şöhreti o derecede idi ki; yerli kırmızı pamuk ipliği ihracatından başka, ayrıca Avrupa'dan ham iplik getirilir ve İzmir'de boyandıktan sonra tekrar ihraç edilirdi.

---

[5] TAHA AKYOL İLE EĞRİSİ DOĞRUSU, https://www.karar.com/osmanlida-sanayi-ve-faiz-1610271

Bu üstünlük, 18. yüzyılın sonlarında Avrupa'da bilimsel kimyanın gelişmesi ile Osmanlı boyacı ustalarının meslekî sırları anlaşılana kadar devam etmiştir. Nitekim tanınmış iktisatçı E. Heckscher, 18. yy.da sanayinin her dalında İngiltere'den geri olan Fransa'nın sadece boya alanında "Doğu'nun hayranlık uyandıran boya sanayii ile temâsı sayesinde" daha ileri bulunduğunu ifade eder. Bu örnekler, Osmanlı esnaflarının beşerî sermaye oluşumu bakımından mazhar oldukları teşvike uygun cevaplar vermiş bulunduklarını yeterince ortaya koyuyor.

DEVLET MÜDAHALESİ

III. Üretim faktörlerinin son unsuru olarak nakdî ve fizikî sermaye konusunda da devletin önemli sonuçlar doğurmuş müdahaleleri vardır. Şehirlerde mal ve hizmet üretiminin en büyük bölümünü gerçekleştiren esnaflarla bunlara girdi sağlayan tüccar üzerinde, sermaye birikimi bakımından, bu müdahalelerin oldukça sınırlandırıcı etkileri olmuştur.

Provizyonizmin bir gereği olarak mümkün olduğu kadar ucuzluğu sağlama saiki ile hareket eden devletin, esnaflık ve ticaret için meşru kabul ettiği kâr oranları, 16. yüzyıldan 19. yüzyılın ortalarına kadar genellikle %5-15 sınırları içinde kalır, nadiren bunun dışına taşardı. Hangi oranın benimseneceği, faaliyetin türüne bağlı idi. Herhangi bir imalat gerektirmeyen perakende ve toptan satışlarda normal sayılan kâr haddi %5-10 arasında, bazen daha da düşük olabilirdi.

Mesela Selanik peştamalları ile Karaferye havlularına İstanbul'da 1805'te narh verilirken, yerinde alım fiyatı üzerine nakliye, gümrük vs. masraflardan başka, getiren tüccar için %5 kadar bir kâr tanınmış, perakende satacak esnafa da sadece %2,2 oranında bir kâr verilmiştir. Aynı yıllarda, İstanbul'da dokunan ipekli kumaşların fiyatı belirlenirken, Bursa'dan ipek getiren tüccara tanınan kâr haddi %3-4 arasında idi. İstanbul mamulü ipekli kumaşları perakende satan bezzaz esnafına verilen kâr da %4-7 arasında değişirdi.

Yine İstanbul'da 1726 yılında Mısır'dan gelen keteni küçük bir ameliye ilavesi ile yine hammadde olarak perakende satan esnafa tanınan kâr haddi %6,5'tu. Bu oran, malın yerinde alış fiyatına gemi navlunu, gümrük, depolama vs. masraflarla birlikte İskenderiye'den getiren tüccar için %10 kâr eklendikten sonra, perakendeci esnafın yapacağı ameliyenin gerektireceği %3'lük bir masraf da dâhil edilerek bulunan maliyetin üzerinden hesaplanıyordu.

Bu çok düşük oranlara karşılık az çok karmaşık imalatı gerektiren alanlarda, kâr hadleri biraz daha yüksek olarak %10-20'ye kadar yükselebilirdi. Mesela İstanbul'da tuğla ve kiremit imalatında 18. yüzyılın başlarında kabul edilen kâr oranı, ortalama %13,7; çivi imalatında ise 1760'larda %20 civarında idi.

FİYAT KONTROLÜ

Hemen hepsi sadece İstanbul'a ait olmakla birlikte yalnız İstanbul esnafını değil Mısır, Selanik ve Bursa gibi değişik merkezlerden mal getiren tüccarları da içine alan oldukça kapsamlı bir kâr sınırlaması ile karşı karşıya olduğumuzu ortaya koyan bu birkaç örnek, tipik olan uygulamanın mantığını ve sınırlarını yeterince gösteriyor. Tabii ki her yerde her zaman bütün mal ve hizmetleri, titiz bir maliyet hesabı ile, devlet fiyatlandırıyor değildi.

Ancak, fiyatlandırdığı zaman meşru kabul ettiği kâr hadlerinin %2-20 sınırlarını pek aşmayacağı ve ortalama %10 civarında kalacağı tahmin edilebilir. Nitekim 1680 (1091)

tarihli bir kanunnamede, narhta meşru kârın %10 olduğu, çok zahmetli işlerde bunun %20'ye kadar çıkarılabileceği, ancak bu sınırı aşmaması gerektiği açıkça belirtilmiştir.

Mamafih, devletin narh koymadığı hallerde de Osmanlı esnaf sistemi, yapısı itibarı ile, piyasalardaki kâr hadlerini fiilen bu sınırlar içindeki ortalamaya doğru çekmede oldukça güçlü bir eğilim içinde bulunuyordu. Zira bu sistemde, her malın hammaddeden başlayarak nihai tüketime hazır hale gelinceye kadar geçtiği üretim ve mübadele aşamalarının her biri ayrı bir esnaf birimi olarak örgütlenmekle kalmaz, her aşamada farklı ürün türleri varsa onlar da ayrı birer örgütlenme birimini oluştururdu.

Bu sebepten her esnaf, girdi ve çıktıları ile zorunlu olarak bir veya birkaç esnafın alıcısı veya satıcısı konumunda idi ve aralarındaki fiyatlandırma ilişkisinde birinin kârını artırması diğerininkini azaltacağı için esnaflar birbirini frenlemeye çalışırlardı. Kolektif pazarlık gücü ile bunun başarılamadığı hallerde esnafın başvuracağı kamu otoritesinin belirleyeceği kâr oranının yukarıdaki örneklerin ve kanunnamenin gösterdiği sınırların içinde kalacağını tahmin etmek hiç de zor değildir.

Mamafih, bu sistemin iyi örgütlenmiş şehir esnaflarında oldukça düzenli işleme şansı bulunmakla birlikte, benzer şekilde örgütlenmiş olmayan bölgeler arası ticarette kontrolünün zor olabileceğini, risk ve belirsizlikleri dolayısıyla aynı düzenlilikte geçerli olmayabileceğini de kabul etmek gerekir.

Ancak geçerli olduğu ölçüde bu derece düşük kâr oranları ile sermaye birikimi imkânlarının çok sınırlı kalacağı da muhakkaktır. Nitekim ticaret ve sanayi bakımından önemli bazı merkezlerdeki esnaf ve tüccar terekeleri üzerinde yapılmış olan araştırmalardan da bu anlaşılıyor. Meselâ 17. yy. boyunca Bursa'da, 18. yüzyılın başında Şam'da, 17 ve 18. yüzyıllar boyunca Kahire'de yaşamış yüzlerce esnaf ve tüccara ait terekelerin ortalama değerlerine göre hesaplanan servet büyüklükleri, esnaflarda 400-1000 kuruş arasında, tüccarlarda da 1500-4000 kr. arasında değişmektedir.

Aralarındaki farklara rağmen, sermaye birikimi imkânlarının her iki grup için de sınırlı kalmış olduğu görülüyor. Bu sınırı genişletebilmeleri için, ortalama kâr oranı olan %10'un altında bir faiz haddinde kredi bulabilmeleri gerekirdi. Daha düşük faiz haddinde kredi bulabilmelerine gelince, buradaki durum ise şöyle idi:

OSMANLI'DA FAİZ

Sermayenin hem oluşumu hem de mahreci bakımından önemli bir unsur olarak faiz, Osmanlı ekonomisinde ancak belirli birkaç alanda izin verilmiş, onların dışında İslam fıkıh kurallarına uygun bir rejim içinde, yasak statüsünde tutulmuştur. Faize izin verilen en önemli alan, sarraf muameleleridir. Burada amaç, büyük çapta nakdî sermayeye ihtiyaç gösteren maliye-iltizam sektörünün aksamadan çalışmasını sağlamaktı. Bu sektöre yeteri kadar sermaye akışını sağlamak üzere benimsenmiş olan faiz haddi, 17-18. yüzyıllara ait verilere göre, %20-25 arasında idi.

Bu sermayeyi oluşturabilmek üzere, sarraflara %15 civarında bir faiz haddi ile mevduat kabul etme imkânı verildiği de belgelerden anlaşılmaktadır. Faizin izinle uygulanabildiği diğer iki alan, yetimlere ait nakdî mirasın işletilmesi ve para vakıflarıdır. Tamamen insanî ve sosyal amaçla izin verilen bu iki alanda geçerli olan faiz haddi ise %12-15 civarında idi ve sarrafların mevduat kaynaklarını oluşturmada önemli payları vardı.

Sınırlı alanlarda izinle belirlenen %12-29 arasında değişen faiz haddinin genel ortalaması %20 civarında olmakla birlikte, piyasadaki fiilî hadlerin daima daha yüksek olma eğiliminde bulunduğu düşünülürse, ortalama %10 kârla çalışabilen sektörlere sermaye akışını beklemenin imkânı olmadığı açıktır. Bu yüksek faizlerle nakdî sermayenin esas mahreci, maliyenin iltizam sektörüdür.

Ticaret ve esnaflıkta sermaye kıtlığı, devletin müdahale ve yönlendirmeleri sonucu oluşmuş bir durum olarak bilinen bir olgu idi. Küçük ölçekli basit aletlerle yapılan üretimin gerektirdiği sermayeyi, üreticiler kendi mütevazı kaynakları ile karşılayabilirlerdi. Ama az çok önemli nakdî ve fizikî sermaye gerektiren çarşı, bedesten, han, debbağhane, sabunhane, mumhane, boyahane, basmahane, kumaş apre tesisleri, mengene vb. alanlarda yatırım yapmalarının zor olduğunu bilen devlet, bu yatırımları ya kendisi doğrudan yahut da vakıflar aracılığı ile yapar ve üreticilere kiralardı.

Bu sabit tesislerde normal rant, %5-8 civarında idi ve mevcut kâr oranları ile kolayca karşılanabiliyordu. Devlet, bu sayede hem fiziki sermayeyi kontrolü altında tutarak üretimin düzgün akışını sağlar hem de bu tesislerde temerküz eden faaliyetleri, kaçakçılık riski olmadan, az masrafla vergilendirmeyi başarmış olur, ayrıca da bir rant geliri elde ederdi. Bu, Osmanlı iktisadî politika ilkelerinin tümüne âdeta ideal uygunlukta bir çözüm tarzını ifade ettiği için, köklü ve yaygın bir uygulamanın konusu olmuştur.

KONTROLÜN HEDEFİ

IV. Üretim Faktörleri Üzerindeki Devlet Kontrolünün Hedefi ve Sonuçları:

Üretim faktörlerinin mülkiyeti, fertler arası dağılımı, tedavülü ve fiyatları, yani rant, faiz, ücret ve kâr üzerinde devletin doğrudan ve dolaylı olarak belirleyici, sınırlandırıcı ve yönlendirici mekanizmalarla kurduğu kontrolün esas hedefi, ekonomide her kesimin ihtiyaçlarının karşılanması ile birlikte devlete gerekli gelirin sağlanması, yani provizyonizm ve fiskalizm ilkelerinin herhangi bir engele uğramadan uygulanabilmelerini mümkün kılacağı düşünülen bir yapının oluşturulmasıdır.

Bu yapının temel kurumları oluştukça yavaş yavaş gelenekçilik de üçüncü ilke olarak modele eklenmiştir. Klasik dönemin başlarından itibaren her türlü değişim karşısında oldukça esnek bir tutumla "ibadullaha (halka), mîriye (devlete), nafi (faydalı) ise ve kimesneye mazarratı (zararı) yoğ ise" benimsenmekte tereddüt edilmez, aksi halde reddedilirdi.

Ancak bu üç unsurun her zaman bir araya gelmesi, yani hem halka hem devlete faydalı olacak, ayrıca kimsenin hakkını ihlal etmeyecek bir demetle karşılaşmak, herhangi üç noktadan bir doğrunun geçmesi tarzında, giderek nadir hale geldikçe, değişimi asgariye indiren gelenekçilik, üçüncü önemli ilke olarak iktisadî politikaya ait çerçeveyi tamamlamıştır.

ÂLİMLER, CAHİLLER, PROFESÖRLER[6]

‘Tarih’ ilminin kullanım alanı oldukça geniş. Kimisi kafasına masaj yapmak için kullanıyor. Kimisi yelpazelenmek için.

Bir doz sakinleştirici almak yerine bir doz tarih alabilirsiniz.

Siyasi tezimi desteklemek için tarihten misaller getirebilir miyim?

Tabii ki getirebilirsin. Hatta bunun için imalat da yapabilirsin.

Geçenlerde internette dolaşıyordu. Elemanlar yazmış. Kendi gözlerimle okudum. ***"19 Temmuz 1909’da Ayasofya Meydanı'nda o zamanki Volkan gazetesinin başyazarı Derviş Vahdeti, Mithat Paşa ile karşılaşır ve sorar: Paşam! İstediğiniz oldu. Abdülhamit gitti. Şu an projeniz nedir, ne yapmayı düşünüyorsunuz? Alınan cevap ilginçtir. "Biz sadece Abdülhamid’i yıkmaya odaklanmıştık"*** der."

Herifler altına kaynak da yazmışlar. Prof. Dr. A. Ragıp Akyavaş’ın "Tarih Mahşeri" kitabının birinci cildinden.

La havle ve la kuvvete illa billah! Yahu Mithat Paşa 1884’te Taif hapishanesinde mahkûmken, devletin gözetimindeyken katledildi.

Öldürülmüş bir paşa, 13 sene sonra Ayasofya Meydanında nasıl zuhur etti, kimse sormuyor! İnternette habire paylaşıyorlar.

Gerçeği öğrenmek için müracaat edemez miyiz tarihe?

Ederiz de, ya gerçek işimize gelmiyorsa? Ya gerçek canımızı sıkacaksa?

Tarihçilerin bir kısmı siparişe göre çalışıyor.

Tarihçi ifadesi burada ‘tarih ilmi yapan’ anlamına gelmiyor. 'Her eve lazım' diyerek tarih tezgâhtarlığı yapan anlamına geliyor.

Tezgâhtarlık için ilim tahsil etmenize, lisan bilmenize, arşiv karıştırmanıza gerek yok.

Beş on tarih kitabı bir o kadar da roman okur, piyasa yaparsınız. Talihiniz yaver giderse biraz daha kitap karıştırıp profesör bile olursunuz.

Bir de tarihi 'ilim' olarak tahsil eden, tarihin ancak hummalı bir çalışmaya, titiz bir araştırmaya eşlik edecek bir zekâ ile vukuf kesbedilebilecek bir veçhesini gün yüzüne çıkaran âlimler var.

Geçen hafta dar-ı bekaya uğurladığımız Mehmet Genç Hoca o âlimlerden biriydi.

Ben ehil değilim. Ehil olanların kanaatini aktarıyorum.

---

[6] Yusuf Ziya Cömert, https://www.karar.com/yazarlar/yusuf-ziya-comert/alimler-cahiller-profesorler-1588955, Son Erişim Tarihi: 28.03.2021

Osmanlı iktisadı konusunda en büyük otorite Mehmet Genç Hoca'ydı.

Karar'da güzel yazılar çıktı Mehmet Genç'in tarihçiliğiyle ve şahsiyetiyle ilgili.

Taha Akyol'un röportajı kıymetli bir katkıydı mesela. Bilhassa Osmanlı iktisadının karakteri hakkında fikir sahibi olmak isteyenler için.

İskender Öksüz'ün, Hoca'nın ibretlik akademik hayatını özetleyen yazısı da öyle.

Çalışmaktan, yani ilmin gereğini yapmaktan doktorasını bile tamamlayamadı Mehmet Genç.

Hâlbuki onun çalışmasını paylaştırmak mümkün olsa 10 tane profesör âlim olurdu!

Bir ilim adamının, Prof. Dr. M. Şükrü Hanioğlu'nun yazısı akademi dünyamızın hal-i pürmelalini de ihmal etmiyor.

Hal-i pürmelal, görenler için tabii. Yoksa akademik dünyamız durumdan memnun.

Şöyle diyor Şükrü Hanioğlu: ***"Pek çoğu gerçek üniversitelerde memur olamayacak "akademisyenler"in sabahtan yatsıya televizyonlarda ahkâm kestiği bir ülkede kelimenin literal değil aslî anlamında "âlim" bir insan olan merhum Genç, temel değerlendirme ölçütleri "televizyon" görünürlüğü ve "sosyal medya" tık sayısı olan piyasadan "kovulmuş," buna karşılık, Osmanlı ekonomik, malî ve iktisadî düşünce tarihimizi anlamamıza yaptığı büyük katkılarla, yaşamı süresince "hoca" vefatı sonrasında geride bıraktığı eserleriyle "emvât-ı lâyemut" mertebesine ulaşabilen nadir bilim insanlarımızdan birisi olmuştur."***

Mehmet Genç'in ismini ilk merhum Mehmet Niyazi (Özdemir) ağabeyden işittim.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi kitabını da onun tavsiyesiyle okudum. (Ötüken.)

Osmanlı'nın, milli eğitim müfredatında anlatıldığı şekilde çökmediğini o kitaptan öğrendim.

Sonradan kendisiyle tanışma fırsatım da oldu.

Ne kadar mütevazı, ne kadar zarif, sözle tarif edilemez.

Onu son kez (bir yıldan fazla oluyor) Diriliş Yayınları'nın Fındıkzade'deki bürosunda üstad Sezai Karakoç'la sohbet ederlerken gördüm.

Bu tabii ki bir dostluk, bir vefa ortamıydı.

Mehmet Genç Hoca son yıllarında cümlenin gözü önünde infaz edilen Şehir Üniversitesi'nde hocalık yapıyordu.

İnfaza sessiz kalmadı. İlmin haysiyeti neyi gerektiriyorsa öyle davrandı.

Dedi ki***, "Türkiye'de bilgi üreten üniversite sayısı yok denecek kadar az ve Şehir Üniversitesi bunu başaran nadir üniversitelerimizden. Şehir Üniversitesi bu suçu işlemiştir. Bu cezayı hak ediyor."***

Mehmet Genç Hoca'nın profesör olmaması âlim olmayan profesörleri utandırıyor mudur?

Yok canım! Utanır mı onlar?

TARİH KÖRLÜĞÜ

Taha Akyol[7]

İktisat tarihçiliğimizin büyük isimlerinden Mehmet Genç Hocamızı kaybettik, rahmetle ve hürmetle anıyorum.

Bugün Mehmet Genç'i okumaya daha çok ihtiyacımız var. Zira siyasetin de körüklediği bir tarih tutkusu içinde yaşıyoruz. "Şanlı ecdadımız" diyerek nutuklar atıyoruz, kitleleri coşturuyoruz ama neden en az üç asırdır gerileme halinde olduğumuz ve niye hala mesafeyi kapatamadığımız sorusunu sormuyoruz.

Hâlbuki asıl soru, zihnimizin odaklanması gereken asıl sorun budur.

OSMANLI'NIN ÜÇ İLKESİ

Merhum Genç hocamız klasik Osmanlı nizamının üç prensibe dayandığını gösterdi; arşivlerde elinden geçen binlerce belgeden damıttığı bir sonuçtu bu üç prensip:

1- İaşecilik (provizyonizm): Edebi bir ifadeyle 'kerim devlet' de diyebiliriz. Halkın temel ihtiyaç maddelerinde kıtlık olmasına meydan vermemek. Bunun için sıkı fiyat kontrolleri yapılır, aşırı kâr engellenir, ihracat yasaklanır, ithalat teşvik edilirdi. Bu ilkeyi anlatırken Hocamız, Osmanlı'nın ekonomiye "tüketici açısından" baktığını yazıyor.

Ve, bu bakışın sermaye birikimini engellediğini, üretimde Avrupa'nın gerisinde kaldığımızı anlatır.

2- Fiskalizm: Hocamızın ifadesiyle 'hazine gelirlerini mümkün olduğu kadar yüksek düzeye çıkarmak' ilkesi, vergi sorunları ve miri arazi sorunları gibi ağır, teknik meselelere girmiyorum.

---

[7] https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/tarih-korlugu-1588883

3- Gelenekçilik: Osmanlı deyişiyle 'kanun-ı kadim' ilkesi… Diğer bir deyişle 'kadimden gelene aykırı bir iş yapılmaması' ilkesi. Bu, toplum hayatında ve devlet yönetiminde bir istikrar faktörüydü ama Batı'daki gelişmelerin görülmesini zorlaştırıyordu.

Gerçekten Batı'daki ticaret devrimi, bilim devrimi ve sanayi devrimi Osmanlı tarafından çok geç fark edildi.

Merhum Genç, Avrupa karşısında ağır yenilgiler başlayınca Osmanlı'nın çözüm ararken hep ***"parlak geçmişe bakmamız gerektiği"*** zihniyetiyle hareket ettiğini, "Batı'nın değerlerini tanımak ve analiz etmek" yoluna gitmediğini, ***"benimsenmesi gereken yönlerini"*** fark etmediğini anlatır. 19. Yüzyılda bunu fark ettiğinde çok gecikmişti. (Bkz. s. 329-338)

"Avrupa'da, 1700-1850 döneminde sanayi devrimi olurken Osmanlı'da, çok küçük değişmeler dışında, her şey tam bir durgunluk içinde görünüyordu." (s. 356)

4-5 KAT BÜYÜKLÜKLER

Dünya ekonomisindeki büyük değişme, Osmanlı'dan önce, Akdeniz ticaretinin Avrupalı gemicilerin eline geçmesiyle başlamıştı. Merhum Genç şöyle yazar:

"Daha başlangıçta kaynaklarla alakalı denge kesin olarak Avrupa'nın lehinde idi. Nüfus, üretim hacmi, sermaye stoku, teknoloji ve enerji kapasitesi bakımından Avrupa Osmanlı'nın asgari 4-5 katı büyüklükleri kontrol ediyordu…" (s. 35)

İktisat tarihi deyince faiz sorunu en önemli konulardan biridir. Merhum Genç'e göre Osmanlı'nın siyasi ve askeri bakımdan çok güçlü olduğu dönemlerde bile faiz haddi yüzde 15-25 arasındaydı! Hâlbuki kâr hadleri, halka pahalı mal satılmasın diye, yüzde 5-15 arasındaydı ve sıkı şekilde kontrol ediliyordu. Bu yüzden elinde parası olanlar üretim ve ticarete yeterince itibar etmiyordu. (S. 47 vd.)

Burada Osmanlı'da niye sermaye birikimi cılız kaldı, büyük şirketler ve zamanla büyük fabrikalar niye oluşmadı sorusunun cevaplarından birini görüyoruz.

Temeldeki bu ekonomik sorunlar yüzündendir ki, ***"fiskalizm"*** ilkesine rağmen, ***"Osmanlı bütçeleri hep açık verdi."*** (s. 219)

Merhum Genç hocamız Osmanlı'nın genişlemesiyle geri çekilmesini mukayese eder: Genişleme mucizevidir. Bunda ***"iaşecilik"*** ve ***"gelenekçilik"*** ilkelerinin büyük katkısı oldu.

Fakat Osmanlı'nın timar sistemiyle, loncalarla, fiyat kontrolleriyle, esnaf ekonomisiyle artık Avrupa'nın bilim ve sanayi devrimlerini yaratan ekonomisine direnmesi imkânsızdı. Genç, bu yapısal zaafa rağmen geri çekilmenin dört asır sürmesini bir "direnç" gücü olarak niteler.

LABORATUVAR GİBİ BAKMAK

Osmanlı gibi en yakınımızdaki ve duygularımızı en çok etkileyen altı yüz yıllık bir tarihte gözden kaçmaması gereken ne kadar çok faktör var görüyorsunuz. Tarihe hamasetle bakmak da husumetle bakmak da körlük yaratır.

Tarihe laboratuvar gibi bakmalı, tarihe yön veren faktörler hakkında bilgi ve şuur sahibi olmalıyız. Tarihin siyaset eliyle çok ucuza pazarlandığı günümüzde buna çok ihtiyacımız var.

Merhum Mehmet Genç hocamızı tekrar rahmet ve hürmetle anıyorum. ***"Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi"*** adlı kitabını önemle tavsiye ediyorum. (Ötüken Yayınları)

FARİZA-İ HACCI EDA EDEN BİR KARINCA[8]

Princeton Üniversitesi Tarih Profesörü M. Şükrü Hanioğlu, 87 yaşında Hakk'a yürüyen ve Osmanlı iktisat tarihi alanında literatüre giren çalışmalar yapan Mehmet Genç'i yazdı.

Her şeyin kötüsünün iyisini piyasadan kovduğu, her alanda Gresham kanunun geçerli olduğu bir toplumda Mehmet Genç kalibresinde bir âlimin vefatının gündemin alt sıralarında kalması şaşırtıcı değildir.

Pek çoğu gerçek üniversitelerde memur olamayacak "akademisyenler"in sabahtan yatsıya televizyonlarda ahkâm kestiği bir ülkede kelimenin literal değil aslî anlamında "âlim" bir insan olan merhum Genç, temel değerlendirme ölçütleri "televizyon" görünürlüğü ve "sosyal medya" tık sayısı olan piyasadan "kovulmuş," buna karşılık, Osmanlı ekonomik, malî ve iktisadî düşünce tarihimizi anlamamıza yaptığı büyük katkılarla, yaşamı süresince "hoca," vefatı sonrasında geride bıraktığı eserleriyle "emvât-ı lâyemut" mertebesine ulaşabilen nadir bilim insanlarımızdan birisi olmuştur.

Akademisyen prototipinin az çalışan, çok konuşan, mütehakkim, mütekebbir ve müteazzım karaktere sahip olduğu, ideal tarihçinin temel niteliğinin ise malumatfuruşluk olduğunun düşünüldüğü toplumunda "zaaf" olarak görülen "mütevazı" kişiliğe sahip, doktora derecesini değil çalışmasının kalitesini ön plana aldığı için uzun yıllar düşük dereceli kadrolarda istihdam olunan merhum Genç'in bu makamlara ulaşmayı tercih ettiği şüphesizdir.

Mehmet Genç, kısa süre bürokraside çalıştıktan sonra 1960 yılında o dönem Osmanlı tarihi araştırmalarının en önemli merkezlerinden birisi haline gelmiş olan İstanbul Üniversitesi

[8] ŞÜKRÜ HANİOĞLU, https://www.karar.com/fariza-i-hacci-eda-eden-bir-karinca-1610006

İktisat Fakültesi İktisat Tarihi Enstitisü kadrosuna katılmıştı. Cumhuriyet tarihinin en önemli tarihçisi merhum Ömer Lütfi Barkan'ın başında bulunduğu bu kurumda çalışma ve doktora programına katılma kararı, şüphesiz, Genç'in yapabileceği en iyi tercihti.

March Bloch ile Lucien Febvre'in Strasbourg'da Annales dergisini çıkartmaya başladığı yıllarda bu şehirde doktora eğitimini tamamlayan Barkan, tarihçiliğimizde bir dönüm noktası oluşturmuştu. Annales ekolü ve Braudel'den etkilenerek Osmanlı tarihini uzun dönemler içinde ve sosyo-ekonomik kurum ve yapıları değerlendirerek incelemeye çalışan Barkan, kafatası ölçümleri, Hitit kadavraları incelemeleri ve arkeolojik araştırmalara yoğunlaşan ya da tarihi millî şuur oluşturma faaliyetine indirgeyen yaklaşımların egemen olduğu bir ortamda dünya tarihçiliğindeki gelişimle uyumlu bir araştırma ve tahlil faaliyeti başlatmıştı.

BELGESELCİLİĞE İNDİRGENMEYEN BELGE KULLANIMI

Osmanlı geçmişini Barkan'ın açtığı yolda değerlendirme ve "büyük sorular"ı içi boş mega söylemler ve hamasî yorumlar yerine somut verilere dayanarak cevaplandırma alanında sivrilen akademisyenler arasında önde gelen isimlerden birisi de Mehmet Genç olmuştur. O da kapsamlı bir konuyu, uzun dönemde şekillenen "büyük resim"i ortaya çıkararak analiz etmeye çalışmıştır.

Osmanlı sınaî yapıları ve manifaktür işletmelerine ait verileri dönemsel biçimde inceleyerek Sanayi Devrimi'nin Osmanlı toplumu üzerindeki etkilerini araştıran Genç, uzun yıllar süren araştırma ve derinlikli tahlilleri sonrasında sadece bu konuyu değil, sınırlı süreli iltizamların yaşam süresince tasarruf olunan malikânelere dönüşümünün malî ve toplumsal neticelerini ortaya koyarak tarihî bir kırılmayı da aydınlatmıştır.

Genç'in katkılarını, ***"belge transliterasyonu ve yayımı"***nı nihaî hedef olarak gören, son tahlilde, paleografi uzmanlarının daha iyi yapabileceği çalışmalardan -ki tarihçiliğin buna indirgenmesi Türkiye'de hâlâ yaygın bir yaklaşımdır- ayıran, derinlikli analiz ve değişik dillerdeki literatürün değerlendirilmesiydi.

Merhum Genç, ince işlenmiş mücevher niteliğindeki çalışmalarıyla ilerleyen yıllarda "Osmanlı ekonomisinin temel ilkeleri" üzerinde de ezber bozucu yorumlar üretmeye muvaffak olmuştu. Bu değerlendirmeler, topluma mal sunma amaçlı (iâşeci/provizyonist), bu nedenle modern ekonomilerin aksine ihracatı değil ithalâtı teşvik eden, devletin gelirlerini artırmak için malî araçları kullanan (fiskalist), ticaret odaklı, "mirînin kazancı" ile bireylerin zarara uğramasının önlenmesi arasındaki hassas dengeyi sağlama amaçlı, gereğinde para vakıflarını da devreye sokarak sosyal programlar uygulayan ve gelir dağılımı adaletini hedefleyen, "gelenekçi" bir iktisat anlayışını "kendi değer ve uygulamaları" çerçevesinde anlamamızı mümkün kılmaktadır.

Genç'in çok sayıda mukata'a kaydından süzmeye muvaffak olduğu verilere dayanan analizleri, on yedinci yüzyılda Osmanlı toplumu açısından "duraklama"dan bahsetmenin zorluğunu, bir sonraki asra ise "değişim" ve "dönüşüm" çerçevesinde yaklaşılmasının anlamlı olduğunu ortaya koymakta, manifaktür sektöründe görülen gerilemenin, Batı ürünlerinin piyasaya egemen olduğu on dokuzuncu asır öncesinde başladığını, dönemsel olarak "değişmeyen rakamların" kapsamlı "değişimler"e işaret ettiğini de göstermektedir.

Bu ezber bozucu tespitler, basmakalıp söylemlerle açıklanılmaya çalışılan bir geçmişin ne denli karmaşık olduğunu ortaya koymakla kalmayarak, onun hakkında dile getirilen

"zihniyet" temelli eleştiriler ya da abartılı övgülerin anlamsızlığını da açık biçimde göstermektedir. Bu çalışmalar, "iktisadî zihniyet"i toplumsal kültür ve değer yargılarından değil bizatihi iktisat "siyasetleri" ve bilhassa da "pratikleri" üzerinden analiz ettikleri için ezber bozucudur.

Genç'in ufuk açıcı çalışmaları uluslararası düzeyde de Osmanlı tarihine farklı açılardan yaklaşılmasını mümkün kılmıştır. Ariel Salzmann, Donald Quataert benzeri önemli eserler vermiş bilim insanları Genç'in derinlikli tezlerine dayalı analizler yapmışlar, onun tahlillerinden fazlasıyla yararlanmışlardır.

ÖZGÜN BİR ÖRNEK

Uzun yılların emeğine dayalı, ufuk açıcı çalışmalarını, ***"hac yolunda bir karınca"*** teşbihiyle değerlendiren Genç'in farizasını bihakkın eda ettiği şüphesizdir. Püritanist bir iş ahlâkıyla gece gündüz çalışan, işine saygı duyan, yaptığı çalışmanın maddî getirisini değil kalitesini birincil amaç olarak gören merhum, genç araştırmacılar için örnek bir yaklaşım ortaya koymuştur. Bu açıdan bakıldığında, Genç'in bilimin, araştırmanın fazlasıyla maddileşerek ünvân aracı kaline geldiği, niceliğin niteliğin önüne geçtiği bir topluma sadece eserleriyle değil çalışma ahlâkıyla da katkıda bulunduğu vurgulanmalıdır.

Onun katkıları değerlendirilirken, bunların yapıldığı ortamın da göz ardı edilmemesi yerinde olur. Mehmet Genç'in darbeci yüzbaşıların öğretim üyesi tasfiye listeleri yaptığı bir ortamda başlayan akademik yaşamı, kapatılan bir üniversitede sona ermiştir. O, böylesi bir toplumda yapılabileceğin oldukça fazlasını yapmıştır.

DOSTLARI VE ÖĞRENCİLERİ, ÇEVRİM İÇİ TOPLANTIDA TARİHÇİ DR. MEHMET GENÇ'İ ANDI

Anadolu Ajansı / Ahmet Esad Şani[9]

Geçen ay, 87 yaşındayken vefat eden **Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü** sahibi tarihçi Dr. Mehmet Genç için çevrim içi anma programı düzenlendi.

Geçen ay, 87 yaşındayken vefat eden Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü sahibi tarihçi Dr. Mehmet Genç için çevrim içi anma programı düzenlendi. Bilim ve Sanat Vakfı'nın (BİSAV) ev sahipliğinde yapılan ***"Mehmet Genç İhtifali"*** başlıklı toplantıda dostları, meslektaşları ve öğrencileri, ünlü tarihçiyle ilgili hatıralarını anlattı.

Serhat Aslaner'in yönettiği programda, iktisat tarihi alanına yaptığı katkılarla anılmaya devam eden Genç'in arşivlerden çıkararak, akademik hayata kazandırdığı bilgilerle tarihe farklı bir bakış açısıyla yaklaşması da ele alındı.

Prof. Dr. Mustafa Özel, Mehmet Genç'in cömert, müşfik, sevgi dolu ve güzel bir insan olduğunu söyledi.

O güzelliği bir de Turgut Cansever'de gördüğünü ifade eden Özel, ***"Yani 65 yaşındayım, birçok insan tanıdım, birçok insan sevdim. Şuuruma yön veren insanlar arasında saydığım, aynı zamanda güzel insan kabul ettiğim 2-3 insandan biri Mehmet Genç."*** dedi.

Genç ile 1970'li yılların sonunda, Boğaziçi Üniversitesi'ne geldiğinde Ömer Lütfi Barkan vesilesiyle tanıştığını dile getiren Özel, usta tarihçiyle hatıralarını ve anılarını anlattı.

[9] https://www.haberler.com/dostlari-ve-ogrencileri-cevrim-ici-toplantida-14074171-haberi/

"Az yazar, öz yazardı. Çok konuşur, öz konuşurdu"

Özel, Genç'in 1980'li yıllarda duyduğu "Osmanlı'nın düşüşü yükselişinden daha muhteşemdir." ifadesini kendisine sorma imkânı bulduğunu belirterek, şunları kaydetti:

"Buluştuk bir şekilde ve bu sözün gerekçesini çok merak ettiğimi söyledim. Bana dedi ki, 'Delikanlı önce bu düşüş kelimesini lügatinden at, Osmanlı düşmez, Osmanlı düşmedi. Yani Osmanlı'nın içinden biz çıktık. Türkiye Cumhuriyeti çıktı ve devam ediyor. Bizim genişlememiz ve geri çekilmemiz söz konusu. Üstelik bu geri çekilme sistemin ömrünün son demlerinde, son 1-2 yüz yılında ve sanayileşmiş kapitalist bir Avrupa karşısında oldu. Dünya tarihinde bizden daha fazla yaşamış olan en iyi örnek, bizden önce gelen Bizans'tı, takriben bin yıl yaşadı; Osmanlı altı yüzyıl, cumhuriyeti de katarsak yedi yüzyıl yaşadı. Ama onların karşısına sanayileşmiş bir düşman çıkmadı. Bizim karşımıza hem bizi başından itibaren yok etmeye çalışan hem de çeşitli tarihi sebeplerle sanayileşen bir Avrupa çıktı. Osmanlı, o sanayi Avrupası karşısında direne direne geri çekildi.' Buradan hamasi sonuçlar değil, idari, siyasi, hukuki, dini ve fikri birtakım tutanaklar çıkarıyordu. Kendi hayatiyetimiz için bunlardan faydalanmamız lazım. Beni ilk Mehmet Genç hocaya çeken bu düşünceleri olmuştu. Takriben 40 yıla yakın teşrik-i mesaimiz oldu. Az yazar, öz yazardı. Çok konuşur, öz konuşurdu."

"Herkesin yürekten sevdiği ve saydığı bir insandı"

Toplantıya katılan Engin Deniz Akarlı'nın Genç için yazdığı, Aslaner'in okuduğu metinde ise şu ifadeler yer aldı:

"Mehmet Genç hoca genç, yaşlı, kadın, erkek, doğulu, batılı veya doğucu, batıcı, böyle farklı özelliklere sahip her çevreden gelen herkesin yürekten sevdiği ve saydığı bir insandı. Mehmet Genç hocamızı bu mertebeye taşıyan hasletleri onu anmak için yaptığımız bu toplantıya katılanlar yakından bilirler. Başta güler yüzü, sakin tabiatı, tevazuu, ilim ve irfanı, hoşsohbeti, alicenaplığı ile hepimizin yüreğinde taht kurmuş bir insandı Mehmet Genç."

Yazar Beşir Ayvazoğlu ise kitapları kendisiyle aynı yayınevinden çıkan Mehmet Genç ile haftalık sohbetlerde bir araya geldiklerini söyledi.

Haftalık çarşamba sohbetlerinde Genç'in fazla konuşmadan esprileriyle, şimşek gibi çakan fikirleriyle son derece zihin açıcı bir üslupla meselelere müdahale ettiğini dile getiren Ayvazoğlu, ***"Hem sohbetin istikametini belirler hem de ufkumuzu genişletir, bakış açımızı değiştirirdi."*** diye konuştu.

Ayvazoğlu, bu sohbetlerin uzun yıllar devam ettiğini, yakın zamanda bir biyografi çalışması için Genç ile uzun görüşme imkânı bulduğunu belirtti.

"Mehmet Genç arşivi uzmanların elinin altında bulunmalı"

Genç ile ilk görüşmesinin 1990'lı yıllarda evinde gerçekleştiğini dile getiren Ayvazoğlu, raflarda arşivlerden toplanmış dosyalar gördüğünü söyledi.

Ayvazoğlu, her bir dosyanın bir meseleyi ihtiva ettiğine değinerek, şöyle devam etti:

"Benim üzüldüğüm taraf muhtemelen o dosyalardaki belgelerle yapmak istedikleri, eğer ilave notlar koymadıysa, hocanın kafasında kalmış olabilir. Araştırmacılar iyi bilir, biriktirdiğimiz şeyler sizin kafanızdaki projenin çerçevesinde bir anlam ifade eder ama başkası baktığı zaman bir anlam çıkaramayabilir. Mehmet Genç hocanın klasörlerini bu manada değerlendirmede zorluk çekileceği endişesini taşıdığımı peşinden ifade etmek

isterim. Bu arşivin çok iyi değerlendirilmesi için hocayı yakından tanıyan, en azından onun çevresinde yetişmiş uzmanların elinin altında bulunması gerektiğine inananlardanım."

Mehmet Genç'in çocukluğu, gençliği ve eğitim hayatına ilişkin biyografik bilgiler de paylaşan Ayvazoğlu, ***"Böyle zor şartların içinden çıkıp dişiyle, tırnağıyla bugün üzerinde derinlemesine konuştuğumuz bir entelektüel ilim adamı haline gelebilmesini bile ben olağanüstü bir başarı olarak, bir çeşit mucize olarak görüyorum."*** dedi.

Genç'in babasının kan davası nedeniyle girdiği hapishanede bir din âliminden Kur'an-ı Kerim'i ve eski harfleri okumayı öğrendiğini aktaran Ayvazoğlu, şunları söyledi:

"Hapishaneden çıktıktan sonra da eski metinleri, eski kitapları rahatlıkla okuyabilen, Osmanlıca kelimeleri yerli yerinde telaffuz edebilen bir adam olarak cazibe merkezi haline geliyor ve bir sohbet halkası kuruluyor. İşte Mehmet Genç'in bu sohbet halkasında edindiği ilk bilgiler bugünkü Mehmet Genç olmasına yol açan şartlardan birincisini hazırlıyor."

Toplantıya, Mehmet Genç'i tanıyan Şevket Pamuk, Ali Akyıldız, Peyami Çelikcan, Ali Yaycıoğlu, Mehmet Ö. Alkan, Tufan Buzpınar, Gökhan Çetinsaya, Ayhan Aktar, İsmail Hakkı Kadı, Gültekin Yıldız, Yunus Uğur, Mustafa Gencer, Hümeyra Bostan, Çiğdem Çelik ve Kenan Yıldız'ın da aralarında bulunduğu çok sayıda akademisyen, araştırmacı ve arşivci de katıldı.

Kaynak: Anadolu Ajansı / Ahmet Esad Şani

HOCA'NIN KÜTÜPHANESİ SOSYAL İLİMLER İHTİSAS KÜTÜPHANESİ GİBİDİR

Mehmet Genç'in yıllarca yakınında ve hizmetinde bulunan İhsan Ayal, Hocanın Millet Kütüphanesi'ne bağışlanan arşivini ve çok az kişinin bildiği tercümelerini anlattı. Genç'in, Hitler'in Kavgam adlı eseri için yaptığı kayıp tercümenin kütüphanenin tasnifi sırasında ortaya çıkabileceğini belirten Ayal, ***"Hoca'nın kütüphanesi klasik anlamda bir Osmanlı tarihçisinin ihtisas kütüphanesi olmaktan öte sosyal ilimler ihtisas kütüphanesiydi"*** diyor.

Merve Akbaş, Yeni Şafak[10]

Geçtiğimiz haftalarda kaybettiğimiz, Türkiye'nin en önemli tarihçilerinden Mehmet Genç'in kütüphanesi Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi'ne bağışlandı. Genç'in yakın arkadaşı İhsan Ayal ile yaptığımız, Yeni Şafak Pazar'da yayınlanan söyleşide bu haberi okurlarımıza önceden duyurmuştuk. Ayal ile bağışın gerçekleşmesinin ardından yaptığımız bu mülakatta ise Genç'in kütüphanesindeki kitapları, okuma alışkanlıklarını ve kitap üzerine düşündüklerini konuştuk. Ayal, Hoca'nın kitaplığının bir sosyal ilimler ihtisas kütüphanesi kadar geniş olduğunu söylüyor.

Bir kütüphane sahibi hakkında çok şey söyler. Onun nelerden hoşlandığını, önemsediğini, derdinin, tasasının neler olduğunu... Mehmet Genç'in kütüphanesi size neler anlatıyor?

Bir kütüphane hakkında konuştuklarımızı ancak kütüphane sahibi olan anlar. Kütüphane sahibi olmayanların söyleyeceklerimden bir şey anlaması pek mümkün değil. Tekebbüri bir ifade gibi görünse de hakikat bundan ibarettir. Bir kütüphane, eğer sahibi bibliyoman değilse, bibliyofil seviyesinde hareket ederek inşa etmiş olduğu habitat alanı ise, sadece o

[10] https://www.yenisafak.com/hayat/hocanin-kutuphanesi-sosyal-ilimler-ihtisas-kutuphanesi-gibidir-3618555

kişinin değil, aynı zamanda o kişinin temas kurduğu direk ve dolaylı temas kurduğu insanların da zihin dünyalarını, fikir ve gönül dünyalarını barındıran, gök kubbe altındaki cennet-i ala mevkisidir.

Bunu Hoca'nın şahsında biraz daha hususileştirirken altını çizmek istediğim bir husus var. O da şu: Hoca klasik bir Osmanlı iktisat tarihçisi değildi. O sadece veçhelerinden biriydi. Bu itibarla Hoca edebiyattan sanata, sanattan sosyolojiye, mantığa felsefeye, ilahiyatın çeşitli dallarına, genel tarihe dair kitapları kütüphanesinde bulundururdu. Hoca'nın kütüphanesi klasik anlamda bir Osmanlı tarihçisinin ihtisas kütüphanesi olmaktan öte sosyal ilimler ihtisas kütüphanesiydi. Kendisinin çok az kişinin bildiği bir yanı da vardır. Sosyal ilimlere kaymadan evvel matematikçi olmak istiyormuş. Çok iyi matematik bilgisi ve zekâsı vardı. O nedenle kütüphanesinde matematik ile ilgili eserler de mevcuttu. ***"Eğer ben sosyal ilimlere geçmemiş olsa idim iyi matematik üzerine çalışırdım fakat muhtemelen kırk beş, elli yaşlarında ölürdüm"*** derdi.

Türkçe dışında başka dillerde de okumalar yapıyor muydu?

Bunu kendi hatıralarında da anlatır, üniversite yıllarında Nietzsche okuyabilmek için Almanca öğrenmeye teşebbüs etmiş, sonra vazgeçmiş. İyi bildiği iki batı lisanı vardı. Kendisi frankofondu, metin yazabilecek seviyede iyi bir Fransızcası vardı. Çok iyi derecede İngilizce okuyabilir fakat yazmak işine teşebbüs etmezdi.

EN BÜYÜK FİLOZOFUMUZ YUNUS'DUR

Hoca'nın kütüphanesinde özel olarak kıymet verdiği kitaplar var mıydı? Veya önemsediği metinler?

Mütekâmil kütüphane sahibi ve okur-yazarlar nazarıyla bakmak gerekirse, muhakkak öne çıkaracakları isimler, başlıklar vermek mümkün olur. Fakat Hoca için bunu söylemek güç. Hoca zekâsıyla temeyyüz etmiş müelliflere, edebiyatçılara mütemayildi fakat dönüp dönüp okuduğu bir isim zikretmek pek mümkün değil. Hoca atıfta bulunmazdı çünkü matufunaleyhti. Bunun sebebi de şu; Birilerinin yazıp çizdiğini iyi okur, iyi takip ederdi fakat onları doğrudan nakletmez, kendi süzgecinden geçirip oradan yeni bir şey neşv eder, yeni bir formda söylerdi. O yeni form ortaya apayrı bir şey çıkardı. İlimle uğraşan iki tipte insan tarif ederiz; birincisi muallimdir, anlatılanları intikal ettirir. İkincisi ise âlimdir, anlatılanlardan hareketle yeni ilim üretendir. Hoca yeni ilim üreten âlim bir şahsiyetti. Türkçe metinleri hızlıca tarardı. Ağırlıklı olarak İngilizce okurdu. Yunus'u çok severdi. Bizim en büyük filozofumuz Yunus'dur şeklinde ifadeleri vardır. Tercih etmiş olduğu lisan ve üslup itibariyle eskilerin sehl-i mümteni dediği hadiseyi en başarılı biçimde hayata geçiren Yunus'dur, derdi. Batıdan Nietzsche, Schopenhauer, Hegel gibi filozofların yanında Wagner gibi filozof ve müzisyenlerle ilgili ne yazıldıysa, çıktıysa takip eder, farklı tercümeleri de alır ve aralarındaki farklılıkları çok önemserdi.

Önceki röportajımızda Hoca'nın Cağaloğlu'ndan haftalık kitap alışverişleri yaptığını, yayın dünyasını çok iyi takip ettiğini belirtmiştiniz. Bu alışverişleri nasıl gerçekleştiriyordu?

Kendisi her hafta Cağaloğlu'nda Mehmet Varış'ın Kitabevi'ne uğrar, tüm bu sosyal ilimlerle ilgili yeni neşredilen ne varsa tarar, karşılaştığı orijinal metinleri toplar, evine çanta çanta kitapla dönerdi. Ben de bir yıl boyunca Hoca'ya bu alışverişinde eşlik ederek, kitaplarını taşıdım. Daha sonraları kendisi almam için haftalık kitap listeleri hazırlamaya başladı. Listedeki kitapları kendisine temin ederdim. Bir vakit sonra listesinde lüzumsuz gördüğüm kitapları almaya gönülsüz oldum. Bunu da belirttim. Bana lüzumsuz gördüğüm kitaplar yerine aynı alandan başka kitaplar seçip, listeye ekleyebileceğimi söyledi. Kitap seçimi hususunda bana çok güvenirdi.

Mehmet Genç Hoca'nın aslında çok kimsenin bilmediği tercüme eserleri de var...

Hoca tercümeyle pek uğraşamazdı. Öyle bir vakti olmazdı fakat benim deşifremle gün yüzüne çıkmış iki metin var. Bu anlatacağım hususi bir hikâyedir. Bir gün Hoca'nın kütüphanesinde çalışırken raflar arasında bir kitaba tesadüf ettim. Ahmet Cevad adında bir müellifin, Yabancılara Göre Eski Türkler adlı kitabıydı. Bu kitabı çok sevdiğim için heyecanla Hoca'ya gösterdim, çok şaşırdı. ***"Sen nerden biliyorsun bu kitabı?"*** diye tebessüm etti. Lise yıllarında okuduğum üslubu şahane bir kitap olduğunu söyledim. Hoca da, ***"Kim tercüme etmiş?"*** diye sordu, mütercimi yoktu kitabın. Hoca bir daha gülümsedi, meğer tercüman Hoca'nın ta kendisiymiş. Dayanamadım kendisinden kitabı istedim. ***"Müsaade buyurursanız yeni bir dizgiyle, mütercim olarak da adınızı yazdırarak yeniden yayınlatmak isterim"*** dedim. Hevesimi kırmadı ve kitabın ruhsatını bana teslim etti. Kitabı Mehmet Varış'a götürdüm, yeniden dizgi yapıldı. Son tashihlerini de ben yapmış oldum. Bu tercüme eseri 2013'de yayınladık, yüz binin üzerinde satıldı. İlk baskıdan bir nüshayı hocaya götürdüm, önüne koydum. Çok şaşırdı. Tebessümle, ***"Ondan bu mu çıktı şimdi?"*** dedi. İmzasını rica ettim. Şöyle imzaladı: ***"İhsan Ayal'a… Yazarının ve mütercimininadları dâhil kendi eseri hamesini takdim etmek görevi de bu fakire düşmüştür… Mehmet Genç."***

Peki ya diğer tercümesi...

2010 yılıydı. Mehmet Varış'ın Kitabevi'ndeydik. Ötüken Yayınları'ndan yeni kitaplar gelmişti. Cipolla'nın Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi eseri de vardı. Eskilerin tabiriyle muhtasar ve müfit olan çok güzel bir metin. Bunu görünce yine kendimi tutamadım, ***"Hocam bu kitap çok güzel bir kitaptır"*** dedim. Yine gülümseyerek ***"Sen nerden biliyorsun bunu? Sen iktisatçı değil ilahiyatçısın"*** dedi. ***"Tercümesi kime ait?"*** diye sordu. ***"Mehmet Sırrı Gezgin yazıyor. Tanımıyorum ama müstear gibi geldi bana, çünkü benim tanımadığım adam, adam değildir"*** dedim. Gülüştük. ***"O Sırrı Gezgin benim",*** dedi Hoca. Meğer Hoca'nın müstearıymış. Onu da, ***"İhsan Ayal'a… Bütün ilimleri öğrenme azminde bir küçük eğlence anı olarak kullanması dileğiyle, Mehmet Genç"*** notuyla imzaladı.

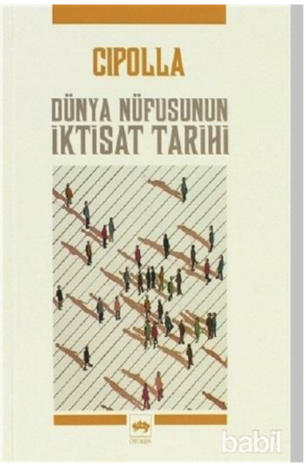
KAYIP TERCÜME ORTAYA ÇIKABİLİR

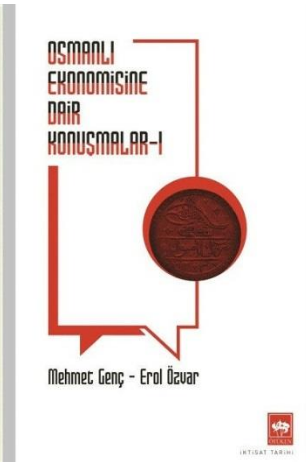
Neden bu tercümeleri yapmış?

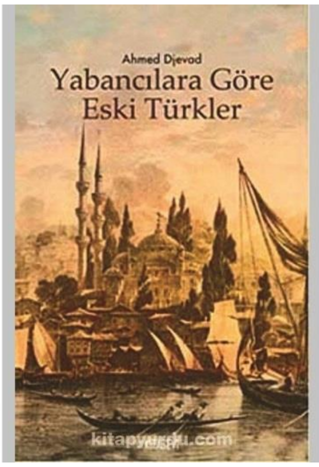
Bu soruyu ona sorduğumda, ***"Parasız kalmıştım elime biraz para geçer niyetiyle yapmıştım"*** demişti. Aslında Hoca'nın kimsenin bilmediği bir tercümesi daha var. Hitler'in Kavgam adlı kitabını da çevirmiş. Ancak bu tercümeyi evraklarının arasında maalesef bulamadık. Şimdi bütün evrak Cumhurbaşkanlığı Kütüphanesi'ne intikal edecek, orada yapılacak olan tasnifte ortaya çıkarsa güzel bir sürpriz olur.

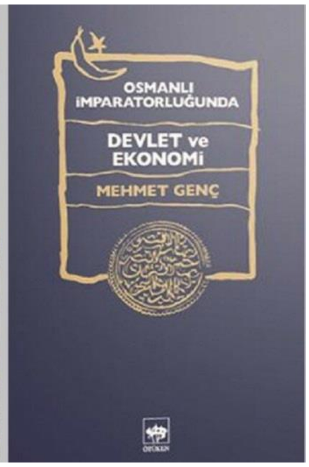
Daha önce neşredilmemiş bir makalesinin yakın zamanda basılacağını söylemiştiniz. Bunun yanı sıra basılacak olan başka metinler veya kitaplarına gelecek olan eklemeler var mı?

Herkesin bildiği Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi adlı kitabı var. Bunu artık birinci cilt olarak kabul etmeye başladık. Hoca'nın çeşitli zamanlarda ve mekânlarda yazdığı metinler *ikinci cilt* olarak önümüzdeki aylarda yayımlanacak. Diğer yandan Erol Özvar ile birlikte çıkardığı, daha evvelden Osmanlı Bankası yayınlarından çıkan *Osmanlı Maliyesi Kurumlar ve Bütçeler* adlı iki ciltlik kitap var, o da yeniden Ötüken'den çıkacak. Yine Mehmet Genç ve Erol Özvar'ın çeşitli dönemlerde, çeşitli programlarda yapmış oldukları, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar* adlı kitabın 7-8 cildi daha yayınlanacak. Bunların yanı sıra benim elimde de birkaç cilt teşkil edecek hacimde Hoca'nın konuşmalarını içeren dokümanlar ve kayıtlar var.

KİTABI HIRPALAYARAK OKURDU

Kütüphanesine düşkün müydü? Ödünç kitap alıp, verir miydi?

Hoca çok cömertti. Ödünç kitap da hediye kitap da vermeyi çok severdi. Kitap hediye ederken bilgi birikimini, zekâsını hesaba katarak hediye ederdi. Ödünç kitap vermeyenlerden hiç hazzetmezdi. Ödünç kitap vermeyenler arasında ben de varım. Ama Hoca istediğinde hemen verirdim. Ben kitabı kadına benzetirim. Nazenindir kitap. İhtimam gösterilmezse tuz buz olabilir ve size her şeyini kapatabilir. Kitap okumanın fiziki teknikleri de vardır. Fakat Hoca için aslolan hiçbir zaman kitabın nesnesi değildi. Çok hırpalayarak okurdu. Hoca kitaba fetişist gözle hiç bakmazdı.

Size hediye ettiği özel kitap?

Ferit Devellioğlu'nun Lugat'ını hediye etmişti. Lugat çok yıprattığı için yenisini alalım demişti. Eskisini bana hediye etti. Ayrıca Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinin ilk baskını da bana hediye etti.

Son günlerde neler okuyordu, neler üzerine çalışıyordu?

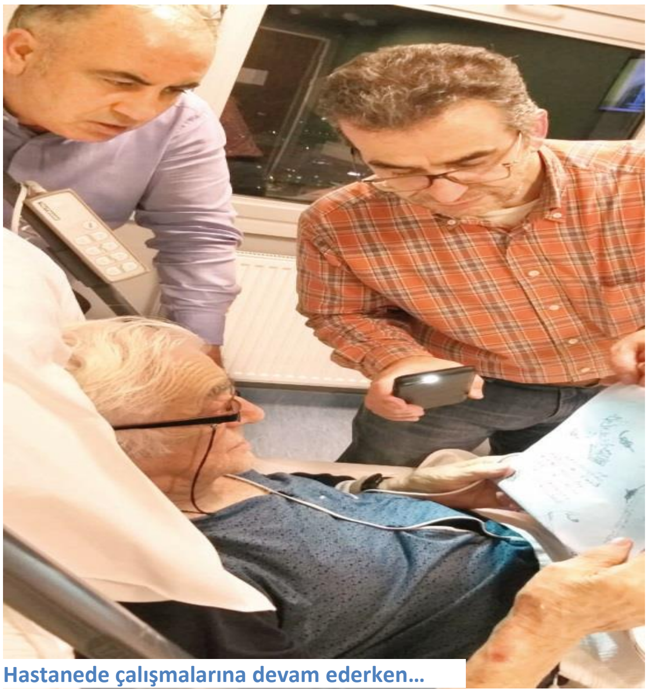
Son günlerde takip ettiği bir yayın yoktu. Fakat Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi'nin ikinci cildi için altmış sayfalık bir takdim yazısı yazmak istiyordu. Bu takdim yazısını bir anlamda, şu ana kadar yaptığı çalışmaların hülasası olarak düşünüyordu. Bu nedenle çeşitli disiplinlerden okumalar yapıyordu. Ama ağırlıklı olarak arşiv evrağı okuyordu. Hoca sürekli her sahaya dair arşiv evrağı okurdu. Bir arşiv evrağı okumadan gününü geçirmezdi.

SON NEFESİNE KADAR İLİMLE UĞRAŞTI

Osmanlı iktisat tarihi alanında yaptığı çalışmalarla adını dünyaya duyuran Mehmet Genç'in yıllarca yakınında hizmetinde bulunan öğrencisi ve dostu İhsan Ayal, **"Son nefesine kadar okuyan birisiydi"** diyor ve ekliyor **"Hoca Schopenhauer vari bir hayat filozofudur."**

Merve Akbaş, Yeni Şafak[11]

Hastanede çalışmalarına devam ederken…

Türkiye'nin en önemli tarih âlimlerinden Mehmet Genç geçtiğimiz günlerde hayatını kaybetti. Bu haber Hoca'nın çalışmalarının kıymetini bilen çok sayıda insanı etkiledi. Çünkü Genç, sadece tarih alanında değil, sosyal bilimler üzerine çalışan her araştırmacıya ufuk açan araştırmalara imza atmıştı. **Onun yaşam tarzı, ilime olan sadakati çok sayıda insana ilham oldu. Uzun yıllar Genç'in yanında bulunan, dostu, öğrencisi** olarak tanımlayabileceğimiz İhsan Ayal'le Mehmet Genç'i ve çalışmalarını konuştuk. Ayal, Hoca'nın evrak-ı metrukesinin nereye bağışlanacağından, ölümünden sonra yayınlanmasını vasiyet ettiği makalesine kadar onlarca güzel ayrıntıyı paylaştı...

[11] https://www.yenisafak.com/hayat/son-nefesine-kadar-ilimle-ugrasti-3616762

İhsan Bey, Mehmet Genç Hocamızın uzun yıllar yanında bulundunuz. Onunla ilk tanışıklığınızı anlatabilir misiniz?

Benim Mehmet Genç ile olan maceram oldukça sıra dışıdır. Trabzon Çaykara İmam Hatip Lisesi'nde okuduğum yıllarda Cemil Meriç okumaları yapıyordum. O okumalar esnasında Mehmet Genç ismiyle karşılaştım. Hocanın yaşayıp yaşamadığını bile bilmiyordum. Herhangi bir metnine de ulaşabilmiş değildim. Lise bitince, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne girdim. Her cumartesi Gonca Pasajı'na yani sahaflar çarşısına giderdim. Burada birbirinden farklı eserlerin yanında sürekli Mehmet Genç imzalı bir kitap bulmak için çabalıyordum.

Ama öyle bir kitap yok…

Maalesef yokmuş evet. 1989 yılında Türkiye Günlüğü dergisi kuruldu. Ben de hasbelkader o ekibe eklendim. Bir cumartesi günü istedikleri bir kitabı bırakmak için derginin sahibi ve yayın yönetmeni Mustafa Çalık Hoca'nın yanına, dergi ofisine uğradım. Kitabı bıraktıktan sonra Mustafa Çalık, "Acelen yoksa otur" dedi ama ben Sahaflar Çarşısı'na uğrayacağımı söyledim. Neyi aradığımı sorunca, Mehmet Genç'e ait bir eser arıyorum dedim. Tam kapıya doğru giderken, Mustafa Çalık beni mütebessim bir şekille durdurdu, "Mehmet Genç ne zaman yazdı da sen de alıp okuyacaksın" dedi. Daha sonra da birbirilerini tanıdıklarını ve Hoca'nın çalışmalarını anlattı.

Peki yüz yüze tanışıklığınız?

Fakülteyi bitirdikten sonra Trabzon'a döndüm. 2005 yılında ise İstanbul'a taşınma kararı aldım. Her cumartesi sahaflara, Çatalçeşme sokaktaki kitapçılara, Mehmet Varış'ın Türkiye'nin de entelektüel tekkesi sayılan Kitapevi'ne gidiyordum. Yine bir cumartesi günü oraya gittim, raflara bakıyordum. O esnada kapıdan yakışıklı, kır saçlı bir adam girdi. Herkes ayağa kalkarak, saygı gösterdi. **Ben hoca çıktıktan sonra Mehmet Varış'a, "Giden kimdi?" diye sordum. Kalbime doğdu resmen, Mehmet Varış da "tanımadın mı Mehmet Hocamız" dedi. Ardından Hocamızı takibe aldım. Her sohbetinde, konuşmasında en öne sıralara oturmaya başladım. Ama bir sene boyunca kendimi hiç tanıtmadım. Nükteyi çok sever, iyi de fıkra anlatırdı. Ben de sohbetlerden birinde izin alarak bir fıkra anlattım. Dikkatini çekmiş olmalıyım. Beni yanına çağırdı ve kim olduğumu sordu. Kendimi öz bir şekilde anlattım.** Yine de onun peşinde olduğumu anlatamadım. Sonraki süreçte Hoca'nın özellikle kitap alışverişine yardım eder, onu evine kadar bırakırdım. Ama asla evinden içeri girmezdim. Bir gün beni eve davet etti, içeri girip oturduktan sonra bana bir anahtar verdi. "Bunlar artık senin" dedi. Ben de kendimi tutamayıp, "Hocam müsaade buyurursanız sizinle olan hukukumu anlatmak isterim" dedim. Ardından Hoca'ya onu yıllardır nasıl aradığımı anlattım. **Şöyle bir baktı ve "Bana hiç normal bir adam rastlamayacak mı?" dedi. Gülüştük. Sonrasında da hiç bozulmayan ve derecesi artan bir hukukumuz oldu. Benim babamdı, velimdi, arkadaşımdı, hocam ve dostumdu.**

OSMANLILAR ZEKÂ AVCISIYDI

Kuşkusuz dakikalarca, günlerce, yıllarca konuşsak hocanın bize bıraktığı önemli çalışmaları anlatmak mümkün olmazdı. Ancak bir de sizden dinlemek için hepimizin bildiği ve uzun yıllar tamamlayamadığı o teze nasıl başladığını sorabilir miyim?

Kendisi Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat bölümü mezunudur. Bir süre kaymakam vekili olarak görev yapmış. Ardından Ömer Lütfi Barkan'ın İstanbul Üniversitesi'nde İktisat fakültesine bir asistan alacağını duymuş ve ilk görüşmede göreve

alınmış. Mehmet Hoca, Osmanlılar için "Onlar zekâ avcılarıydı" der. **Barkan Hoca da öyleymiş anlaşılan. Ama Barkan Hoca'ya tezini verememesinin bir nedeni vardı. Mehmet Hoca, çalışmalarına ilk başladığı dönemleri anlatırken "O yıllarda Osmanlı'yı tanımıyormuşum" derdi. Teze, seyahatnameler ve metin okumalarıyla başlamış. Ancak Osmanlı'yı böyle izah edemeyeceğini düşünüp arşive girmiş ve tezinin aksi istikametinde verilerle karşılaşınca bir daha arşivden çıkamamış.** Önceleri "modern dünyaya eklemlenemediğini" düşündüğü Osmanlı'dan çok farklı bir Osmanlı ile karşılaşmış. Bunun üzerine tezini sürekli tehir ettirmiş. Barkan Hoca, *"Mehmet hadi bitir, hadi bitir"* demesine rağmen tezi vermemiş. Bunun üzerine asistanlığı düşmüş.

Hocamız az yazmıştı. Yazı yazmayı da gençlere tavsiye ediyordu. Bunun nedenini sohbetlerinde sizlere aktarıyor muydu?

Hoca zor yazardı bunun nedeni hayatını adadığı ilkedir. O da şudur: "İlim çok pahalı bir şeydir. Kişi ömrünü, mesaisini, zamanını, servetini harcar ama ilme bir paragraflık katkı ya sağlar ya sağlamaz." Kendisi de hayatını bu ilke üzerine bina etmiş. Onun yazdıklarının her cümlesi bir hüküm içerir. Dolgu cümlesi asla olmaz. Bunun yanında her okuduğunuzda yeni bir şey anlarsınız. Tumturaklı, aforizmatik cümleler de kurmaz. Dikkatli okunduğunda her bölümünden bir tez çalışması çıkarılabilir. İlmî bir hakikat için kendini feda edebilecek biriydi. Mehmet Genç yürüyen bir ilim ahlakıydı.

Bir röportajında Mehmet Genç Hoca nezaketi, Haydarpaşa Lisesi'nde talebesi olduğu Nihal Atsız'dan öğrendiğini söylüyor. Onunla ilişkisi nasılmış?

Aslında Nihal Bey'in öğrencisi değil ama okul içinde birbirlerini tanıyıp, uzun sohbetler yapma imkânları olmuş. Ben kendisine Nihal Bey'in iddia olunduğu gibi ırkçı biri olup, olmadığını sormuştum. Bana, ***"Kafatası meselesi bir nükteydi. İnsanlar ciddiye aldılar. Irkçı da değildi hatta o yıllarda biz gençler onu gerektiği kadar milliyetçi olmamakla tenkid ediyorduk"*** demişti. Başka bir gün Yağmur Atsız'ın da babasının ırkçı biri olduğu yönünde açıklama yaptığını duyunca, ***"Ah kafasız oğlum, baban ırkçı değildi"*** dediğini hatırlarım.

HAMİDULLAH'I FIKIH İÇİN TAKİP ETMİŞ

Muhammed Hamidullah da hocaları arasındaydı sanıyorum.

Aslında Hamidullah'la yollarının kesişmesi okuyanlara garip gelebilir. Çünkü Hamidullah bir ilahiyatçı, Hoca ise iktisat tarihçisi. Ama Mehmet Hoca multidisipliner biri. Bu nedenle o dönem Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde bulunan Hamidullah'ın derslerine dışardan dâhil oluyor. Çünkü Osmanlı içtimai, iktisadi, siyasi tarihine dair bir hüküm verecekseniz, fıkıhı diğer bir deyişle İslam hukukunu bilmeniz gerekir.

TÜRKİYE'YE RAĞMEN YETİŞTİK

Hoca bir ilim insanı, âlim olarak yeterince desteklenebilmiş miydi?

Maalesef yeterince desteklenmedi. Devlet ve müesseseler ona destek olmadı. Keşke onun çalışmaları için on beş - yirmi asistan kendisine verilse ve çalışmaları hızlandırılsaydı. Başımızdan geçen bir olayı aktarayım. KOCAV'ın Erol Güngör Kültür Merkezi'ni açarken bir toplantı düzenlendi. Orada Güngör'ü anarken önce rahmetli Emin Işık hoca sahneye çıktı. Konuşmasında, "Erol Güngör Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük mütefekkirdir" dedi. Ardından Mehmet Genç Hoca çıktı, biraz da öfkeliydi. Sonra da **"Benden önce Emin Bey,**

Erol'u Türkiye'nin yetiştirdiği en büyük mütefekkir olarak takdim etti. Erol ve ben Türkiye'ye rağmen yetişmiş insanlarız" dedi. Sırası gelmişken söyleyeyim, Erol Güngör vefat ettiğinde, **"Beynimin yarısı göçtü"** demişti, çok severdi.

Hoca yurtdışından hem üniversitelerden hem de düşünce kuruluşlarından teklifler aldı ama hiçbirini kabul etmedi. Neden kabul etmediğini sorduğumda ise *"İki gerekçeyle kabul etmedim. Birincisi bu teklifleri kabul etmiş olsaydım, ne olursa olsun ülkemi onlara servis yapacaktım. Bunu yapmam. İkincisi de ben Osmanlı çalışıyorum ve Osmanlı'nın kalbi olan İstanbul'dan ayrılmam"* dedi. Hoca bu gerekçelerle her şeye rağmen buradan ayrılmadı. Aslında yurtdışı teklifleri yapıldığında ciddi mali sıkıntı içerisinde olduğunu da biliyorum.

Kendisi Cumhurbaşkanlığı Büyük Ödülü, TÜBA Ödülü almıştı. Aydın Doğan Ödülü'nü ise reddetmişti. Bunun nedeni neydi?

Hoca ne yaptığını her zaman bilen biriydi. Titre itibar etmeyen bir adam olduğu gibi. Ödüllere pek itibar etmezdi. Aydın Doğan Ödülleri meselesine de bir açıklık getireyim; Hoca şahsen başvuruda bulunmadığı bir ödülle ödüllendirildi. Bu ödülden haberdar edilince, zarif bir metinle reddiyesini bildirdi.

HEP AÇIKTA YÜZMEYİ SEVDİ

Uzun yıllar devam eden dostluğunuzda birlikte seyahatlere de çıktınız mı? Bu seyahatlerde neler yapardınız?

Soyadı gibi zihnen de bedenden de gençti. Biz kendisiyle uzun tatiller yaptık. Milletvekilimiz Cengiz Aydoğdu'yla beraber üçümüz Assos'ta tatil yapardık. Tüm okuyacağımız kitapları oraya taşır, günün belli saatlerinde yüzer, sonra sadece okurduk. Hoca profesyonel düzeyde çok iyi bir yüzücüdür. Ama sahilde yüzmeyi hiç sevmezdi. Biz gençlerin cesaret edemeyeceği kadar açılırdı.

Hayatı boyunca da aslında hep açıkta yüzmeyi tercih etmiş. Sığda kalmamış. Araştırmaları da bu minvalde devam etmiş zaten.

O hiçbir şekilde derinliği olmayan bir meseleyle uğraşmadı. Hayatı boyunca da böyle devam etti. Hangi meseleyi ele alıyorsa onu da tüm boyutlarıyla ele alırdı. Gündelik hayatında bile felsefi derinliği elden bırakmazdı. Sürekli çalışırdı, yemek yerken bile makale okurdu. Ele aldığı meseleyle yatıp kalkar, asla o meseleye ihanet etmezdi.

Yurt dışına gittiğinizde Hocamız oralardan Türkiye'ye nasıl bakardı?

Yurtdışı seyahatlerimiz sırasında dikkat çektiği önemli bir husus vardı. Şunları anlatırdı: Dünya'nın sulh iklime kavuşması için, Osmanlı tarzı bir sulh iklimine ihtiyaç vardır. Tarihi müktesebatıyla bunu başarabilecek tek ülke Türkiye'dir. Yeter ki ilme ehemmiyet verilsin ve imkânlar seferber edilsin. Ayrıca, ülkemizin büyüklüğünü her gezide teyit ederdi.

Yabancı bir ülkeye gittiğinde ilk olarak nereleri görmek isterdi?

Seyahatlerde hocanın ilk görmek istediği yerlerin başında kütüphaneler gelirdi. Ya da şehrin büyük kitapevlerine gitmek isterdi. Kitapevlerine girdiğimizde hoca kendini

kaybederdi ve zaman mefhumu kalkardı. Hocayı biz ikaz etmezsek uçağı kaçırırdık, başımıza her şey gelebilirdi. Tarihi yerleri ziyaret etmeyi çok severdi. Bosna'dayken, bir akşam Travnik'te tepedeki Osmanlı kalesini soğuk havaya aldırış etmeden, hasta olma pahasına da olsa görmek istedi. Nihayetinde maalesef hasta oldu. Böyle tutkulu bir merakı vardı. Bir varak, bir at nalı bile olsa varıp görmek isterdi.

Mehmet Genç, çok geniş kitlelere hitap eden, farklı insanlarla arkadaşlığı olan biriydi. Erol Güngör, Sezai Karakoç, Cemal Süreya, Mehmet Şevket Eygi, Cemal Kafadar, Şevket Pamuk... Aslında birbirinden çok farklı çalışma alanlarında ve fikirde olan bu insanların hepsiyle ilişki içindeydi…

Hoca'nın Türkiye'de, klasik ifadeyle sağ cenah ve sol cenahtan derin dostlukları vardı. Ülkenin bir yetişmiş değerini gördüğünde hangi cenahtan olursa olsun, ilmine temas etmek isterdi**. Mehmet Genç tam bir Osmanlı beyefendisi ve âlimiydi. İsmini andığınız insanlardan çok daha geniş bir irtibat çevresi vardı.** Ona göre bu isimlerin hepsi ülkemize değer katan isimlerdi. Bu insanlarda hocayla arkadaşlığı önemsemiş ve yeri geldiğinde ondan istifade etmişlerdir.

PANDEMİ ONU YIPRATTI
Hastalık teşhisi nasıl konuldu?

2019 yılının Ağustos ayında Marmara Üniversitesi Tıp Fakültesinde akciğer kanseri teşhisi konuldu ve tedaviye başlandı. Hoca o süreçte çok gergindi. Fakat sonra kemoterapiyi reddederek daha uzun bir hayat yaşamaya değil, kalan hayatını daha verimli geçirmeye niyet etti. Doktorlar 7-8 ay ömrü kaldığını söylerken Hoca 1 buçuk sene yaşadı. **Teşhisin üzerinde 6 ay geçtikten sonra doktorlar Hoca'ya, tahlillere bakarak "sanki hiç hastalanmamışsınız gibi" dediler, biz de çok sevinmiştik. Yarım bıraktığı çalışmalarına devam edeceğini düşünüyorduk. Fakat pandemi süreci gündeme geldi ve bu süreç onu çok yıprattı.** Biz de Hoca'yı riske atmamak için evine gidip gelemez olduk. Sohbet ve muhabbete çok ihtiyaç duyan hocanın en yakın çevresinin salgın koşullarında huzurdan çekilmesi onu bir hayli yıprattı.

Hastalık sürecinde çalışmalarına nasıl devam etti?

Hoca günde en az 16-17 saat çalışırdı. Yemek yerken dahi önünde bir makale olduğunu görürdünüz. Akşam haberlerini izlerken de çalışır, gündemle alakalı meselelerin cevabını bile hep meşgul olduğu ana problemde arar, oralardan veri toplardı. **Hastalık sürecinde son birkaç aya kadar sürekli çalışmaya devam etti. Hastane yatağında arşiv belgeleri okurdu. Onun için ilmî hakikatin üzerinde bir hakikat yoktu. Çalışma tarzını ifade ederken tek bir maddeye indirgemek mümkün değildir. Mehmet Genç her şeyiyle istisnai bir insandır.** Mizahında dahi çalıştığı konunun izlerini görürdünüz. Zihnindeki ana problemi hep zihninde taşır, günlük yaşamında da hep bu problemle hemhal olarak yaşardı. Onun için çalışma saatleri diye tarif edilebilecek farklı bir zaman dilimi yoktu.

Vefatından sonra Fatih Camii Haziresi'ne defnedilme süreci nasıl gerçekleşti?

Hoca kanser teşhisi aldıktan sonra tabii ölüme hazırlanıyordu ve nereye defnedilecek sorusu benim de zihnimi kurcalıyordu. Büyük bir teessürle sorma cesaretinde bulundum. Hoca bir süre sustu. Çok iyi bilirdim o susmasını. Ben de ***"Fatih Camii Haziresi'ni çok seversiniz Hocam, Gazi Osman Paşayı da çok seviyorsunuz, o da orada medfun. Siz de bu hazireye defnedilmeye layıksınız, gönlümden orası geçiyor"*** dedim. ***"Evet"*** dedi, ***"isterim fakat bunu kim temin edecek?"*** Bunun üzerine o akşam Ankara'yı aradım ve Cengiz Aydoğdu aracılığı ile meseleyi Cumhurbaşkanımıza intikal ettirmiş oldum. Kendileri de lütfedip hemen duruma vaziyet ettiler.

Hocanın mirası ile ilgili planlanan bir proje var mı? Arkasında kıymetli evraklar, kütüphane ve çalışmalar bıraktı...

Yaklaşık 20 bin ciltlik bir kütüphanesi olmakla birlikte asıl önemli olan Hoca'nın çok kıymet verdiği evrak-ı metrukesidir. Başlı başına bir Osmanlı araştırmaları enstitüsüne kaynak olabilecek hacmi ve mahiyeti olan 150 klasörlük bir arşivi bulunuyor. Bu arşiv için Cumhurbaşkanlığı'yla bir protokol imzalanmıştı henüz bu girişim nihayete kavuşmadı.

NEŞREDİLMEMİŞ BİR MAKALESİ BASILACAK

Bir vasiyeti var mı?

Bana vasiyeti uzun yıllar önce yazdığı ama hiçbir yerde neşredilmeyen bir makalesini yayınlanması ricasıydı. Nasyonal sosyalizm üzerine olan bu makale yakın gelecekle inşallah yayınlanmış olacak. Nerede yayınlanacağı ilerleyen günlerde netleşecek.

CUMHURBAŞKANLIĞI MAAŞ TAHSİS ETTİ

Son olarak Hoca'ya dair dillendirmek istediğiniz bir husus var mı?

Mehmet Genç herhangi bir kalıba, ekole, ideolojiye ve kliklere mensup birisi değildi. Bu konuda da hep titiz davranmıştır. Nezaketi bazı zümreler tarafından yanlış anlaşılsa da Hoca böyle biriydi. **Kimse gücenmesin, Hoca'nın vefatından bir müddet önce ve vefatından sonra, mülga bir üniversitenin mensuplarının onu üniversitelerinin bir mensubuymuş gibi göstermeye çalışmaları kanaatimce hakikati aksettirmiyor. Bu bağlamda internette dolaşan bir videonun hangi şartlarda çekildiğini biliyorum.** Hocanın emekli maaşı dışında geliri yoktu. Son çalıştığı üniversite kapatılınca Cumhurbaşkanlığı Hoca'ya bir maaş tahsis etti. Bunun da bilinmesi gerekir.

OSMANLI'NIN ÜÇ TEMEL İLKESİ
Hocanın Osmanlı iktisadi sistemini izah eden temel tezi neydi?

Mehmet Genç, Osmanlı idari ve iktisadi sistemini üç temel ilke üzerinden izah eder. Bunlar sırasıyla; ***gelenekçilik ilkesi, iaşecilik ilkesi, maliyecilik ilkesi.*** Bu nazariye yalnızca Hoca'ya aittir ve dillere pelesenk olmuştur. Gelenekçilik ilkesini Hoca şöyle ifade eder; Osmanlılar 1300'lerin başında kurulduktan tam iki asır sonar ***"ebed müddet"*** tabirini kullanmaya başlarlar. Yani kıyamete kadar yaşayacak bir düzen. Bu hükmü o günün zirai devrim şartları çerçevesinde vermişlerdi. Bu meselenin izahını bir röportaj sınırları içinde yapmak mümkün değil. İlgilenenler hocanın Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi kitabına başvurabilirler. Ama bu hususla ilgili o kitapta yer almayan bir noktayı dillendirmek istiyorum. Hoca son yıllarda bu üçlemesine dördüncü ilke olarak vakıfları da ekledi. Vakıflarla ilgili görüşleri yayımlamayı düşündüğümüz bu kitabın ikinci cildinde bir bölüm olarak yer alacak.

Bir de Hocanın, "Türklerin üç muhteşem çıkışı" diye özetlediği bir formül var. Nedir bu üç muhteşem çıkış?

Şöyle: Binli yılların başında Türkler Anadolu'ya geldiler. Bu gelen nüfus bir milyon civarındaydı. O dönemde Anadolu'nun nüfusu takribi on milyon dolaylarındaydı. Gelen Türkler Anadolu'yu bir asra varmadan Türkleştirdi, İslamlaştırdı, Türkçe konuşan bir millet haline getirdi ve Anadolu'yu vatan kıldı. Bu Türklerin ilk muhteşem çıkışıdır. **İkincisi Osmanlı'nın kuruluşu ve Viyana kapılarına dayanmaya varan süreçtir. Devamlı yükseliş hali, fütuhat becerisiyle genişleyen coğrafyanın neticesinde büyük bir çeşitliliği hâkimiyeti altına alması ve bünyesinde barındırabilme kabiliyeti ikinci büyük çıkışıdır. Üçüncü ve en büyük çıkışı da şöyle ifade eder; Viyana önlerine kadar gelen Osmanlılar'ın geri çekilmesi üç asra yakın bir sürede gerçekleşti. Karşısında duran siyasi, özellikle iktisadi güce rağmen bekasını muhafaza ederek ustaca çekildi.** Paradoks gibi gözükse de, bu da üçüncü ve en önemli çıkışıdır. Bir hatıramı da buraya ekleyelim. 2010 yılında Urumçi seyahatimiz esnasında uçsuz bozkırlara, kupkuru bir çöle bakarak bu üçlemenin en başına gelecek bir madde daha ekledi Hoca; ***"Türklerin en muhteşem çıkışı her şeyin başında bu coğrafyadan çıkmalarıdır"*** demişti.

Cumhuriyet 80'den sonra kapitalistleşti

Hoca Osmanlı'nın çökmesi ifadesini hiç kabul etmezdi. İnsanlık tarihinin en uzun ömürlü, tek hanedanlı devletidir Osmanlı Devleti. Osmanlı, Cumhuriyet ile birlikte yalnızca rejim değiştirdi ve varlığına devam ediyor. Bayrak aynı bayrak, toprak aynı toprak, millet aynı millet, coğrafya aynı coğrafya. Tarih sahnesinden çekilmesi gibi bir ifadeyi kabul etmek mümkün değildir, bu hususlara bakınca. Yine kendisi bu nazarla çok önemli bir hususu da vurgulardı; Cumhuriyet bile 1980'lere kadar kapitalistleşmemişti**.** ***"Sağlam yerin tamirine"*** girişmeyen Osmanlı, kapitalizmi de temel ilkelerine aykırı bulduğundan reddetmişti.

O bir hayat filozofuydu

Mehmet Genç genel olarak Osmanlı tarihçisi veya Osmanlı iktisat tarihçisi olarak bilinir. Ancak bu onun sıfatlarından biridir. Hoca Schopenhauer vari bir hayat filozofudur. Kendi çalışmalarında sürdürdüğü tavrı, hayatında da gösterirdi. **Son nefsine kadar sürekli okuyan birisiydi. Felsefeden psikolojiye, sosyolojiden tiyatroya, tarihten edebiyata sürekli okumalar yapardı. O allame-i kül idi, her disiplin üzerine okumalar yapardı. Ama bunlarla ilgili yazmazdı. Bu bilgi birikimiyle zihnindeki en büyük problem olan "Sanayi Devrimi'nin Osmanlı sistemini nasıl etkilediğini" düşünmeye devam ederdi.** Devlet-i Âliyye-i Ebed-Müdded denilir Osmanlı'ya ancak bu kuruluştan itibaren kullanılan bir tabir değildir. Osmanlı Devleti'nde müesseselerin ne zaman başlar ne zaman biter kimse anlamaz. Wagner'in müziği gibi…

TÜRKİYE, OSMANLI DEVLETİ VE MEHMET GENÇ HOCA

Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi[12]

Konu ***"ilim ve akademik çalışma"*** olarak buraya gelmişken, geçen hafta Türkiye'nin en önemli tarihçilerinden biri olan bir ***"gerçek bir ilim adamını"*** uğurladığımızı hatırladım...

Osmanlı iktisat tarihini öğrenmek için akademik kariyerini 40 yıl beklemeye alacak kadar ilme âşık bir ilim insanıydı Mehmet Genç hoca. Sadece tarih değil, matematik, tiyatro, müzik, felsefe ve edebiyat konusunda da derin bilgi birikimine sahipti. Çevresinde, ilmin verdiği mütevazılık ve nezaketi ile tanınırdı. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak akademik hayatına başlayan Mehmet Genç, ***"Batı Dünyasındaki Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayine Etkisi"*** adlı doktora tezini hazırlamak üzere 1966 yılında araştırmalarını derinleştirmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışmaya başlar. 51 yıl boyunca Osmanlı arşivlerini bıkmadan usanmadan inceler ve Osmanlı ile ilgili söylenenlerin hemen hiçbirinin doğru olmadığını bizzat müşahede eder.

SONUÇ olarak şöyle aktarır arşivden elde ettiği bilgileri: ***"Arşivleri inceledikten sonra Osmanlılar hakkında ortada uçuşan bilgilerin pek gerçeğe tekabül etmediğini, 'Osmanlı'nın Avrupa'daki gelişmelerden haberi yoktu' iddiasının doğru olmadığını gördüm.' 'Avrupalılar iktisadi başarılarını kazanmak için birtakım politikalar uyguladılar. Bunları Osmanlılar bilmiyorlar, bu yüzden biz geri kaldık' diye düşünülüyordu. Arşivleri inceledikten sonra bunları çok iyi bildiklerini, fakat benimsemediklerini anladım. Neden benimsemediler? İslâmî hayatın gereği olan eşitliği sürdürmek için benimsemediler. Kimsenin aç ve fakir kalmaması için, kurdukları düzeni devam ettirmek istediler. Bunları bilerek yaptıkları, bürokrasinin bize bıraktıkları belgelerden açıkça anlaşılıyor; kitabımda bunları anlattım."***

Onun ***"Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi"*** adlı dev eseri bugün dünya iktisat tarihinin kaynak kitaplarından biri.

Aslında bu vesileyle ***"Osmanlı iktisat düzeni ve Adil Ekonomik Düzen"*** başlıklı bir yazı yazmaya başlamıştım. Bu yazıyı da ***"Osmanlı iktisat anlayışı ve Mehmet Genç hoca"*** (yazarı Yaşar Süngü) başlıklı bir yazıya borçluydum; o yazı da, geçen hafta vefat eden çok değerli ve ***"gerçek anlamda ilim adamı"*** olan Mehmet Genç'in vefatı vesilesiyle yazıldı.

Merhuma Mehmet Genç hocamıza Allah rahmet etsin, mekânı cennet olsun…

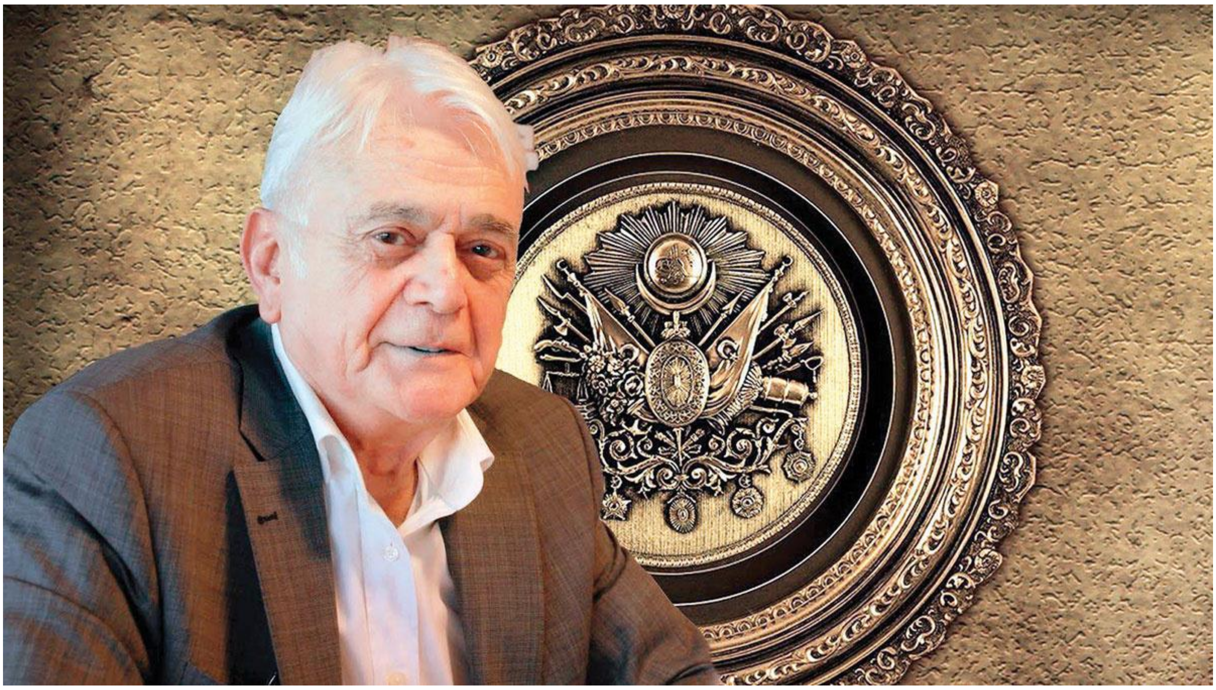
---

[12] Reşat Nuri Erol, https://www.milligazete.com.tr/makale/6861723/resat-nuri-erol/turkiye-osmanli-devleti-ve-mehmet-genc-hoca

HER KÂĞIDIN İKİ YÜZÜ VARDIR

Mustafa Gençer / Köln Başkonsolosluğu Eğitim Ataşesi, 16.04.2021[13]

Mehmet Genç hocayı 1988 yılında üçüncü sınıf dersleri olan Metodoloji ve Osmanlı İktisat Tarihi derslerinde tanımıştım. Derslerde devam kontrolü için genellikle arka yüzü kullanılmış olan bir kâğıt kullanırdı. Bize bir kâğıdın iki yüzü olduğunu ve israfın uygun olmadığını öğretti. Anlaşılması zor hususları bir hikâye ile anlatırdı. Marjinal fayda kavramını açıklamak üzere anlattığı fıkra benim favorim oldu: Çölde susuzluktan yanmış, ancak bol miktarda altını olan bir adamın, oradan geçen ve suyu bol, altını olmayan adamla giriştiği pazarlıkta ilk bardağa on altın, ikincisine beş, üçüncüsüne ancak bir altın vermesi, marjinal faydanın şartlara göre nasıl belirlendiğini anlatıyordu.

Değerli hocam Mehmet Genç ile olan hatıratımı bir öğrencisi olarak kaleme almayı kendime bir borç bildim. Vefatını Bamberg'den hemşerim Abdulhamit Kırmızı haber verdi. Kendisine nasılsınız diye sorulduğunda 'hamdederiz' derdi, Allah'tan ona rahmet ve merhamet diliyorum.

Ulaşabildiğim kadarıyla daha çok gazetelerde onunla ilgili hatıralar hakkında dost ve meslektaşlarından Şükrü Hanioğlu, Ayhan Aktar, Taha Akyol, Yasin Aktay, Abdulhamit Kırmızı yazdılar. Köln'de bulunan Camia TV'de tarihçi Selçuk Çiçek, Mehmet hocamın anısına bir program düzenledi. Bense ancak yazmanın üzerimde giderek artan yükünü satırlara yüklemek üzere bu sorumluluğumu yerine getirmeyi ve Tarih dergisinde bazı hatıralarımı yayınlamayı münasip görüyorum.

Marmara Üniversitesi'nin İstanbul'da ***"dağınık"*** fakültelerinden Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nü kazandığımda yıl 1986 ve yaşım on sekiz idi. O yıl ikinci kez

[13] https://www.star.com.tr/acik-gorus/her-kagidin-iki-yuzu-vardir-haber-1623708/

başvurduğum üniversite giriş sınavına, fakültenin bulunduğu Fındıkzade'deki Molla Gürani Caddesinde girmiş, 24 tercihten ancak 16.'sını tutturabilmiştim. Sonraki yıl ulaşılması daha zor olan Marmara İlahiyat Fakültesi'ni kazandığım halde, bölüm değiştirmeden yola devam etmiştim.

İSTEKLİLER İLE SAMİMİ DERSLER

Öğrenciler derse giren her hocayı kendi ölçütlerine göre değerlendirir ve sınıflandırırlar. Fotokopi makinalarına inat, nüshası sadece kendilerinde bulunan notları derste bize yazdırarak işleyen hocalara içim ısınmamıştı bir türlü. Bu iş değildi bana göre. Notları en iyi tutan (daha çok kız) öğrencilerin bazıları bunları çoğaltmaya izin verirler, biz de onları okuyarak sınavlardaki ezber kabiliyetimizi ortaya dökerdik. Notları en temiz tutan öğrencinin ikinci sınıfta o yıl başlayan başörtüsü yasağı nedeniyle eğitimini yarıda bırakması beni etkilemişti. O dönemde Türkiye'de üniversitelileşme oranı (2020'lerdeki yüzde doksanların aksine) yüzde on civarındaydı.

Mehmet Genç hocayı 1988 yılında üçüncü sınıf dersleri olan Metodoloji ve Osmanlı İktisat Tarihi derslerinde tanımıştım. Derslerde devam kontrolü için genellikle arka yüzü kullanılmış olan bir kâğıt olurdu. Bize bir kâğıdın iki yüzü olduğunu ve israfın uygun olmadığını öğretti. Hocamın imza almakla birlikte devamlılığı dikkate almayacağını belirtmesi üzerine, müdavimler sadece ilgi duyan öğrencilerden ibaret kalmıştı. Sınıfın üçte biriyle samimiyetle ders yapmak daha güzeldi. Sadece sınav haftası öncesi, sınavda ve notların okunacağı hafta sınıfta bir hareketlilik olurdu.

Derste ağır, anlaşılması zor hususları bir hikâye/fıkra ile anlatır, bir kâğıdın katlandığında ortaya çıkacak kalınlığı sorar, bizi düşünmeye zorlayarak zihnimize egzersiz yaptırırdı. Bir defasında marjinal fayda kavramını açıklamak üzere anlattığı fıkra benim favorim oldu: Çölde susuzluktan yanmış, ancak bol miktarda altını olan bir adamın, oradan geçen ve suyu bol, altını olamayan adamla giriştiği pazarlıkta ilk bardağa on altın, ikincisine beş, üçüncüsüne ancak bir altın vermesi, marjinal faydanın şartlara göre nasıl belirlendiğini anlatıyordu.

MEVZUAT BEKÇİLİĞİ

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem mali politikasını anlattığı, anlaması zor dersi dikkatle dinlemiş ve anladığımı sınavda aktarmıştım. Sınav kâğıtlarını okurken sıra bana gelince, ***"Kim bu?"*** diye sordu. Yarı çekingen bir tavırla el kaldırınca, ***"Aferin, anlattıklarımı kavramışsın"*** demesi, beni aldığım 90 puandan daha fazla etkilemişti. Derslerindeki sürükleyicilikten olsa gerek seçmeli olarak sunduğu Osmanlı Balkanlarında Harmanlı Panayırı hakkında Osmanlıca birkaç fotokopinin transkript ve yorumunu yapmayı üstlenmiş, ancak başaramamıştım.

Mezuniyeti müteakip tarih öğrenimine (kısa süren Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki görevimi bırakarak) Almanya'da Bielefeld ve Bochum üniversitelerinde devam ederken hocamın dersleri bana eşlik etmeye devam etti.

Bilimsel olarak tarih eğitimine Almanya'da devam etme konusunu son sınıfta Çanakkale ziyareti esnasında açtığımda beni ***"Sen Almanya'da doktora yap gel, seni havada***

kaparlar" sözleriyle motive eden, Osmanlı Tarihi derslerinde ***"cevval"*** olarak adlandırdığımız Cevdet Küçük hocayı da anmak isterim. 2003'te Türkiye'ye akademiye dönerken havada kapmak bir tarafa, bir kısmı yurtdışı doktoralı kendi meslektaşlarım tarafından yıllarca ***"mevzuat bekçiliği"*** ile karşı karşıya bırakıldığıma teessüfle değinerek, bu konunun ayrı bir cilt mevzusu olduğunu belirtmek isterim. Lisans ve sonrası dönemde hocalarımdan Ali Karaca ve Necdet Öztürk'ten de gördüğüm pozitif desteğe minnettarım.

İHTİYAÇ EKONOMİSİ

Öğrencilerinden Tarih Öğretmeni olarak görev yapan meslektaşlarım Orhan Toğrulca'nın 'Hocamızın aklımda kalan tespiti Osmanlı ekonomisinin bir ***"ihtiyaç ekonomisi"*** olduğu bilgisidir. Ve derslerinde ***"çocuklar bu bilgileri ilk defa sizinle paylaşıyorum"*** dediğini hatırlıyorum' hatırası ile diğer sınıf arkadaşımız Mehmet Toksoy'un ***"Ah şu yemek yemek olmasa demiş, niye diye sorduğumuzda bize; o vakitler kitap okuyamadığını anlatmıştı. Ayrıca günde dört saat uyuduğunu söylemişti"*** notunu burada aktarmakta yarar görüyorum.

İstanbul'a izne geldiğim bir sırada telefonla arayıp hal hatır sormama Mehmet Hocam çok sevinmiş, derslerinde öğrendiğim ***"gelirleri mümkün mertebe artırmak ve gerektiğinde giderleri mümkün mertebe kısmak"*** olarak anladığım Osmanlı iktisat modelinin fiskalizm prensibini hayatımda uyguladığım için hiç parasız kalmadığımı söyleyince sevinmiş, ***"O senin zekândandır"*** şeklinde latife etmişti.

Doktora öğrenimim esnasında arşiv çıkışı Sultanahmet'te çay sohbetini de anıyorum. ***"Şimdi sen orada mayalanmışsındır..."*** demişti. Bundan başka yine Kitabevi'nde Mehmet Bey'in çay sohbetine katıldığımı hatırlıyorum. Seven ve sayanları hemen onun etrafında yer edinir, pür dikkat dinler ve o hal ile hâllenirlerdi.

Hocamın beni etkileyen davranışlarında bir diğeri de ilk baskısı 2000 yılında Ötüken tarafından yayınlandığında, kıymetli eseri ***"Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi"*** kitabını bizzat Aksaray postanesinden iki nüsha olarak Almanya'ya postalamasıdır. ***"Vefakâr öğrencime"*** imzası beni hem mahcup, hem de onore etti. Kitabın hemen okumaya koyulduğum ***"Hac yolunda bir karınca"*** başlıklı giriş yazısı beni etkilemişti. Diğer nüshayı ricası üzerine doktora danışmanım Fikret Adanır'a takdim ettiğimde o da çok memnun olmuştu.

HOCALIĞI DEVAM EDECEK

Değişik mecralarda Mehmet Genç hakkında çıkan mülakat, haber, yayın ve sair yazı ve görseli zevkle takip ettim. Bir söyleşisinde hakikatin peşinde olmanın önemine işaret etmiş, hakikate bin bir zahmet ettikten sonra bile bu arayışın kıymetine işaret etmiş, bu yolda olanların destek ve değeri hak ettiklerini belirtmiştir. Hocamın mekânı, açık olduğu saatlerde Arşiv idi. Ne ile meşgul olduğu sorulduğunda, kendine özgü uslupla ***"Devlet-i Aliyye"*** ile derdi.

Doktora Tezimin Almanca orijinalinde ve *Jöntürk Modernizmi ve 'Alman Ruhu': 1908-1918 Türk-Alman İlişkileri ve Eğitim (2003)* başlıklı kitabımda hocamın katkılarını önsözde belirttiğim için mutluyum. Aynı yıl mayıs dönemi doçentlik müracaatı yaptığımı

öğrenmiş, ***"olacak inşallah"*** demişti. Onun himmetini en iyi iletişim yöntemi olan sessiz, sedasız ancak hissiyat yoluyla haberleşme yöntemi ile görmüştüm. Mehmet Genç hocamı son kez 21.11.2012 tarihinde, İstanbul Şehir Üniversitesi'nin Altunizade kampüsünde Abdulhamit Kırmızı'yı ziyaret ettiğim gün, Metin Kunt hocanın ***"Müteferrika Matbaası neden battı?"*** konulu konferansı akabinde gördüm. Öğrenci ve ortak arkadaşlarımız aracılığı ile selamlaştığımızı da hatırlıyorum. Aramızdan ayrılsa da kuşkusuz devam edecek hocalığı, sadaka-i cariye olur inşallah. Onun yazdıkları ve yaşayışı ile ilim ve hal ehli olduğuna şahitlik ederiz.

mustafagencer1@hotmail.com

OSMANLI EKONOMİSİNE DAİR KONUŞMALAR

KISA bir süre önce kaybettiğimiz Mehmet Genç hocamızın değişik tarihlerde Erol Özvar'la yaptığı iktisat tarihi konuşmaları ile bu sohbetlerdeki soru ve cevaplar vefatından önce Ötüken Yayınları arasında neşredildi[14].

"Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar 1" ismiyle yayınlanan eserin içinde şu konular yer alıyor: ***"Osmanlı İmparatorluğu'nun Dünya ve İslam Tarihi İçindeki Yeri; Osmanlı İmparatorluğu'nun Uzun Vadeli Mali Performansı; Osmanlı Devleti'nin Mali Kapasitesi ve Savaşlar; Osmanlıların Ticarete Dair Tutumları; Osmanlı Devleti'nde Sermaye Birikimi; Osmanlı Bürokrasisi; Osmanlı İmparatorluğu'nda Para; Osmanlılarda Para ve Devlet Finansmanı; Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik ve Sosyal Yardımlaşma; Osmanlıların Avrupalı Devletlere Verdiği Kapitülasyonlar; Osmanlı Denizciliği; İktisat Tarihinde Sanayi Devrimi; Osmanlılar ve Sanayi Devrimi; Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Sanayileşmesi; Osmanlılarda Vakıf Müessesesi; İslam ve Osmanlı Tatbikatında Vakıflar; Osmanlı Tarihi Araştırmalarının Hâlihazırdaki Durumu".***

Konuşmalarda, soruları Erol Özvar yöneltmiş, cevapları ise rahmetli Mehmet Genç vermiş.

Konuşmalar, ömrünün büyük bir kısmını Osmanlı arşivlerinde geçirmiş bir ilim adamının Osmanlıların iktisadi hayata bakışını rahmetli hocamızın gözünden vermektedir. Eserde ele alınan konular, İslam ve Avrupa tarihiyle mukayeseli olarak incelenmiştir. Tamamı dört cilt olacak ***"Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar"*** rahmetli Mehmet Genç hocamızın ömrünü verdiği araştırmalarından elimizde kalacak önemli bir eser olacak.

[14] Erhan Afyoncu, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2021/04/11/232-yil-once-istanbulu-karistiran-bildiri

‘HAC YOLUNDA BİR KARINCA’: MEHMET GENÇ’İN ARDINDAN…

Prof. Dr. Ayhan Aktar, 19/03/2021[15]

Dün gece, kapatılan İstanbul Şehir Üniversitesi öğretim üyesi bir dostumdan aldığım mesajla Mehmet Genç’in vefatını öğrendim. Birkaç gün önce hastaneye kaldırıldığını duymuş, biraz da kendimi kötü habere hazırlamıştım. Ama yine de çok üzüldüm.

Mehmet Ağabey, benim için sağlam bir kayanın üzerine inşa edilmiş deniz feneri gibi bir insandı. Hem belirli aralıklarla ışık verir, size nerede durduğunuzu hatırlatır hem de hayatta doğru bir rota çizmeniz için size yön gösterirdi. Tarihçiliğinden önce, birinci sınıf bir entelektüeldi. Entelektüel formasyonu daima tarihçiliğini beslemiş ve onu dünya çapında bir Osmanlı tarihçisi olmaya yöneltmişti.

Benim okumama göre Mehmet Genç çalışmalarıyla Osmanlı mali tarihi ve Osmanlı iktisat tarihi disiplinlerinde paradigma değişikliğine neden olmuş bir akademisyendi. Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi (Ötüken yayınları, 2000) başlıklı kitabındaki yazılarını hakkını vererek okuyan ve anlayan genç bir bilim insanının artık eski usul tarihçiliğin dar ve bunaltıcı kalıpları içinde kalması mümkün değildir. Eminim, yakın çalışma arkadaşları onun Osmanlı tarihçiliğine katkılarını değerlendirecek yazılar yazacaktır. Ben burada, bildiğim ve tanıdığım ***‘Mehmet Ağabey’*** ile ilgili anılarımı anlatmak istiyorum. 1977 yılı bahar aylarıydı, Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Bölümü’nde son sınıftaydım. O günlerde dekanımız Prof. Şerif Mardin’in de öğrenci asistanlığını yapıyordum. İşimin bir parçası, her sabah dekanlık ofisine gidip gelen mektupların zarflarını açıp Şerif Bey’in masasının üzerine koymaktı. O gün, 11-13 Temmuz 1977 tarihleri arasında Ankara, Hacettepe Üniversitesi’nde yapılacak ***‘Birinci Uluslararası***

---

[15] https://www.diken.com.tr/hac-yolunda-bir-karinca-mehmet-gencin-ardindan/

Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Kongresi' başlıklı toplantının programı gelmişti. Sandalyeye oturup programı incelemeye başladım. Kimler yoktu ki? Kitap ve makalelerinden isimlerini bildiğim herkes oradaydı. Halil İnalcık düzenleme komitesi başkanıydı, o dönemde hepimizi etkilemiş ***Modern World System (1974)*** kitabının yazarı Immanuel Wallerstein de ilk kez Türkiye'ye geliyordu.

Şerif Bey ofise geldi ve elimdeki program kitapçığını gördü. ***"Nedir o?"*** diye sordu. Müthiş bir toplantı olduğunu anlattım. ***"Keşke, İstanbul'da olsaydı"*** dedim. ***"Gitmek ister misiniz?"*** diye sordu? ***"Çok isterim"*** diye cevap verdim. ***"Uçak parası veremem ama öğrenci indirimi ile yataklı trende seyahat ederseniz, bilet paranızı dekanlık bütçesinden öderim"*** dedi. Sınıf arkadaşım Tuğrul Tanyol ile gitmeye karar verdik. O günlerde Mehmet Genç'in iyi arkadaşı Prof. Murat Çizakça da bizim fakültede ders veriyordu. Karaköy'den Haydarpaşa vapuruna bindiğimde Murat Çizakça'nın yanındaki Mehmet Genç ile tanıştım. O yıllarda, Ömer Lütfi Barkan ile birlikte İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde çalışıyordu. 1962 yılında başladığı ve bir türlü bitmeyen bir doktora tezinin olduğu rivayet ediliyordu.

Ankara ekspresinin vagon restoranı o günlerde ***'yerli ve milli'*** bir yer değildi, düzgün yemek, sınırlı meze ve içki servisi vardı. Gecenin geç saatlerine kadar restoranda kafa çektik, Murat Bey ve Mehmet Genç'ten Wallerstein'ın kitabı hakkında ayrıntılı analizler dinledik. Hacettepe Üniversitesi'ndeki toplantı akademik hayata girmeye niyetli benim gibi birisi için bir okul gibiydi. Başka üniversitelerden gelen tarihçilerin bildirilerini dinlemek, onlara soru sormak ve merhum Halil İnalcık'ın cömertliği sayesinde hiç para ödemeden konferansın yemeklerine katılmak bizim için bulunmaz bir fırsattı. Şerif Hoca'nın hevesli bir öğrencinin böylesine büyük bir akademik toplantıya gitmesini teşvik etmek ve bilet parasını karşılamak konusunda gösterdiği inceliği de ömrüm boyunca unutmadım.

O yazın sonunda yüksek lisans eğitimi için Canterbury-Kent Üniversitesi'ne gittim. 1979'da döndüğümde Mehmet Genç'in tez hocası Ömer Lütfi Barkan vefat etmişti. Kitabına yazdığı ve akademik macerasını özetlediği **'Hac yolunda bir karınca'** başlıklı giriş yazısında doktora hikâyesinin bitişini şöyle anlatır: **"Bu arada rahmetli hocam Ömer Lütfi Barkan 1973'de emekli oldu; 1979'da da vefat etti. Onun ayrılmasından sonra doktora tezini yazıp verecek bir merci kalmadığı gibi iklimi de artık geçmiş bulunuyordu."** Evet, Prof. Barkan gibi bir dev sahadan çekildiği için Mehmet Ağabey'in ciddiye alıp tezini teslim edebileceği bir akademik otorite yoktu, artık. Akademik semada aykırı bir yerde bulunan tek parlak yıldız gibi çalışmalarına devam ediyor, okuyor ve sürekli arşive gidiyordu.

1980 yılında Prof. Mübeccel Kıray'ın yanında asistan olarak işe başlamıştım. Mehmet Ağabey'i bir akademik toplantıda görüp bu haberi verdiğimde, boynuma sarıldı. Yanaklarımdan öperek tebrik etti. Ara sıra akademik toplantılarda görüşüyor, bazen de dışarıda çay-kahve içiyorduk. Ben 1984 yılında bir mahalle arkadaşımla Tünel'de sahaf dükkânı açmıştım. Mehmet Ağabey, kitap meraklısı olarak dükkânın gediklilerinden biriydi. Haftada birkaç kez uğruyordu, çay içiyor ve muhabbeti koyultuyorduk.

Librarie de Péra, kısa zamanda iyi para kazanan bir işletmeye dönüşmüştü. Sabah saatlerinde Marmara Üniversitesi'nde derslerimi veriyor, öğleden sonra ise Tünel'e geçiyordum. Bu arada, Bursa dokuma sanayii ile ilgili doktora tezim kenarda bekliyordu. Mübeccel Hoca, kalp krizi geçirmişti ve dersleri üzerimde kalmıştı. Biz de Cumhuriyet döneminde ilk kez resmi kitap müzayedelerini başlatmıştık. İngilizce ve Fransızca seyahatnameler, hatıratlar ve gezi notları akmaya başlamıştı. Yılda en az iki kez Londra'ya gidip antika kitap satın alıyordum. Mehmet Ağabey, o güne kadar bazen sadece künyesini bildiği kitapları bizde bulmaya başlamıştı. Artık genişçe bir ofisimiz bile vardı. Yüksek Kaldırım yokuşundaki ofise gelir, yeni gelen kitaplara bakar işine yarayacağını düşündüğü seyahatnameleri ödünç alır, fotokopi yapıp getirirdi. Arada çay, simit ve muhabbet gırla giderdi. O dönemde eşinden ayrıldığı için bazen geceyi uzatırdık.

O yıllarda merhum rektör Hakkı Dursun Yıldız'ın tavassutuyla Marmara Üniversitesi'ne geçmişti. Ben de 1989'da doktora tezimi bitirdikten sonra Göztepe kampüsüne geçmiş İngilizce-Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışmaya başlamıştım. Artık aynı kampüste çalışıyorduk. 1993 yılında Beylerbeyi'ne taşınmıştım. Her çarşamba günü dersim vardı, sabah Mehmet Ağabey'i arabamla Koşuyolu'ndaki evinin önünden alıp üniversiteye giderdim. Öğlen yemeklerini de Prof. İsmail Erünsal'ın katılımıyla üniversitenin içindeki lokantada yerdik. Günlük sohbetlerimizin konusu, biraz akademik meseleler, daha çok dünya ve memleket ahvaliydi. İsmail Hoca'nın çelebice yorumları, Mehmet Ağabey'in zekâ fışkıran analizleri soframızı şenlendirirdi.

O yıllarda Mehmet Ağabey'in çeşitli yerlerde yayınlanmış makaleleri vardı, ama bir kitabı yoktu. Her fırsatta kendisine makalelerini toplu olarak yayınlanması konusunda baskı yapıyordum. Sonra bir gün bana dosyayı gösterdi. Biraz üzerinde çalıştıktan sonra, **"Ağabey, bunları yan yana getirmek yetmez. Bir de giriş yazısı yazıp entelektüel maceranı özetlemen lazım"** demiştim. Aklı yatmıştı, ama tabii bu giriş yazısını yazmak da epey vaktini aldı. **'Hac yolunda bir karınca'** başlığını koyduğu giriş yazısı her genç tarihçinin okuması gereken bir metodoloji metnidir. Osmanlı arşivinde karşımıza çıkan data ile kavramsal olarak kafamızda oluşturduğumuz model ve kategorilerin uyumu veya uyumsuzluğu konusunda ufuk açıcı bir yazıdır. Nihayet, kitap dizildi ve yayına hazır edildi. Bir sabah beni aradı ve **"Ayhan, kapak konusunda senin tavsiyene ihtiyacım var. Yayınevine gidip onların seçtiği kapağa bir göz atsana. Bakalım beğenecek misin?"** dedi. Hemen yayınevine gittim, kapak hiç de fena değildi.

Bir hafta sonra beni aradı: **"Kitap çıktı. Senin imzalı nüsha yayınevinde duruyor, uğrayıp alıver"** dedi. Teşekkür kısmında şu güzel cümle vardı: **"Bu makaleleri toplayıp kitap haline getirme hususundaki temenni ve teşvikleri, önsözü ve girişi okuyup çok değerli tenkit ve tavsiyeleri ile hataların azaltılmasında yaptığı dost ve aydın yardımları için Prof. Ayhan Aktar'a teşekkür etmek zevkli bir görevdir."** Bir yandan bu güzel sözlerden çok duygulanmıştım, ama canımı sıkan bir mesele de vardı. Ben o günlerde profesör değildim, Doçent kadrosunda çalışıyordum! Mehmet Ağabey'e telefon edip teşekkürlerimi bildirdim. Sonra da **"Ama bir teknik mesele var"** dedim. **"Nedir?"** dedi. **"Ağabey, benim için 'prof' demişsin, ama ben hâlâ doçentim"** dedim. Kahkahayı bastı, **"Aman kafaya taktığın meseleye bak. Olacağın odur!"** dedi. Gülmeye başladık.

Ben de ona sahaflardan duyduğum bir hikâyeyi anlattım. Bir gün Abdülbaki Gölpınarlı merhum Sahaflar Çarşısı'nda bir dükkânda çay içip yazma tetkik ediyor imiş. Edebiyat fakültesinin genç asistanlarından biri kendisine yaklaşmış ve **"Hocam, size bir haberim var. Bugün Muharrem Ergin, profesör oldu!"** demiş. Muharrem Ergin'den nefret eden Gölpınarlı da **"Beter olsun p…venk!"** diye cevap vermiş. Bu hikâye Mehmet Ağabey'in çok hoşuna gitmişti. Akademik unvanlardan epeydir sıtkı sıyrılmış Mehmet Genç bu hikâyeyi ara sıra hatırlayıp gülerdi.

O yıllarda Mehmet Ağabey, sürekli parasızlık çekiyordu. Buna rağmen yeni açılmış İTÜ İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümü'nde ders veriyordu. Otobüslere binip Koşuyolu'ndan Maslak'a gidiyordu. 60 yaşını aşmıştı, yoruluyordu. Bir gün, **"Yahu, devlet üniversitesinde neden ders veriyorsun? Saat başına kaç para verirler ki?"** diye serzenişte bulundum. **"Ayhan, öyle deme. Orası yeni bir bölüm. Sürekli kitap ısmarlıyorlar. İngilizce yeni çıkan kitapları kendim alamıyorum, ben de onlara ısmarlatıyorum"** demişti. Yeni literatürü takip edebilmek için bunca sıkıntılara katlanıyordu.

Kitabı çıktıktan sonra, birisi Mehmet Genç'i Aydın Doğan Vakfı Ödülü için aday göstermişti. Mehmet Ağabey'in bundan haberi yoktu. Ama ödül işleriyle ilgilenen *Hürriyet* yazarları Murat Bardakçı ve Doğan Hızlan, Prof. İlber Ortaylı'nın *Osmanlı Toplumunda Aile* başlıklı kitabını ödüle layık bularak jürinin onayına sunmuştu! Durumda bir gariplik olduğunu sezen ve yaklaşık 50 eser arasından sadece bir kitabın önerilmesini içine sindiremeyen Prof. Dr. Edhem Eldem jüriden istifa etmişti. Bu kadar müracaat arasından bir tek İlber Ortaylı'nın eserinin *Hürriyet* çalışanları tarafından jüriye empoze edilmesine itiraz eden bazı jüri üyeleri, yine 2000 yılı içinde yayınlanmış Mehmet Genç'in kitabının da ödüle layık olduğunu öne sürüyordu. Tartışma esnasında *Hürriyet* çalışanları ödülün Ortaylı'ya verilmesinde diretirken bazı jüri üyeleri de ödülün İlber Ortaylı ile Mehmet Genç arasında paylaştırılmasının daha uygun olacağını savunuyordu. Sonunda 'parayı verenin düdüğü çaldığı' bir durum ortaya çıktı ve tabii ki *Hürriyet* çalışanlarının dediği oldu! Aydın Doğan Vakfı Ödülü ve o zamanın parasıyla karşılığı 15 milyar TL (veya 8 bin 345 dolar) İlber Ortaylı'ya verildi. Fakat tartışmalar sonucunda, *Hürriyet* çalışanları kendi koyduğu kuralları da çiğneyerek ödül yönetmeliğinde bulunmayan yeni bir 'icad' çıkardı ve esas ödülü İlber Ortaylı'ya verirken Mehmet Genç'e de parasal karşılığı olmayan ve mansiyon niteliğinde bir **'özel ödül'** layık görüldü.

Gazete haberini görünce Mehmet Ağabey'i aradım. Çok canı sıkılmıştı. Reddetmeye karar vermişti. Aydın Doğan Vakfı Yürütme Kurulu Başkanı Orhan Birgit'e 6 Nisan 2001 tarihinde bir reddiye mektubu yazdı, şimdi o mektuptan Mehmet Genç'in kişiliğini ortaya koyan birkaç cümle vermek istiyorum:

"Ödüller kazanmak ve popüler olmak benim hayat tercihlerim arasında yer almaz. İtibarı pek yüksek olan vakfınızın vereceği tarih ödülü için herhangi bir başvuruda bulunmamış olmakla da bu tutumumu imâ etmiş olduğumu düşünüyordum. Seçiciler kurulunuzun saygı değer üyelerinin kitabım hakkında verdikleri kararla, bu konuda benim de yanılmış olduğumu ortaya koyan bir yanlışlığa düştüklerini görüyorum… Sizin de pek iyi bildiğiniz gibi, her ödül açık veya kapalı bir yarışmanın sonucudur. Çok sayıda başvuru arasından ödüle lâyık olan eser ve yazarı tesbit ve ilan edildikten sonra, ayrıca kazanamayanların isimleri açıklanmaz! Normal ve tabii olan da

budur… Ödül için başvuruda bulunmayan bir kitabı ve yazarını, kazanamayanların arasına yerleştirdikten sonra gazetelerinizde ilan etmiş olmanızı- iyi niyetle yapılmış beğeni, takdir ve övgülerle dahi olsa! – sizin açınızdan ciddi bir yanlışlık, benim açımdan ise maalesef tatsız bir yol kazası olarak değerlendirdiğimi ifade etmek isterim.”

Mehmet Ağabey'in hayatının son 10 yılı akademik açıdan son derece güzel geçti. 2010 yılında İstanbul Şehir Üniversitesi kurulmuştu. Mehmet Genç de tarih bölümünün kurucu hocalarından biriydi. Düzgün maaş alıyordu. Prof. Ahmet Davutoğlu'nun önayak olmasıyla Bilim ve Sanat Vakfı tarafından kurulan bu vakıf üniversitesi kaliteli akademik kadrosu, yarattığı yeni, demokratik bir hava sayesinde kısa zamanda gelişti. Ama özellikle 2013 yılındaki Gezi olaylarıyla birlikte ülkenin içine girdiği türbülans ve kurumsallaşan otoriter yönetim sonucunda Davutoğlu ile AKP üst yönetimi arasındaki mesafe açıldı. Ülker grubu üniversiteden parasal desteğini çekti. Belli başlı öğretim üyeleri de ülkede olup bitenleri ve AKP hükümetini artık destekleyemez hale geldi. Ayrılanlar, yurt dışına gidenler oldu. Mehmet Ağabey ile bu dönemde çoğunlukla telefonla konuşuyorduk. O kadar emekle kurulan üniversitenin bir takım bürokratik nedenlerle çökertilmesi kendisini çok bunaltmıştı, evden çıkmak istemiyordu.

Siyasi iktidar ile Şehir Üniversitesi arasındaki gerilim, basında **'aile içi bir kavga'** gibi görülüyordu. Bu nedenle, araya sözü dinlenen ağabeyler sokuluyor, Davutoğlu ile Erdoğan arasındaki gerilim azaltılmaya çalışılıyordu. Ama mesele basit bir aile kavgası değildi. **“Bizim mahallenin çocukları, neden bizim her yaptığımızı alkışlamıyorlar”** meselesiydi. Geçen yıl Şehir Üniversitesi kapatıldıktan sonra konuştuğum Mehmet Genç, **“Ayhan, bizlerin bağımsız bir şekilde kimseye boyun eğmeden ilim yapmamızı istemiyorlar”** demişti. Evet, istenen siyasi otoriteye tam bir biat ve ulü'l-emre (sizden olan emir sahiplerine) itaatti. Olmadı! Öğrencisi ve hocalarıyla düzgün eğitim veren, son 10 yıl içinde açılan bazı tabela üniversiteleri gibi olmayan bir eğitim kurumu kapatıldı.

Mehmet Ağabey, şevkle çalıştığı ve kapısından girdiği andan itibaren mutluluk duyduğu bir kurumun can çekişmesini seyretmek zorunda kaldı. Sanıyorum, İstanbul Şehir Üniversitesi'nin yok oluşunu seyretmek, zaten kanser hastası Mehmet Genç'in ömrünün son aylarında yaşadığı en ciddi travma olsa gerek.

Mehmet Genç'in eserleri, yetiştirdiği öğrenciler, entelektüel duruşu ve anlattığı güzel Laz hikayeleri '**hoş bir seda'** olarak geride kalacak.

Karıncanın biri Hacca gitmek üzere yola çıkmış. Görenler, **“Ne yapıyorsun sen bu hâlinle Hacca nasıl gidersin”** demiş. O da **“Hacca erişemesem bile, bari Hac yolunda ölürüm”** demiş.

Mehmet Genç de aynı şekilde yaşadı ve öldü. Geride kalan bizler için de Şah İsmail'in ölen bir dostunun arkasından dediği gibi, **“Bir kerpiç düştü, gönlümün sarayından”** demekten başka çare yoktur. Nur içinde yatsın…

***İstanbul Bilgi Üniversitesi**

OSMANLI İKTİSAT ANLAYIŞI VE MEHMET GENÇ HOCA

Türkiye'nin en önemli tarihçilerinden birini uğurladık bu hafta ebediyete.[16]

Osmanlı iktisat tarihini öğrenmek için akademik kariyerini 40 yıl beklemeye alacak kadar ilme âşık bir ilim insanıydı Mehmet Genç Hoca.

Sadece tarih değil, matematik, tiyatro, müzik, felsefe ve edebiyat konusunda da derin bilgi birikimine sahipti.

Çevresinde, ilmin verdiği mütevazılık ve nezaketi ile tanınırdı.

**

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak akademik hayatına başlayan Genç, "Batı Dünyasındaki Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayine Etkisi" adlı doktora tezini hazırlamak üzere 1966 yılında araştırmalarını derinleştirmek için Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde çalışmaya başlar.

51 yıl boyunca Osmanlı arşivlerini bıkmadan usanmadan inceler ve Osmanlı ile ilgili söylenenlerin hemen hiçbirinin doğru olmadığını bizzat müşahede eder.

**

Ve şöyle aktarır arşivden elde ettiği bilgileri: ***"Arşivleri inceledikten sonra Osmanlılar hakkında ortada uçuşan bilgilerin pek gerçeğe tekabül etmediğini, 'Osmanlının Avrupa'daki gelişmelerden haberi yoktu' iddiasının doğru olmadığını gördüm.***

'Avrupalılar iktisadi başarılarını kazanmak için birtakım politikalar uyguladılar. Bunları Osmanlılar bilmiyorlar, bu yüzden biz geri kaldık' diye düşünülüyordu. Arşivleri inceledikten sonra bunları çok iyi bildiklerini, fakat benimsemediklerini anladım.

İslâmî hayatın gereği olan eşitliği sürdürmek için benimsemediler.

Kimsenin aç ve fakir kalmaması için, kurdukları düzeni devam ettirmek istediler.

Bunları bilerek yaptıkları, bürokrasinin bize bıraktıkları belgelerden açıkça anlaşılıyor; kitabımda bunları anlattım."

"Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi" adlı dev eseri bugün dünya iktisat tarihinin kaynak kitaplarından biri.

**

İslâm dünyasının bugünkü durumundan rahatsızlığını ise şöyle dile getiriyordu:

[16] Yaşar Süngü, https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasar-sungu/osmanli-iktisat-anlayisi-ve-mehmet-genc-hoca-2057960

“Biz şimdi yangın yerinde gibiyiz. Batı medeniyeti bütün dünyaya yayılıyor. Sadece Türkiye değil, bütün İslâm dünyasının işi çok zor ve bu ciddi buhranın sanki hiç farkında değilmiş gibi yaşamaya devam ediyor.”

**

Eğitim politikasına yönelik önerileri çok değerli: ***“Gençlerimizi Batı’ya gönderiyoruz. Onların içinden üstün zekâlıları geri alamıyoruz.***

Devletin yetkilileri de bu konuda fazla kafa yormuyorlar.

200 üniversite var ama üniversitelerden ayrı olarak bizzat ilim yapmak üzere oluşturulmuş kurumlarımız maalesef mevcut değil.

Batı’dan gelen ilimlerin hepsi bir grup çalışmasının eseridir.

Mimar Sinan, Süleymaniye Camii’ni tek başına yapmış olabilir mi?

Bir grup insan bir araya geliyor ve bu işi yapıyorlar.

Bizim üniversitelerimiz henüz ilim yapmıyorlar. Başkalarının yaptıkları ilmi öğretiyoruz. Öğreniyoruz, onu anlatıyoruz. İlmi öğrenmek değil, yapmak lazım bizzat. Yapmak için üniversite yetmez. Ayrıca araştırma birimlerinin oluşturulması lazım. Bir ilmin uzmanlıklarını iyice yerleştirmemiz ve üniversitede bilinenleri anlatmaktan ayrı, bilinmeyenleri araştıran birimlerin olması gerekiyor mutlaka. En büyük eksiğimiz bence bu.”

**

“Osmanlı niye sanayi devrimi yapamadı?” diyenlere arşivden verdiği cevap şöyle oldu: ***“Osmanlıların insana, ekonomiye, topluma, dünyaya bakışları kapitalistler gibi değildi.***

Batılıların kapitalizminde insanların ihtiyacı değil, ancak ekonominin ihtiyacı önemlidir. Birinci derecede herkes ekonominin emrinde çalışır.

Osmanlıların hedefi ise, insanlara yaşanabilir bir dünya sağlamaktı.

Onun için orada birikim yapıp, büyük sermaye biriktirip ekonomiyi dönüştürme imkânı olmazdı.

Avrupa’da da kolay olmadı. Geniş kitlelerin çok büyük ıstırap ve sefalet çekmeleriyle ancak mümkün oldu.

Londra’da 50 bin, Paris’te 50 bin dilenci sokaklarda dolaşıyordu. Ona alışmış insanlar. Osmanlı şehirlerinde dilenci görmeyince çok şaştılar ve “Merak ediyoruz, niçin yok diye araştırdık. Anladık ki bunların ihtiyaçları görülüyor, dilenmeye ihtiyaç kalmamış. Osmanlılar bunu başardılar” dediler.

Mehmet Genç Hoca 87 yıllık hayatında hem haliyle hem ilmiyle bize örnek oldu. Bizlere de ilme olan aşkını miras bıraktı. Allah ondan razı olsun. Hepimizin başı sağ olsun.

MEHMET GENÇ HOCAMIZIN ANISINA

1934 yılında Artvin, Arhavi'de dünyaya gelen Mehmet Genç, 1958 yılında Sezai Karakoç'la aynı sırayı paylaştığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye ve İktisat Bölümü'nden mezun oldu[17].

Aynı zamanda, Doğan Cüceloğlu ve genç yaşta hayatını kaybeden Erol Güngör'ün de yakın arkadaşıdır. Erol Güngör vefat ettiğinde onun hakkında ***"sanki beynimin yarısını kaybettim"*** ifadelerini kullanmıştır.

1960 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde iktisat tarihi alanında, Halil İnalcık'ın da hocalığını yapmış olan Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak atandı.

Mehmet Genç, **magnum opus**'u olan *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi* isimli eserinin teşekkürname kısmında hocası için şu sözleri sarf eder:

"Türkiye'de ilk defa, dilerim son olmaz, bir bilim adamının nasıl bir insan tipi olduğunu onun şahsında müşahade fırsatı buldum".

Fuad Köprülü, Ömer Lütfi Barkan, Halil İnalcık gibi Türk tarihçilerinin yanında tarihçilik anlayışı olarak Fransız Annales Ekolünün anlayışını benimseyen bir diğer isimdir.

---

[17] https://sosyoloji.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/100181/mehmet-genc-hocamizin-anisina

Bu ekol, önceden kahramanlara, hükümdarlara odaklanan tarih yazımının odağını sosyal ve iktisadi boyutlara yöneltmiştir. Ekol aynı zamanda, sosyal olguların uzak tarihe bakılarak (longue durée) anlaşılabileceğini ifade ederek tarihsel sosyolojiye de katkıda bulunmuştur.

Hocasının danışmanlığında ***"Batı'daki Sanayi Devrimi karşısında Osmanlı sanayisi nasıl bir değişim geçirdi?"*** sorusu temelinde bir tez hazırlamaya karar veren Mehmet Genç ilk başlarda konuyu arşive girmeden de çalışabileceğini düşünmüştü.

Bu kararı vermesindeki bir diğer sebep de eski harflerle matbu metinleri okuyabilse el yazısı metinleri okuyamama konusundaki endişesidir. Ancak dönemin şartlarında, Türkiye'deki imkânlar Mehmet Genç'in doktora tezindeki hipotezlere cevap verebilecek olgunlukta değildi.

"Önümde iki yol vardı" diyor Mehmet Genç***. "Ya verileri yeterli düzeye getirmek üzere yeni kaynaklar bulacaktım; yahut da mevcut verilerle yetinerek, onlardan ne çıkarılabiliyorsa, onu tez olarak yazıp araştırmayı noktalayacaktım".***

Hocası ikinci yolu tavsiye etse de, ikinci yol onun içine sinmiyordu. Bu durumda kendi deyişiyle, akademi yerine ilim yolunu tercih etmişti ve çalışmasını yaklaşık 40 sene sonra bitirmiş bulunuyordu.

İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ile çok sıkı ilişkileri olan Genç, Baykan Sezer'in özellikle YL ve Doktora öğrencilerine ders ve seminer vermesi için sıkça davet edildiği bir dönem sonunda kendisine Genel Sosyoloji ve Metodoloji alanında Fahri Doktora payesi verilmiştir.

Türk Sosyolojisini tarihle buluşturması açısından Baykan Sezer-Mehmet Genç çizgisi bir çok verimli sonuçlara neden olmuş, çok sayıda Sosyoloji öğrencisi de Genç'le ve onun çok özgün fikirleri ile buluşma imkânına kavuşmuştur

Kendisini akademinin zincirlerinden kurtardıktan sonra ***"son ümidimin yegâne mercii"*** dediği arşivlere girmeye karar vermiş ve arşivlerin sandığı kadar ürkütücü olmadığını görmüştü.

Ama arşiv endişesini en aza indirgeyen unsur hiç şüphesiz gündelik notlarında bile eski yazıyı kullanan dostu Erol Güngör'ün desteği idi.

Adeta, Sokratesçi bir tavırla yazmaktan uzak duran Mehmet Genç'in yayınlanmış tek kitabı Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi'dir. Makalelerinden ve konuşmalarından oluşan bu kitapta özellikle ***"Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri"*** makalesi göze çarpmaktadır.

Bu makalede, Osmanlı İktisat Sistemi'nin ilkelerini ***provizyonizm (iaşecilik), tradisyonalizm (gelenekçilik) ve fiskalizm*** başlıkları altında açıklamıştır.

İaşecilik ilkesine göre temel amaç tebaanın günlük iaşesini karşılamak olmuştur. Nitekim, katıldığı bir konferansta, ***"İktisatçılar bana kızabilir ama…"*** diye sözüne başlayarak,

Osmanlı Devleti'nin modern öncesi bir dönemde bile bir refah devleti olduğunu belirtmiştir.

Avrupa'da ve dünyanın diğer birçok yerinde insanlar açlıktan ölürken, Osmanlı'da devlet halkın iaşesini karşılamak zorundaydı.

İktisatta *'gelenekçi'* bir ilke benimseyen Osmanlı Devleti, iktisatta ulaştığı başarıyı korumak için gelenekçiliği benimseyerek iktisat düzeninin değişmesinin önüne geçmiştir.

Son olarak, fiskalizm ilkesine göre de, ülkeye giren paranın her sene en az bir önceki sene kadar olması hedeflenerek, iktisatta sürekli bir artış amaçlanmıştır. Bu şekilde Osmanlı Devleti'nin kapitalizmin tam karşısında duran bir yol izlediğini ortaya koymuştur.

Katıldığı bir televizyon programında, bu kapitalizmin karşısında duran sistemin sosyalist bir sistem olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı sorulmuştur.

Bu soruya, Osmanlı Devleti'nde insanlar yetiştirdikleri ürünleri pazarda satabildiği için bu sistemin kapitalist veya sosyalist olarak adlandırılamayacağını, bunun yerine kendine özgü bir sistem olarak düşünmenin daha doğru olacağını belirterek cevap vermiştir.

Mehmet Genç hocası Ömer Lütfi Barkan'dan miras aldığı bilimsel ciddiyetle Türkiye'de ve dünyada sadece tarihçileri değil özellikle Annales ekolünün katkılarıyla iktisatçıları, antropologları ve sosyologları da etkilemiştir.

Bunun yanında, nezaketi ve tevazuu ile birlikte herkesin kendisinden bir şeyler öğrenebilmesini sağlamıştır. Mehmet Genç'in eserinin önsözünde ifade ettiği üzere ***"Hac Yolunda Bir Karınca"*** olarak geçen ömrü 18 Mart 2021'de son bularak aramızdan ayrılmıştır.

MEHMET GENÇ HOCA'NIN ARDINDAN BİR AKADEMİ MUHASEBESİ

On gün önce ebedi âleme yolcu ettiğimiz tarihçi-sosyolog Mehmet Genç yaşadığı gibi sessiz sedasız göçtü gitti dünyamızdan. Sessiz sedasız, çünkü, bilimsel faaliyetlerini, tarih araştırmalarını yapma şekli bugün akademinin de kültür endüstrisinin bir parçası haline gelerek üretim-tüketim çarkına bağlandığı dünyamızda, belli ki, fazla para etmiyordu. Zira Mehmet Genç hiç ekranlarda görünmüyor, güncel tartışmalara pek katılmıyor, güncel soruların ayartmalarına kapılarak hızlı ve kolay tüketilebilecek tarih çalışmaları ortaya koymuyordu. Bir anlamda kendi sorularını kendi soruyor ve o doğru bildiği soruların rehberliğinde akademik çalışmalarını bir kuyumcu titizliğiyle sonuna kadar götürüyordu[18].

Bu bilimsel-akademik titizliği başlı başına üzerinde düşünmeye fazlasıyla değer bir konu. Böyle yapınca akademik dünyanın gerektirdiği dereceleri-unvanları almaktan da geri kalmıştır Hoca. Çünkü kendisini tatmin edecek kadar iyi bir çalışma yapmak için zorunlu olan süre kendisine yeterli gelmemiştir. Bunun üzerine doktora çalışmasını tamamlayamamış veya aslında belki de kendi kurumu o çalışmasını doktora derecesine değer görecek olsa bile onun içine hızla ***"idare edecek"*** kendine göre bir taslak verip doktorayı almak sinmemiştir. Çalışmalarını gündeme gelmek, popüler olmak, akademik unvanlar almak için değil, tamamen ***"üstlenmiş olduğu bir işi en iyi şekilde yapmak***" diye tanımladığı bir değerin hakkını verebilmek adına yapmıştır.

Bu yanıyla akademisyenliği alışık olduğumuz anlamda ekmek parasının veya bazı unvan ve statülerin kazanıldığı bir meslek olarak değil, püriten bir dindarlıkla bir yaşam biçimi olarak benimsemiştir. Aslında bu püritenlikle hangi mesleği yapsa aynı titizlikle yapacaktır. Zira meslekleri insana verilmiş bir emanet olarak, insanın kendisini gerçekleştirebileceği Allah'ın bir çağrısı, bir görevlendirmesi gibi görmekle alakalı bir yaklaşım bu. Hangi mesleği, hangi işi yapıyorsak onu bir ibadet titizliğiyle yapmak… Akademik hayatta iki sene kadar önce yine ebedi âleme uğurladığımız Fuat Sezgin hocada da bir aşk gibi yaşanan bu titiz emeğin bir benzeri görülüyordu.

Fuat Sezgin Hoca bu titizliğiyle Türk üniversite dünyasından 1960 darbesi sonrası siyasal şartlarda dışlanmış, Frankfurt'a göç etmek zorunda kalmıştı. Belki farklı olarak Mehmet Genç Hoca Türkiye akademik dünyasında böylesi bir dışlama yaşamamış hatta püriten titizliği ve meslek aşkı kendisine karşı her kesimden bir saygınlığı canlı tutmuştur, belki de güncelle fazla ilgili olmayışı bu itibara halel getirecek bir karşılaşma yaşatmamıştır. Akademik dünyada dereceleri almayışı kendi tercihi olarak kalmış ama bu onun bilim adamlığını, akademisyenliğini derecelerin üstüne çıkarmasını da engellememiştir.

Bu yanıyla aslında akademik dünyanın söylem analizini ve karmaşık ilişkiler ağının bir fotoğrafını çeken Fransız sosyolog Pierre Bourdieu'nun ***Homo Academicus*** isimli kitabında akademik etki ile akademik unvanlar arasındaki ilişkiye dair bir vurguyu hatırlatıyor. Bourdieu, Fransız düşüncesinin dünyaca meşhur, alabildiğine etkili,

---

[18] Yasin Aktay, https://www.yenisafak.com//yazarlar/yasin-aktay/mehmet-genc-hocanin-ardindan-bir-akademi-muhasebesi-2058043?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral

kendilerinden sonra yapılmış hiçbir akademik çalışmanın görmezden gelemediği Louis Althusser, Roland Barthes, Gilles Deleuze, Jacques Derrida ve Michel Foucault gibi büyük isimlerin Fransız akademik kriterlerinde son derece sönük olduklarına dikkat çeker. Yani bu isimlerin hiç birisi bilinen şekilde doktora tezi yazmamış, dahası hemen hepsinin görev yaptıkları üniversiteleriyle ciddi sorunları olmuş, dışlamaya veya bazı haksızlıklara maruz kalmışlardır. Çünkü bu isimlerin ürettikleri eserler bilinen akademik kriterlere uygun görülmemiştir. Buna rağmen bu isimlerin hepsinin ürettikleri eserler sadece Fransa'da değil, dünyanın her yanında kendilerinden sonra üretilen bütün felsefi-akademik çalışmaların en önemli referans kaynakları olmuştur. Burada akademik dünyanın kriterlerinin dünyada işe yarar, gerçekten de aydınlatan veya ön açan bilginin üretimindeki rolü üzerine herkesin üzerinde düşünmesini gerektiren ciddi örnekler var.

Mehmet Genç de akademik dünyanın kriterlerine başından itibaren kendini bağlamayarak kendi yolunda ilerlemeye çalışmış bir isim. Elbette bu kriterleri tanımayan herkesin bir Mehmet Genç veya söz konusu Fransız düşünürleri gibi olabileceği anlamına gelmiyor bu. Ancak akademik dünyanın dayandığı personel ve bilgi disiplinleri hiyerarşilerinin bilgi üzerinde kurduğu kısıtlayıcılıklar üzerine ciddi bir farkındalık imkânı sağlar bu örnekler.

Mehmet Genç 1966 yılında Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak başladığı akademik hayatında Batılı sanayi devrimi karşısında Osmanlı sanayisinin etkileşimini incelerken girdiği arşivlerde büyük keşifler yapmıştır.

Tarihçilik sanıldığından çok daha zor bir zanaattır. Bunu Genç'in çalışma tarzı ve bu konuda yaptığı tercihler daha da iyi gösteriyor. Kendisi akademik dünyada cari tezlerden biri olarak Osmanlı iktisadının ve sanayinin gelişen batı karşısında 16. yüzyıldan itibaren çözülmeye ve çökmeye başladığı tezini ortaya koyduğu, aslında titizlikle işleyerek, kazıyarak gün yüzüne çıkardığı ve yorumladığı arşiv belgeleriyle çürütür.

Bu konudaki çalışmalarına sonra değinelim isterseniz.

Allah rahmet eylesin, mekânı cennet, makamı pürnur olsun.

MEHMET GENÇ HOCA'NIN ARDINDAN

Kenan EROĞLU[19]

Mehmet Genç, 1934 yılında Artvin'in Arhavi ilçesinde doğdu. Mülkiye (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) mezunu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak akademik hayata başladı. ***"Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi"*** adlı doktora tezini hazırladı. 1966 yılında araştırmalarını detaylandırmak için Başbakanlık Arşivi'nde çalışmaya başladı ve bu çalışma hiçbir zaman bitmedi. Yaşayan en önemli Osmanlı iktisat tarihçisi idi. Allah rahmet eylesin.

Seneler önce Erol Güngör çevresinde bulunan ilim ve fikir adamlarını ve Erol Güngör'ün beraber olduğu insanları merak edip araştırdıkça gördüm ki Erol hocanın etrafında pek çok ilim ve fikir adamı var. Mehmet Genç de bunlardan birisiydi. Genç hoca hakkında bulabildiğim yazı ve röportajları okudukça gördüm ki çok büyük bir değerle karşı karşıyayız.

Onun hakkında okuduğum ve bende büyük sarsıntı meydana getiren onun söylediği şu sözlerdi.

"Einstein'ne sormuşlar "sonuç itibariyle Allah fikrine ulaştınız, nedir sizi bu fikre ulaştıran?" Einstein cevaben; "Bir şey kımıldadı, hiçbir şey yokken bir şey kımıldadı, o Allah'ın iradesiydi. Bu kımıldama kendi kendine olamazdı, kâinatın oluşumuna bir müdahale eden vardı" diye cevap veriri.

Buradan hareketle, ***"yeryüzünde düzen, nizam, hak, adalet konusunda 'bir şey kımıldadı' o Osmanlı'dır"*** diyordu.

Bu misal beni çok etkilemişti. Daha sonra Mehmet Genç Hoca ile ilgili sohbet, röportaj vs. varsa biriktirdim. Tabi bu arada onun ***"Osmanlı ve Ekonomi"*** kitabını da almıştım.

Şimdi onun bazı düşüncelerini aktarmak istiyorum:

---

[19] https://www.ulkuyaz.org.tr/kenan-eroglu-mehmet-genc-hocanin-ardindan/

…

“Bizim mesela Osmanlı tarihi hakkında ansiklopedimiz var; İslam Ansiklopedisi. Sıradan şeyler yazılıyor. Ama yazıyı yazanın dilinden okumak, tercümesini okumaktan çok farklı, bunu şimdi görüyorsunuz. Tabii Arapça bilmeden, bizim Osmanlı entelijansiyasını, düşüncesini anlamak mümkün değil. Çünkü Arapçayı onlar çok iyi öğrendiler ve aydınları, kadıları o dili rahat kullanıyorlardı… Bugün İngilizcenin kullanıldığı gibi.”

…

“Yani dil ve düşünce birbirine çok bağlıdır. Biz Türkçede çok vahim yanlışlar yapmışız, sonradan farkına varıyoruz. Sadeleştirme olabilir ama tasfiyecilik korkunç bir şey. Siz mesela germanofonsunuz, Osmanlı aydınları Arapçayı kullanıyorlardı. Türkçe bu derin karmaşık şeyleri ifade etmek için yapılmamıştı, devlet idare etmek, savaş düzenlemek içindi daha çok. O işleri çok iyi yapıyordu. Türkçenin de maharetleri, üstünlükleri var ama onun zaaflarını da bilerek hareket etti Osmanlılar ve üç dili birleştirdiler. Farsça, Arapça ve Türkçe ile muhteşem bir dil yarattılar, Osmanlı Türkçesi. Maalesef onu terk ettik, onu terk etmek o kadar önemli değil, kavramları attık. Kavramları atınca da düşünme kabiliyetimiz kayboldu, farkında olmadık.”

…

“Osmanlıları sadece dış âlemde, muhitte meydana gelen değişmeler yıktı demek çok şık bir şey değil, ama bu gerçeğe daha yakın… Osmanlılar değişmekten çok, bir huzur ortamını meydana getirmeye çalışıyorlardı. Ve herkes için, bütün yönettikleri insanlar için, yaşanabilir bir toplum meydana getirmek istiyorlardı. O toplumun özelliklerinden biri çok fazla değişmek değildi, kapitalizm hiç değildi. Ama kapitalizmin getirdiği endüstriyalizm; muazzam teknolojik değişim; prodüktive artışı ve zenginlik… Bunlarla Osmanlı sisteminin mücadele etmesi mümkün değildi, bu açık. Ama kendisinin değişmesi ve onlara benzemesi de bütün değerler sistemini reddetmek anlamına geldiği için yapamazdı, yapmadı.”

“BİZE NEDEN SORULMUYOR?!”

…

“Anadolu’ya gelen Türkler gibi, fakir, geçinecek hayat kaynakları sınırlı… Her şeyi sırtlarına yükleyip geldiler, sessiz sedasız. Anadolu’da Bizans yıkılıyordu diye biliyoruz, bitmiş gibi zannediyoruz ama hiç öyle değil. Ben Nevşehir’e gittim, orada kayaların içinde oyulmuş kiliseleri, evleri gördüm. 11. yy’da Türkler gelirken, Anadolu Hristiyanlığının da dinamizm içinde olduğu buradan anlaşılıyor. O dinamizm ve Türkler kendilerinden çok daha medeni olan bir hayatın içine girdiler ama asimile olmadılar, tersine 300 senede asimile ettiler, Anadolu’daki herkesi Müslüman ya da Türkçe konuşur hâle getirdiler.”

…

“Bir kere Osmanlı tecrübesi, dünya tarihinde benzeri olmayan bir tecrübedir. Muazzam bir çeşitliliği kontrol etti Osmanlı ve her türlü farklılıkla birlikte yaşamayı denedi. Hiç kimseyi fazla incitmeden… Müslüman kaldılar ama Müslümanlığın tanıdığı toleransın en azamisini uygulayarak bu haritayı yönettiler. Orkestra şefi gibi, çesitli aletleri çalan insanları bir harmoni içinde bir arada yaşatmayı başardıları. Toynbee onu söylüyor… 1970’de Osmanlı sisteminin dünya tarihindeki yeri diye bir toplantı yapıldı Amerika’da, kitabı da yayımlandı daha sonra. Orada diyor ki Toynbee, ki çok proottoman olan, Osmanlı muhabbeti olan bir adam değildir, ama 1970’deki ifadeleri çok enteresandır. Osmanlı bittikten sonra huzur diye bir şey kalmadı o coğrafyada, insanlar birbirini boğazlamaya başladı diyor.

Ben vaktiyle Batı literatürü çok okudum, Osmanlı dünyasıyla ilgili. Sona ermesi beklenen bir sistemi analiz eden birçok Batılı şunu söylüyordu: Bu bölge bir felakettir, bu bölgeyi bunlardan başka kimse idare edemez. Yeni başladığım zaman okuduğum şeylerdi ve ben Cumhuriyet formasyonuyla, ona inanarak okumuyordum onları. Ama sonuna kadar başarılı olduklarını, Osmanlı sistemini okudukça görüyor insan.”

…

“Osmanlılar Müslüman’dılar. Samimi, ciddi Müslüman’dılar. Müslümanların, Müslüman olmayanlara tanıdığı bir statü vardır. Osmanlılar fıkıhta yerini bulan o statüyü mümkün olduğu kadar yumuşak tutmaya çalıştılar. İslam’dan çıkmayacak derecede müsamaha gösterdiler, onlar 2. sınıftı vs…. Öyle bir şey yok! Şeriatın Müslüman olmayanlar için kabul ettiği statüyü Osmanlılar benimsediler. Ama yumuşatmaya çalıştılar. Fiilen baktığımız zaman bir kere Müslüman olan ve olmayanlar arasında çok iyi ilişkiler ve ortaklıklar vardı. Komşuluklar vardı, aynı çarşı içinde, aynı şirket içinde, belgelerimizde var bu.”

…

“Osmanlı Müslümanlara karşı sınır koymuyordu. Kendilerine Memalik-i İslamiye, Müslüman ülkeleri diyorlardı. Bir Müslüman, mesela bir Endonezyalı, Çinden bir Müslüman gelse Osmanlı’daki bir Müslüman gibi muamele görürdü. Yani hiçbir nasyonalite farkı hesaba katılmazdı. Osmanlı’da evet, Müslüman olmayanların hakları sınırlıydı belli alanlarda… Örneğin yönetime katılmaları kolay değildi. Alt kademelerde, teknik alanlarda çalışıyorlardı. Yükselebilmeleri için Türkçe bilmeleri, Müslüman olmaları gerekirdi.”

…

“Bosnalılar Müslüman oldular, Osmanlı’ya katılmak istediler, feth edilmedi oralar, kendileri kabul ettiler. Bir şartla kabul ederiz dediler; bizden devşirme alacaksınız. Zeki çocukları alıyor, çok sıkı şartlarda yetiştiriyor, ne kadar yeteneği varsa o kadar yükseltiyordu Osmanlı. Muazzam imkânlar veriyordu, 20-25 yaşlında vezir yapıyordu. Yönetim elitine çoğunlukla bu şekilde girdiler. 17. yy’da devşirme bitti tabii biliyorsunuz, ama ondan sonra da bu devam etti…”

Not: (Bu yazının hazırlanmasında MEHMET Ali Köseoğlu röportajından faydalanılmıştır.)

MEHMET GENÇ HOCA’NIN BİLİNMEYEN ÖZELLİĞİNİ İSKENDER ÖKSÜZ ANLATTI

“Osmanlı nasıl yükseldi, neden çöktü?”[20]

BİR ÖMRÜN ADANDIĞI SORU:

Mehmet Genç, yanıtı kesinlikle bulmaya kararlı bir bilim adamı hüviyetiyle soruyor: Avrupa, kuruluş ve yükseliş evrelerinde Osmanlı’dan daha güçlü idi. Nüfusta güçlüydü, üretimde güçlüydü. Buna karşın ve Avrupa devletleri sık sık Haçlı bayrağı altında birlikte hareket ettikleri halde Osmanlı, Avrupa aleyhine nasıl muvaffakiyetle büyüdü?

Fikir dağarcığımız şimdi lise münazarası düzeyindeyken ***“Osmanlı niye yıkıldı”*** sorusu sık sık karşımıza çıkardı. ***“Gerici oldukları için”***den, ***“demokrasi olmadığı için”***e kadar, her biri bir evvelkinden saçma ve kimileri da ***“endüstrileşmedikleri için”*** üzere daha az saçma birçok karşılığı vardı bu sorunun. Emin Oktay’ın dışında da biraz tarih okumuş olmanın avantajıyla ben şöyle düşünürdüm: Bunun karşılığını bulmamız kaide; Türkiye Cumhuriyeti’ni yaşatabilmek için. Lakin daha evvel diğer bir soruya da yanıt vermeliyiz… Osmanlı İmparatorluğu nasıl altı asır yaşadı?

Yanılmıyorsam, Japon imparatorluk ailesi hâriç, Osmanlı, dünya tarihinin en uzun ömürlü hanedanıdır. Üstelik Japonya üzere çok geniş ve su dolu bir hendeğin ardında değil, dünyanın merkezinde oturmaktadır. Hasebiyle makul soru, ***“Osmanlı nasıl bu kadar uzun yaşadı?”***dır.

[20] https://gazete2000.com/mehmet-genc-hocanin-bilinmeyen-ozelligini-iskender-oksuz-anlatti/

Eh o vakit da biraz kopyaydı; erdemi bana değil, önemli tarihçilerimize aitti lakin oysaki bu, hiç de yabana atılacak bir kopya değilmiş. Mehmet Genç, titiz bir entelektüel ve ilmî disiplin içinde ve karşılığı kesinlikle bulmaya kararlı bir bilim adamı hüviyetiyle soruyor: Avrupa, kuruluş ve yükseliş evrelerinde Osmanlı'dan daha güçlü idi. Nüfusta güçlüydü, üretimde güçlüydü. Buna karşın ve Avrupa devletleri sık sık Haçlı bayrağı altında birlikte hareket ettikleri halde Osmanlı, Avrupa aleyhine nasıl muvaffakiyetle büyüdü? Bu Osmanlı'nın birinci problematiğidir diyor Genç. İkincisi de şu: Gerileme periyodu, Avrupa'nın sanayileşmesine tekabül eder. O devirde Avrupa bütün dünyaya hâkim olmuştur. Sahiden de sanayileşme insanlık tarihini ikiye bölen bir gelişmedir; sonrası ile öncesi birbirine benzemeyen bir kırılmadır. Yükseliş devrinde aslında Avrupa lehine olan nüfus ve iktisat üstünlüğü bu devirde katlanarak artmıştır. Bütün bu faktörlere karşın ve endüstrileşemediği halde Osmanlı'nın gerilemesi niye bu kadar yavaştır? Bu da ikinci Osmanlı problematiği.

OSMANLI PROBLEMATİĞİ

Mehmet Genç, işe, bu türlü büyük sıkıntılarla değil görece daha kolay sorularla başlamış. Merhum Prof. Ömer Lütfi Barkan'ın yanında, iktisat tarihi doktora programına kabul edildiği vakit seçilen husus, ***"Endüstri ihtilalinin Osmanlı iktisadına etkisi"***… İktisat tarihinde doktora yapacak bir Mülkiyeli. Bu taze bir bakış açısı demek. Yabancı lisanı de var, Fransızca. Eh daha ne istiyorsunuz? Türkçe yayınları oku, Fransızca yayınları oku, onların atıf yaptıklarına sen de atıf yap, tezi bitir, doktorayı al. Sanayi ihtilali Osmanlı'ya nasıl mı etki etti; o da kolay. Vergi ölçülerindeki artışları, azalışları izle… Vergi artıyorsa üretim artıyor, azalıyorsa azalıyordur…

Genç, işlerin o kadar kolay olmadığını çabuk keşfediyor. Çeşitli bölümlerde tahsil edilen vergiler yüz, yüzeli yıllık vakit aralıklarında sabit kalıyor. Uzun enflasyon periyotlarında bile pek az değişiyor. Türkçe ve Fransızca kaynaklarda bu sorunun tahlili yok. Daha vahimi, sorunun kendisi de bu kaynaklarda yok! Ömer Lütfi Hoca, her müşfik hocanın yapacağı teklifi yapıyor, ***"Şu ana kadar bulduklarınla tezini yaz, dereceni al, sonra devam edersin"***. Hayır diyor Genç. Bu sorunu çözmeden yazacağı tezden rahatsız olacak. Tahminen İngilizce kaynaklarda yanıt vardır diye düşünüyor; oturup İngilizce öğreniyor! İngilizceyi ne kadar vakitte öğrendiğin yazmamış, lakin öğrendikten sonra İngilizce kaynakları okuması iki yıl sürmüş. Orada da karşılık yok.

Son deva ünlü Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ne direkt müracaat. Bu sefer yeni bir lisan değil fakat Osmanlı'nın terminolojisini ve farklı yazı cinslerini öğrenmek gerekiyor. Birden fazla kolaydı diyor Mehmet Genç, lakin divanî ve siyakat üzere yazılarda eza çekiyordum. Arşivi okumada kendisine bir diğer büyük akıl, merhum Erol Güngör Hoca yardımcı oluyor. Benim o tarihlerde olan biteni fark etmem de Erol Güngör vasıtasıyladır. Mehmet Genç'ten o kadar sevgiyle bahsederdi ki… Arşivden çıkmayan bir Mehmet Genç; âdetâ bir ilim çilesindedir fakat kırk günle falan hudutlu değildir ve dolacağa da benzemez. Tutku ki ne tutku! Allah'tan Türkçe'deki ***"tutku"***, yabancı lisanlardaki ***"obsesyon"*** üzere aksi manalar taşımıyor. Bazen birlikte okuduklarının ortasında ilgi alımlı bulduğu tabirleri de bizimle paylaşırdı Erol Güngör. Aklımda Osmanlı vakanüvisinin Napolyon'u tanımı kalmış***: "Frenk cenerallerinden Napolyon nâm sergerde!"***.

Olağan bu ortada doktora mühleti bitiyor, öğrenciliği de. Ömer Lütfi Barkan Hoca, macerayı yakından izlediği ve bunun bir başarısızlık değil, olağan dışı bir ilim tutkusu olduğunu bildiği için Mehmet Bey'i bu sefer uzman takımıyla istihdam ediyor. Barkan Hoca'nın ömrü vefa etmiyor. Doktora da kalıyor fakat Mehmet Genç soruya yanıt aramaya devam ediyor.

Osmanlı vergi kaynakları bir cins ihaleyle kiralanmakta. İltizam denilen bu yöntemde, belirli bir yerin, belirli bir husustaki vergisini tahsil işi arttırmaya çıkarılıyor ve en yüksek fiyatı verende kalıyor. Verilen iş, o mahalde o bahisteki verginin toplanması. Bu mahal ve bahis, bir gümrük yahut bir borsa olabilir; öbür vergi kaynakları da. Bunların her birine ***"mukata"*** deniyor. Devletin ihaleyi kazanandan, yani mültezimden istediği yıllık ödeme, sabit bir sayı. Biz o sayısı "vergi" diye anlarsak ki kayıtlarda o denli görünüyor, bu ölçü on yıllar, hatta asırlar uzunluğu değişmiyor. Değişen ve devletin asıl kıymet verdiği, başta alınan peşin para. Mültezim, yani vergi toplama işini alan mukatadan devlete verdiğinin üstünde tahsilat yaptığında fazlası kendisine kalıyor, ki işte artıp eksilen gerçek vergi bu fiilen toplanan ölçü. Lakin Osmanlı Maliyesi'nin kayıtlarında o sayı gelir olarak görünmüyor.

Bunu keşfettikten sonra Mehmet Genç'in önünde artık bir iktisat matematiği sorunu var. Cari faiz haddi muhakkak iken, bir mukata ihaleyle şu kadar kuruşa alınmışsa, onun geliri ne idi? Böylelikle ihale bedellerinden hareketle ve bilakis hesapla fiilen tahsil edilen vergiler-yaklaşık olarak- bulunabilmektedir. Şirket satışlarında yahut borsaya yeni arz edilen şirketlerin pay bedeli hesaplarında buna benzeri bir metot uygulanır. İsmi, ***"indirgenmiş nakit akışı"***dır. Mehmet Genç'in hesabı bunun karşıtı: Mukatanın kıymeti şu kadarsa, nakit akışı nedir?

Böylelikle on yıllara yayılan sıkıntı biter. Mehmet Genç, yanıtı yakalamıştır. Artık Türkiye'nin yahut bir vilayetin, bölgenin üretim sayılarındaki değişmeleri takip edebilmekte, bu değişmelerin sanayi ihtilaliyle de, kaybedilen topraklarla ve pazarlarla da alakasını izleyebilmektedir. Meselâ Tokat'ı inceleyip, Tokat iktisadında içdenizimiz Karadeniz'in ne demek olduğunu görebiliyorsunuz. Akabinde de içdenizin kaybedilmesinin sonuçlarını.

Gerilim teorisinin mucidi Hans Selye, ***"Rüyadan Keşfe"*** isimli yapıtında, bilim adamlarının iki cins olduğunu muharrir. Bilgi bir ormansa, bir tip bilim adamı, maymun üzere koldan kola, ağaçtan ağaca atlamaktadır. Genel görüşü son derece güçlüdür lakin ayrıntıya hâkim değildir. Başka bir tipi, ipek böceğine benzetir. Ormana değil, ağaca yahut kısma da değil, bir yaprağa odaklanmıştır ve uzun vakit da alsa o yaprağı hazmeder! Mehmet Genç ikinciye benziyor lakin o derece bir tutkuyla çalışmış, ormandaki yapraklardan o kadar büyük ölçüleri hazmetmiş ki genellemeleri de sağlam ve özgün.

Ampirik bilgi, deha düzeyinde bir başta muhakkak bir ölçünün üzerinde birikince genellemeler belirmeye başlıyor. Genç'te olan bu. Osmanlı'nın ye yaptığını, nasıl yaptığını bütün detayıyla inceledikçe, yaptıklarının gerisindeki aklı da görmeye başlıyor. Osmanlı

Devleti'nin niye o denli yaptığı, yani Osmanlı'nın iktisat ideolojisi ve unsurları de çözülüyor.

Genç de bunun farkında ve 1966'da İstanbul Üniversitesi'nin kendisine verdiği fahrî doktora için yapılan merasimdeki konuşmasında halini şöyle anlatıyor: ***"İnsan incelediği, zihin dünyasını yönelttiği nesne ile bir biçimde kaynaşmaya başlar. Onun özellikleri ile bulanır; nesne nerede biter, zihin nerede başlar, fark edilmesi bile zorlaşır. İnsan okyanusta yüzmeye kalkınca, natürel ki derinliklerin üzerinde görünür. Aslında derinlik kendisinde değil, içinde yüzdüğü okyanustadır."***

"Benim temel talihim, devasa bir nesne ile uğraşmaktan ibarettir. Osmanlı Devleti, tarihin tanıdığı sayılı büyük yapılardan biridir. Kendi tarihimizde de dünya ölçüsünde rol oynama imkânı bulduğumuz müstesna bir devirdir. 600 yıl süren bu büyük mirasın üzerine eğilmek, okyanusta yüzmeye başlamak üzere bir şey."

Mehmet Genç, ***"vergi ölçüleri neden değişmiyor"*** sorusuyla yola çıkmış. Kendi tabiriyle bu yoldaki hâli, ***"Hac yolundaki bir karınca"***ya benziyor. Yirmi yıl sonra bu sorunun karşılığını bulmuş bulmasına. Ancak o seyahat esnasında bu karşılıktan çok daha fazlası derlenmiş ve seyahate çıkış sebebini ikinci plana itecek öbür şeyler keşfedilmiş: Osmanlı Devleti'nin, üç temel unsurda toplanan iktisat felsefesi! Bu ideolojiyi sonraki yazıya bırakıp Mehmet Genç'in akademik dünyadaki macerasına dönmek istiyorum. Doktora çalışması 1960'ta başlıyor ve ta başta Mehmet Genç, değişmeyen vergi sorununa takılıyor, veya ***"takıyor"***. Yoksa, Ömer Lütfi Barkan Hoca'nın, ***"şu ana kadar bulduklarını yaz"*** teklifine, her halde bin doktora öğrencisinden 999'u evet kaygısı. Demek ki derinlik yalnızca okyanusta değil, üstünde yüzende de. Soruna bir yabancı lisan yetmiyor, ikincisi öğreniliyor. O da yetmiyor, Osmanlı kayıtlarını okuma tekniği elde ediliyor. Doktora bir unvan, bir diplomadır. Genç'in aklında bunlar yok. Onun zihninde yalnızca ilmî sorunu var. Sonunda ortadan kabaca kırk yıl geçiyor. Ve artık elimizde bir kitapta toplanan inanılmaz bulgular var. Ötüken Yayınları'ndan yedinci baskısını yapan, ***"Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi"***.

KIRK YILDA YAZILAN KİTAP

Kitabın yazılışı da başka bir macera. Erol Güngör ve Ötüken Yayınevi yöneticileri, onun kitap yazmasının da doktora yazması kadar müşkül olacağını kestiriyorlar. Erol Güngör'ün teklifi ile şöyle bir taktik izliyorlar: Genç'i, müstakbel kitabının telifini peşin almaya ikna ediyorlar ki Genç, kendisini o kitabı yazmaya mecbur ve borçlu hissetsin. Sene 1980! Kitabın fiilen yayınlandığı yıl 2000! Demek ki yayınevi yirmi yıl bekliyor… Diyecektim ki aslında beklemiyor, uğraşıyor. Kitap üç sefer diziliyor ve tekrar dağıtılıyor. Kitabın kapağı da yaklaşık bir o kadar hazırlanıp bozuluyor. Yayınevi'nden kadim dostum Erol Kılınç'la konuştum: ***"Osmanlı'nın temel iktisat ideolojisini anlatan, giriş kısmındaki özgün fikirleri muhtevi kısmı -ki kitabın kilit bölümüdür- adeta ayakta yazıp göndermiştir. Bana nazaran bu müstesna dehâ birikiminin çok küçük bir kısmını ilim âlemine aktarabilmiştir."*** dedi.

Herhalde Mehmet Genç'in alamadığı doktora, alınmış ve alınmamışlar ortasındaki en kıymetli doktoralardan! İstanbul Üniversitesi'nin fahri doktorası da dünyadaki benzerleri

ortasında en yerinde tevcih. İnanılmaz bir devletin fevkalâde ideolojisini, fevkalâde bir bilim adamı ve fevkalâde bir yayınevi bize ikram edebilirdi fakat ve çok şükür bu üçü bir ortaya gelebildi.

Karar

KAOTİK BİLGİDEN SENKRONİK BİLGİYE BİR İKTİSAT TARİHİ TEORİSYENİ: MEHMET GENÇ

Bu makale[21], akademik çalışmalarıyla Osmanlı iktisat tarihi alanına paha biçilmez katkılarda bulunan Mehmet Genç'in zihin dünyasını takip etmek suretiyle bilimsel serüvenini ve ulaştığı sonuçları bir bütün olarak ortaya koyup tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Makale, okuyucuya Genç'in kısa hayat hikâyesini sunduktan sonra, bilim, iktisat, tarih, iktisat tarihi tasavvurunu, çalışmaları boyunca kullandığı metodolojiyi ve çalışmalarının neticesinde ulaştığı sonuçları gözler önüne sermeye çalışacaktır. Sonuç bölümü, Mehmet Genç'in bulgularının tasnifi ve gelişimine tahsis edilmiştir. Bu makalenin yazarının Genç'in akademik çalışmalarıyla ilgili ulaştığı öncelikli şahsî bulgular, Genç tarafından Osmanlı iktisadına dair çizilen robot resmin farz edildiğinden daha kapsamlı olduğu, Osmanlı araştırmalarında kullanılan metodolojinin değiştirilmesi gerektiği, geleneksel önyargılı yaklaşımların terk edilmesinin lüzumu ve Osmanlı iktisat tarihi hakkında yapılacak keşiflerin çok boyutlu olmasının zorunlu oluşu etrafında yoğunlaşmaktadır.

[21] Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254528

MEHMET GENÇ'İ ANLATMAK GÜNEŞE FENER TUTMAKTIR

SON DERECE MÜTEVAZIDIR[22]

Saygı Gecesi'nin ilk konuşmasını gerçekleştiren Prof. Dr. Arif Bilgin, gerçek ilim ve tevazu ile bütünleşmiş bir ilim adamını anlatanların arasından bulunmaktan büyük mutluluk duyduğunu dile getirerek, ***"Mehmet Genç hocamızı ben ilk olarak 1986 yılında tanıdım. Osmanlı iktisat zihniyetinin arka planındaki temel ilkeler üzerinde duruyordu. Sürekli takip ettim. Doktora çalışmam sırasında anlamaya başladım. Arşiv çalışmam sırasında karşılaştığım zorluklardan sonra hocamın makalelerini okuyunca nasıl bir bilgi birikiminin olduğunu daha iyi anladım. Mehmet Genç hocamız belgelerin dilinin etkisinde kalmadan entelektüel birikimini kullanarak çok ciddi metinler oluşturmuştur. Mehmet Genç hocamız tarihçiler tarafından yavaş yazma eleştirisini hak etmemektedir. Her metninde fazlalık kelime bulamazsınız. Müthiş tasarruf edilmiş ifadelerin yer aldığı ve sonuçların elde edildiği cümlelerdir ve hocamız son derece mütevazı bir insandır"*** diye konuştu.

ÖZGÜRCE BİLİMLE UĞRAŞIR

"Mehmet Genç hocamızı anlatmak aslında güneşe bir tür fener tutmaktır." diyerek konuşmasına başlayan Prof. Dr. Mesut Küçükkalay, ***"Mehmet Genç'in bilim ile olan ilişkisindeki birinci öncelik Mehmet Genç'in kendi ontolojisini ve kendi varlığını***

[22] https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/mehmet-genci-anlatmak-gunese-fener-tutmaktir/2129

biricikleştirerek, dininin ona sunduğu meşru hareket alanında, kendi rengini ve kişisel ideolojisini pratiğe yansıtma iradesi olduğudur. Onun hiçbir bilimsel çalışmasında ve hayat görüşünde hiçbir taklide, kendi içerisinde sıkışmış yorumlara takılıp kalmadığını, özgür bir biçimde bilimle uğraştığını görüyoruz" şeklinde konuştu.

OSMANLI ARŞİVİ'NİN HAFIZASI

25 yıldır hocasını her gördüğünde heyecanlandığını belirten Doç. Dr. Fehmi Yılmaz, ***"İlim ve öğrencilik nedir ben Mehmet Genç hocamdan öğrendim. İlmi onunla anlamaya başladım. Hocamla çalışmaktan büyük zevk aldım. Hocamın çalışma sistemini şöyle açıklamak mümkün. Hocam diyor ki, Osmanlı Arşivi, İslam Dünyası'nın yegâne arşivi ve hafızasıdır. Ben de diyorum ki Hocamın yıllarca arşivden biriktirdiği belgeler de Osmanlı Arşivi'nin hafızasıdır"*** dedi.

FARKLI DİSİPLİNLERLE HEMHAL OLMAK

Mehmet Genç'in farklı zamanda yaşamış bir Osmanlı münevverini andırdığını dile getiren Prof. Dr. Ahmet Cihan, ***"Çok yönlü bir ilim adamını anlatıyoruz. Hocamız sosyal bilimlerin farklı lehçelerinden beslendiği ve beslediği nev-i şahsına münhasır bir insan. Salt akademisyen yönü ile ön plana çıkmayan, ekonomi, hukuk, müzik, tiyatro ve belki de sinema yönüyle iç içe geçmiş, derinleşmiş bir sosyal çevre, Mehmet Genç hocamın farklı disiplinlerle hemhal olmasına yol açan unsurlardır"*** şeklinde konuştu.

MÜKEMMELİYETÇİDİR

Eğitimci İhsan Ayal ise konuşmasında, ***"Hocamın ilim hayatından başka bir hayatı yoktur. Hocam son derece zarif, alçakgönüllü ve gündelik işlerini kendisi ifa eden bir insandır. Mehmet Genç hocamızı biz babamız, en yakın dostumuz olarak görüyoruz. Hocamız mükemmeliyetçidir. Derslerinden ziyade sosyal hayatında da peynir seçiminden tutun da elbise seçimine kadar son derece disiplinli ve mükemmeliyetçi bir insandır"*** ifadelerini kullandı.

TARİHE NEFES GETİRMEK

Huzurunda Mehmet Genç'i anlatmaktan dolayı büyük bir heyecan duyduğunu belirten Prof. Dr. Erol Özvar, ***"Türk İktisat tarihçiliği geleneksel tarihçiliğe bir nefes getirmiştir. Türk İktisat Tarihçiliği Mehmet Genç hocamızın yaptığı çalışmalarla yüzeysel hale gelmiştir. Mehmet Genç Hocamızın araştırma kalitesi, ortaya koyduğu sorular, sorulara verdiği cevaplar kesinlikle farklılık arz etmektedir"*** şeklinde konuştu.

TARİHİN BÜYÜK USTASI

Konuşmacıların kendisi hakkında çok güzel bir tablo çizdiğini belirten İktisat Tarihi'nin büyük ustası Mehmet Genç, ***"Kardeşlerimin çizdikleri o tabloyu hayata geçirmeye hepinizi ayrı ayrı davet ediyorum. Düşünceleri için kendilerine çok teşekkür ediyorum. Sakarya Büyükşehir Belediyesi'ne böyle bir gece için de çok teşekkür ediyorum"*** dedi.

İLGİYLE İZLEDİK

Saygı Gecesi'nin sonunda konuşmacılara plaket takdim eden Sakarya Büyükşehir Belediyesi Başkanvekili Fevzi Kılıç, ***"İnsan ruhu itiraf ettikçe rahatlarmış. Kıymetli hocalarımız birçok konuda Mehmet Genç hocamızla ilgili itiraflarda bulunarak gönüllerini rahatlatırlarken biz de ilgiyle izledik ve çok keyif aldık. Kendilerine çok teşekkür ederken çok kıymetli Mehmet Genç hocamıza hayırlı, bereketli bir ömür diliyorum"*** ifadelerini kullandı.

İKTİSAT TARİHİNDE BİR MÜÇTEHİT: MEHMET GENÇ

Asım Öz

Arşiv pîri Mehmet Genç'in çağdaş bir klasiğe dönüşen kitabının önsözünün sonundaki şu satırları, çalışmalarının gelebildiği yere yaptığı vurgu bakımından çok önemlidir: ***"Yapılması gereken bütün çalışmaları yapılmış olanlarla karşılaştırdığım zaman, Hac Yolunda Bir Karınca'dan daha iyi bir durumda olmadığımı düşünmekten kendimi alamıyorum."***[23]

Osmanlı iktisat sisteminin nasıl anlaşılması gerektiği hakkında öteden beri yapılan çeşitli araştırmalara hâkim olan yaklaşımlara karşı, bilhassa yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlık kazanan bakış açıları sayesinde sadece bir dönemin iktisadi düzenini değil aynı zamanda zihniyet dünyasını anlamayı da mümkün kılmıştır. Buna rağmen Türkiye'de 1960'ların başlarında aydınların Osmanlı tasavvuru ana hatları itibarıyla Mehmet Genç'in de altını çizdiği üzere ***"olumsuzluğunda çok az gedik bulunan karanlık bir tabloydu."*** Onun hayatını, ***tarihçi olarak yazdıkları çerçevesinde analiz etmek aynı zamanda "***çağdaş bir mitostan ibaret" bu hususu göz önünde bulundurmayı gerektirir. Bir kere kendisinin tecrübesi, Osmanlı iktisat tarihinde benzeri olmayan bir tecrübedir. Kuşkusuz muazzam okuma şevkini her ne olursa olsun arşiv temelli bir çalışma ile başka ufuklara taşımayı başarmıştır. Hiç kimsenin aklına gelmeyen çıkarımlar yaptığı bilinmiyor değildir. Aslında tarihsel iktisatçının devlet, ekonomi, sosyoloji gibi çok farklı disiplinlerin kesişim noktasında bir ömür süren yolculuğu karşılaşma, anlama ve kayboluşla özetlenebilir.

KARŞILAŞMA VE ANLAMA İHTİYACI

Çok sık dile getirilen bir tespit Mehmet Genç'in ayrıntılı veriler ve bilgiler ihtiva eden Osmanlı arşiviyle ilişkisi üzerinedir. Burada çalışanlar onu orada saçları ağaran, gözlüklerini burnunun ucuna düşürüp belgelere gömülmüş, yüzündeki sert çizgilerle karşısındakilerde saygı uyandıran mütevazı bir öğrenci gibi arayışlarını sürdüren bir araştırmacı diye tasvir ederler. Elbette medeniyet dönüşümüyle yakından ilgilenen Genç'in temel çıkış noktası, Türkiye'deki kültürde vuku bulan değişmenin mahiyetiydi. Gençliğinde Batı, Doğu ve İslam felsefesi okumaları yapsa da bunlar kendisine herhangi bir çözüm yolu sunmadı. Bunun üzerine ilgisini önce sosyolojiye ardından iktisat ve tarih ekseninde disiplinlerarası bir alana kaydırır; bir disiplinin nosyonundan ziyade başka alanların birikiminden haberdar olarak yola koyulur. Dolayısıyla Türkiye'de çok büyük medeniyet değişmesi yaşandığının farkında olarak, dahası bunun oluşturduğu travmayla geçmişi anlamak isteğiyle hareket ettiği için ömrünü arşivde geçirdiği söylenebilir.

Kendisi 1960'ların ikinci yarısında arşive gittiğinde Osmanlı arşivinin yüzde onu ancak açılmıştı. Günümüzde bu oran yüzde sekseni geçti ve süreç hızla devam ediyor. Türkiye'deki arşivin dünyanın sayılı arşivleri gibi çok düzgün ve hızlı hizmet veren bir nitelikte olduğunu dile getirdiği de göz ardı edilmemeli. Gelgelelim yıllarca arşivlerde çalışarak bir model inşa eden özgün tarihçinin adını uzun zaman yakın çevresinden ve çalıştığı alana ilgi duyanlardan başka kimsenin bilmemesi de bu hakikatin başka bir

[23] Asım Öz, https://kriterdergi.com/yazar/asimoz/iktisat-tarihinde-bir-muctehit-mehmet-genc

yönüdür. Her şeyi içerme iddiasını yansıtan dünyada tarihçiliğe odaklanan bir kitapta yer almaması ise en hafif tabirle Genç'in açtığı çığırın farkına varılmamasıyla açıklanabilir.

Mehmet Genç bir söyleşisinde yakından tanıdığı Alman felsefesi üzerinden çok kıymetli çalışmaların altında yatan karşılaşmayı ve sonrasını harika bir şekilde hülasa eder: ***"Nietzsche uçurumun içine bakarsan uçurum da senin içine bakar, diyor. Ben Osmanlı uçurumunun içine baktım. O da bana baktı. Ve neticede âdeta kaynaştık. Aslında benim için ilk darbe, ki en şiddetli ve etkili olanı ekseriya odur, Osmanlı ile karşılaşmadır. Bu karşılaşma ve anlama ihtiyacı hiç bitmedi."***

Şu hâlde Mehmet Genç'i anlamak için kendisini sadece birkaç ismin veya konunun içine hapsetmekten kaçınmak şarttır. Amaç sadece Genç'in tarihçiliğinin belli boyutlarını anlamaktan ibaret bulunsa bile, onun sosyo-kültürel çevresine ve yetişme şartlarına bakmak zorunluluğu vardır. Dolayısıyla hayat serüveninin ayrıntılarının bilinmesi, kendisinin 2000'de *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* adıyla kitaplaşan, geniş bir okuryazar kitleye ulaşmasını sağlayan makalelerinin, konuşmalarının ve diğer metinlerinin anlaşılmasının başlangıç noktası olacaktır. Arşiv pîri Mehmet Genç'in çağdaş bir klasiğe dönüşen kitabının önsözünün sonundaki şu satırlarını okuyarak devam edelim: ***"Yapılması gereken bütün çalışmaları yapılmış olanlarla karşılaştırdığım zaman,*** **Hac Yolunda Bir Karınca*****'dan daha iyi bir durumda olmadığımı düşünmekten kendimi alamıyorum."***

ARTVİN, İSTANBUL VE ANKARA ÜÇGENİ

İnsan, şairin dediğinin aksine yaşadığı yerden çok doğduğu yere benzer. Dünyaya geldiği yerle ilgili anıları çok az olsa da bu böyledir. Hatırlayamayacak kadar içli dışlı olmakla da ilgisi kurulabilir bunun. Mehmet Genç 1934'te sonbaharla kış arasında paylaşılamayan kasımda Artvin Arhavi'nin sınıra yakın Kemerköprü Köyü'nde doğdu. Babası Ali Rıza Bey ufku açık bir insandı fakat oğlu dünyaya geldiği yıllarda kan davası yüzünden yargılanıyordu. Beş yıla yakın tutuklu kalan ve ardından serbest bırakılan babası, aynı koğuşta kaldığı medreseli bir kişiden Arapça, tefsir ve hadis okur. Genç'in dinî sohbetlerin eşlik ettiği çocukluğunda, hep tarlada çalıştığı için oyun oynayacak vakti yoktu hiç. Deniz

motorlarıyla Rize'ye, Hopa'ya hatta Trabzon'a gitmenin kolay olduğu 1930'larda kara yolu imkânı bulunmadığından, şehir merkezine gitmek çok zordur. Belki de Genç'in kendisini Artvin'e götürecek biricik vasıta olan kamyonu ilkin 1940'ların ikinci yarısında gördüğü düşünülürse, durumun mahiyeti çok daha gerçekçi bir şekilde kavranır. İlkokulu, Arhavi'de 1940'larda Hasan Âli Yücel'in Millî Eğitim Bakanlığı görevinde bulunduğu yıllarda açılan okulda okudu. Bu okul açılmasa ilkokula bile gidemeyeceğini kaydeder. Çünkü okul, gözlerini dünyaya açtığı kasabadan üç dört kilometre uzaktadır. Kendisi ise çok küçük, ufak ve naif bir çocuk olduğu için ailesinin kolay kolay göndermeyeceğinin farkındadır.

Babası ve onun arkadaşları, Stalin'in hududu kapattığı 1930'ların başına dek işçi vasfıyla Rusya'ya gidip gelirler. Bu yüzden köyde erkekler Rusça bilirler ama Ruslarla dostluk ilişkisi yoktur. Çünkü Rusya'yla yapılan savaşta her aileden birkaç şehit verilmiştir. Çok derin izleri bulunan bu sert karşılaşmanın hatırasının niçin muhafaza edildiğini onun hayatına bakarak daha iyi kavrayabiliriz. Dokuz on yaşlarına bastığı İkinci Dünya Savaşı yıllarında Alman uçaklarının Batum'a attıkları bombaların seslerini duyan Mehmet Genç'in kimliğinin teşekkülünde Moskof karşıtlığının payı yüksektir.

TAŞRADAN İSTANBUL'A: KÜLTÜREL UYUM SORUNU

Ortaokulu Hopa'da 1949'da bitiren Genç, hayat şartlarının zorluğundan dolayı eğitim hayatına bir yıl ara vermek zorunda kalır. Daha sonra devlet parasız yatılı okulu sınavına girerek kazandığı liseyi okumak için İstanbul'a gelir. Haydarpaşa Lisesi'ne devam ettiği yıllarda matematik ve gramerle ilgisi belirgin şekilde ortaya çıkar. Çalışmayı çok sevmediği lise yıllarında bu alanlara yönelmesi iki dalı çok sevdiği anlamına gelmez, sebep çok basittir, her ikisi de çalışma gerektirmeksizin öğrenilebilmektedir. Buna karşın daha sonra yöneleceği tarih disiplininin cazibeden uzaklığını mümkün kılan husus, tarih öğretiminde birbirinden kopuk bilgiler yığınının öne çıkmasıdır. Köyden geldiği için bir sürü acemilik yaptığı lisede, edebiyat öğretmeni Nihal Atsız'dan tarih, felsefe ve edebiyat yanında öğrendiği en önemli şeyin zarafet olduğunu belirtir bir söyleşisinde. Klasik müziğin romantik kısmından çok etkilendiğini de. Aynı zamanda taşradan İstanbul'a gelmenin beraberinde getirdiği kültürel uyum sorunu onu yavaş yavaş felsefeye ve dine yöneltmiştir.

Mehmet Genç, liseyi bitirdikten sonra ilgileri ama aynı zamanda ailesine karşı duyduğu sorumluluktan dolayı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne başka bir deyişle Mülkiye'ye kaydolur. Üniversite hayatı onun milliyetçilik başta olmak üzere çeşitli meseleler üzerine ciddi okumalar yaptığı ve düşüncelerinde kayda değer dönüşümlerin yaşandığı kritik yıllardır. Üniversite öğreniminin ilk iki yılında merak ettiği alanlara dair daha derinlikli okumalar yapabilmek için Fransızca öğrenmeye başlar. Önce Schophenauer'a sonra Nietzsche'ye daha sonra da Kierkegaard'a ilgi duymuştur bilhassa onun *Korku ve Titreme* adlı eserinden çok etkilendiğini dile getirmesi önemlidir. Bu tarz yüksek filozofların ikliminde dolaştıktan sonra ırk temelli düşüncelerin çıkar yol olmadığının farkına varması gecikmez. Mülkiye'de okurken felsefe ile ilgilendiği için Hilmi Ziya Ülken'in metafizik derslerini takip eden Genç'in ilgi alanı gün geçtikçe genişlemektedir. Örneğin Muhammed Hamidullah'ın derslerine girmeyi ihmal etmemesi bunun sonucudur. Ayrıca Sezai Karakoç, Mehmet Şevket Eygi, Cemal Süreya, Ergin Günçe, Mete Tunçay, Orhan Duru, Taner Timur gibi isimlerle düşünsel tartışmalar yapmıştır. Gelgelelim entelektüel tarih açısından önem arz eden bu müzakerelerin hiçbiri onun liseden beri arzu ettiği bilimsel tartışma anlayışına yakın değildir.

Mülkiye'de okurken 1956'da tüberküloza yakalanan Mehmet Genç, bir yıl hastanede yattığı için derslerine ara vermek zorunda kalır. Hastanede ziyaretine gelen Osman Yüksel Serdengeçti aracılığıyla edebiyat klasiklerine yöneldiğini göz önüne almak gerekir. Dostoyevski, altmış yaşında Danca öğrenmeye kalkan Unamuno, Çehov ve Gogol gibi önemli yazarların kitapları, bu okumaların köşe taşlarıdır. Yerli yazarlarla yabancılar arasındaki farkın çok fazla olduğunu gören Genç'in ***"başka kültürlere"*** açılmasını sağlayan edebiyat okumaları, onun daha sonraki özgün tarihçiliğinde en az Mülkiye'deki düşünce iklimi kadar tesir meydana getirmiştir. Başka kültürlerin mahiyeti onun dünyasında kendi medeniyetinin temellerinde hangi unsurların bulunduğu sorusunun cevabını arama bağlamı içinde aranmalıdır. Böyle bir perspektifle hareket eden Genç için edebiyat; iktisat, tarih ve sosyoloji üçgeninin açıortayıdır.

Cumhurbaşkanı Erdoğan, Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri töreninde, tarih alanında ödüle layık görülen Mehmet Genç'e ödülünü vermişti. (Cumhurbaşkanlığı/AA)

TARİHSEL İKTİSADA YÖNELMESİ VE KARŞILAŞMALAR

Üniversite öğrenimini tamamladıktan sonra açılan asistanlık sınavlarına başvuran Mehmet Genç, dönemin soldan esen rüzgârının etkisiyle Mülkiye'ye kabul edilmeyince kaymakamlığa hazırlık mahiyetindeki Vilayet Maiyet Memurluğuna başvurarak Ankara Valiliği'nde çalışmaya başlar. Sorokin, Scheler ve Fransızca tercümelerinden okuduğu Weber gibi düşünürlerin açtığı patikadan ilerleyerek felsefeden ziyade bilgi sosyolojisi, zihni ürünlerin sosyolojik boyutları üzerinde düşünmeye başlamıştır. Şereflikoçhisar'a kaymakam vekili olarak atanmasına rağmen araştırma şevkinden dolayı yeniden üniversiteye dönmeyi aklına koyması, onun niyetini belirgin kılmaktadır. Okuduğu kaynaklardan hukuk tahsil eden Weber'in hem ekonomist hem sosyolog hem de iktisat tarihçisi olduğunu öğrenmesi hayat planını yeniden yapma sürecini hızlandırır.

Aynı dönemde gazetede karşısına çıkan bir ilan üzerine İstanbul Üniversitesi'ne giderek iktisat tarihi asistanlığına başvurması geleceğin tarihçisinin habercisi niteliğindedir. O yıllarda bu alanı Weber'in yola çıktığı bir alan olarak sosyolojiye yakın görmesi kapsayıcı bir çerçeve sunar. Buradan hareketle kendisinin de pekâlâ sosyoloji yapabileceğini düşündüğüne işaret edilmelidir. Entelektüel kılavuzu olacak Ömer Lütfi Barkan'ı ilkin

Mülkiye yıllarında Ankara'daki Fransız Kültür Merkezinde meşhur Annales ekolünün dergi koleksiyonlarını okurken fark eder. Barkan'ın önemli bir tarihçi olduğunu bu dergideki makalelerden öğrendiği söylenebilir. Doğrusu onun nazarında bir Türk hakkında yabancı dergi sayfalarında övgü dolu cümlelerin kurulması basit görülemeyecek ölçüde etkileyicidir. Genç, Barkan'ın kendisiyle yaptığı mülakatın ardından üniversiteye intisap eder. Barkan'ı Mülkiye'deki akademisyenlerden farklı kılan noktaya değinen Genç, onun tipik bir ilim ehli eskilerin tabiriyle ***"fena fi'l-ilm"*** denecek ölçüde kendisini araştırmaya vermesine özel bir önem atfetmesinin özel bir anlamı vardır. Temel motivasyonu başka bir şeyle ilgilenmeden hakikati ortaya koymak olan Barkan'dan ilim nasıl bir şeydir, nasıl yapılır, nelere dikkat edilmeli, hangi durumlardan sakınmalı gibi hususları öğrenmiştir. Daha önce okuduğu Max Weber dışında iktisat tarihi ile bir münasebeti bulunmayan Genç'in hayatındaki önemli karşılaşmalardan biri de 1958'de Erol Güngör'le tanışmasıdır. Dostluğa dönüşen bu tanışmayla beraber Marmara Kıraathanesi'nde başkalarının da katıldığı sohbetlerde elde edilen kazanımların Genç için önemli tecrübeler oluşturduğu hesaba katılmalıdır. Fethi Gemuhluoğlu aracılığıyla tanıştığı ve kendisinin hayatını derinden etkileyen Erol Güngör'le 1950'lerin sonunda başlayan dostluk 1983'te Güngör'ün vefatıyla sona erer.

SORULARININ PEŞİNDEN ARŞİVE GİRDİ VE BİR DAHA ÇIKAMADI

Mehmet Genç'in tarihsel iktisat alanında 1962'de Ömer Lütfi Barkan'ın yanında başladığı doktora çalışmasıyla sonraki yılların metinlerinin temelini attığını söylemek, onun sıra dışı dehası hakkında fikir vericidir. Zira onun zihnini meşgul eden esas mesele Osmanlı İmparatorluğu'nun Batı karşısındaki konumudur. Temel sorusu ise şöyle özetlenebilir: Sanayi Devrimi niçin Osmanlı topraklarında meydana gelmedi ve nasıl oldu da Osmanlı Avrupa ile mücadele edebildi? Genç, iktisat tarihi disiplininin 1960'ların atmosferi içinde, Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan durum karşısında Osmanlı sanayisinin konumunu kantitatif bir analizle ele almak amacıyla çalışmaya başlamıştır. Hayli büyük veri toplamayı gerektiren tezini, Osmanlı arşivine uğramadan kütüphanedeki kaynaklar üzerinden yazabileceğini sanmıştır. Ne var ki Osmanlı vakanüvislerinin ve Fransızca ve İngilizce kaleme alınan metinlerin okunmasıyla geçen beş yılın ardından çalışmaya başladığında, ürktüğü arşive girme kararı alması dikkat çeker. Basılı kitaplardaki Osmanlı Türkçesini rahatlıkla okuyabilen Genç için el yazısı, siyakat ve divani türlerinin meşhur zorlukları arşivden uzak durmasına yol açan kaygısının temelini teşkil etmektedir.

Mehmet Genç, bütün Batılı kaynakların kendisine öğrettikleri Osmanlı'nın başka tarafları yanında ekonomisini de anlamaya yetmediğini fark edince arşive gitmeyi tek çare görmeye başlar. Kaygılandığı el yazılarını okuma sürecinde ise aziz dostu Erol Güngör'ün yardımlarını gördüğünü belirtmek gerekir. Osmanlı dünyasından bir bahçe diye andığı arşivle dönemin kütüphaneleri arasındaki uçuruma işaret eden Genç, arşivin müdüründen müstahdemine tüm çalışanlarının ***"abus suratlı"*** kütüphanecilerle kıyaslanamayacak ölçüde anlayışlı kişiler olduğunu öne sürer çeşitli metinlerinde. Aynı zamanda arşive gelenlerle ilgili ilginç gözlemlerini de paylaşması, dünyadaki Osmanlı tarihçiliği ile belli yönelimleri kavramayı kolaylaştırır. Küçük mekânda çalışan ve sayısı on beş yirmiyi bulmayan araştırmacıların çoğu yabancıdır o yıllarda. Caroline Finkel dışındaki İngiliz araştırmacıların yolunun düşmediği Osmanlı arşivine sırasıyla Amerikalılar, Fransız ve Alman araştırmacılar uğramaktadır. 1960'ların sonundan 1980'lere kadar pek değişmez genel manzara. Ona göre sonraki yıllarda arşive daha ziyade çoğu Amerika'da çalışan Türklerle Japonların daha sık uğradığı kesindir.

Ne var ki arşivle bağını koparan hocası Ömer Lütfi Barkan ondan tezini mevcut hâliyle teslim etmesini isteyerek kendisini zor bir kararla baş başa bırakır. Öte yandan Mehmet Genç ise bu talebi en önemli kaynaklardan yoksun böylesi bir çalışmayı ***"benim tezim"*** diyemeyeceği gerekçesiyle ısrarla reddedecektir. Gelgelelim zaman sıkışması onu beklemediği sonuçlarla yüz yüze bırakmıştır. Önce tezini tamamlayamadığı için asistanlığına son verilmiş ve maaşı kesilmiştir. Son tahlilde akademik unvan Pierre Bourdieu'nün deyimiyle ***"devlet büyüsünün kusursuz dışavurumu"*** değil midir? Neyse ki Ömer Lütfi Barkan imdadına yetişir ve ***"ciddiyetine inandığı çalışmayı sürdürebilmesi için"*** ona, müdürü olduğu Türk İktisat Enstitüsü'nde bir uzmanlık statüsü sağlar.

Çalışmalarını 1965'ten itibaren burada devam ettiren Mehmet Genç'i karşılayan ikinci sürpriz ise çalışma alanıyla bağlantılıdır. Kendisi büyük bir gayretle arşivdeki mukataa defterlerinden elde ettiği sonuçları tablolar şeklinde incelemeye koyulduğunda, yıllık gelir rakamlarının seneden seneye çok az değiştiğinin farkındadır. Görünen o ki Genç, Osmanlı ekonomisi ile Sanayi Devrimi arasında doğrudan bir ilişkinin varlığını ispatlayamasa da araştırmalarından farklı sonuçlar çıkarmayı bilmiştir. Ne ki o yıllarda askerliğin iki yıl gibi uzun bir zamana yayılması kendisinde araştırmalarının sekteye uğraması kaygısı uyandırır. Bu yüzden askerî tarihle ilgili müesseslerde çalışma yapmak düşüncesiyle başvurusunu yapar. Etkili paşalardan pek çok destek de alır fakat şansı yaver gitmediği için kuraya girer, 1972'de Artvin çıkar kendisine. Artvin Hudut Alayı'ndaki askerliği boyunca Arhavi'de evlat hasretiyle yüreği kavrulan annesine kavuşur. Genç ***"Allah'ın lütfu"*** olarak gördüğü askerliği boyunca, her hafta sonu Arhavi'ye inip ömrü hayatının son yılını yaşayan annesiyle beraber vakit geçirir. Handa kiraladığı bir odada kaldığı bu iki yıllık zaman zarfında çocukluğunda gidemediği Artvin'i ve şehrin mukimlerini tanır dahası onları beğendiğini ustaca anlatır. Bir hafta sonu Arhavi'ye inerken kapıyı kilitlemeyi unutunca telaşla arkadaşlarını arar. Onlar kendisine gülerek şöyle karşılık verirler: ***"Biz Artvin'de kapı kilitlemeyiz ki."***

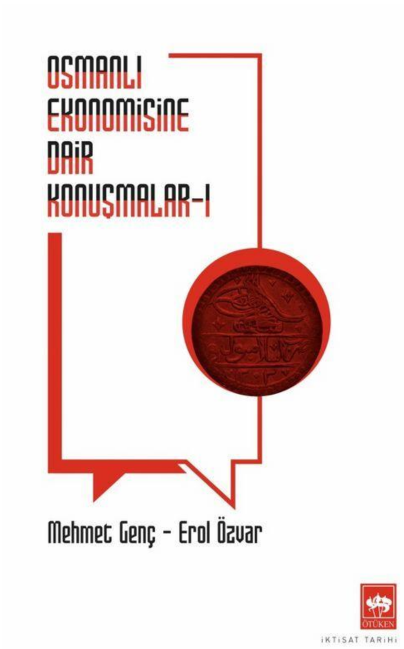
ÖMER LÜTFİ BARKAN'DAN SONRA

Mehmet Genç askerdeyken hocası Ömer Lütfi Barkan 1973'te emekliye ayrılır. Askerlik sonrasında elde ettiği bulgulardan hareketle makaleler yazmaya başlayan Genç, yeni konulara yelken açmıştır fakat hocası 1979'da vefat etmiştir. Barkan'dan sonra hem tezin sunulacağı bir merci kalmadığı hem de yepyeni meseleleri kurcaladığı için doktora tezinin ötesinde başka sorunsallara yöneldiği açıktır. Osmanlı'nın genel iktisadi düzeni ile devlet-ekonomi ilişkisine odaklanan Genç'in bu dönemde yazdığı ve hocası Barkan'ın Türkçe yazma biçiminin izini taşıyan üç makalesi literatüre kalıcı bir katkı yapmıştır. Makalelerin başlığında ***"iktisadi dünya görüşü"*** ifadesinin yer alması ayrı bir modelin ortaya çıkışına işaret eder. Kendisinin "Osmanlı yönetim elitinin zihni koordinat sistemi" diye adlandırdığı bu modelin üç temel unsuru söz konusudur. Bunların ilki üretilen mal ve hizmetlerin mümkün mertebe bol, kaliteli ve ucuz olmasıdır. İkincisi üretim ve tüketimin dengede kalması başka bir deyişle düzenlemelerin değişmeden kalmasıdır. Sonuncusu ise devlete ait gelirlerin mümkün mertebe yüksek düzeye çıkarılmasıdır. Kendisiyle yapılan

ve *Tarihsel Sosyoloji* (2009) adlı kitapta yer alan derinlikli söyleşide bu modeli geliştirme sürecinde beğenerek okuduğu Max Weber'in yanında Martin Heidegger, Eli Filip Heckscher ve Fernand Braudel gibi isimlerden etkilendiğini açık yüreklilikle itiraf eder. Araştırmaları onu başlangıç noktasından uzaklaştırsa da sonraki yıllarda kurduğu modelden hareketle dünya görüşünde meydana gelen dönüşüm eksenindeki çalışmalara yoğunlaşması, tarih yazımı alanına yönelik bir çağrıdır aynı zamanda.

HAKKINDA ÇALIŞMALARA İHTİYAÇ VAR

Mehmet Genç, Ömer Lütfi Barkan'ın tavassutuyla başladığı İstanbul Üniversitesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'ndeki iktisat tarihi uzmanlığını 1982'ye kadar sürdürdü. 1983'ten itibaren Marmara Üniversitesi'nde iktisat tarihi ve tarih metodolojisi dersleri verdi. İktisat

tarihçisi biyografisinde kırılmalar yaşandığı görülür. Danışman olarak çalıştığı TRT'de 1985-1988 arasında çok sayıda program hazırladı. 1999'da emekliye ayrılan Genç, Bilgi, Şehir ve İstanbul üniversiteleri başta olmak üzere çeşitli üniversitelerde bir yandan lisans, yüksek lisans ve doktora dersleri verirken diğer yandan ortaya koyduğu model doğrultusundaki çalışmalarını arşiv temelli bir yaklaşımla sürdürdü. Kendisi hayattayken yayımlanan son eseri *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar* (2021) adlı kitaba yazdığı ***"Ne yapmak istedim?"*** başlıklı otobiyografik sunuşun son cümleleri onun araştırmalarını detaylandırmak için çalışmaya başladığı arşivle kopmayan bağını gözler önüne serer: ***"Kırk yıldır çalışıyorum, hiç görmediğim çok şey var, ama her seferinde yeni bir şey öğreniyorum. Yahu bu da mı vardı demediğim gün olmuyor."***

Tarihi bir inanç sahası değil bir bilgi ve düşünce alanı gören Mehmet Genç'in makaleleri kadar söyleşileri de hem hayatını hem ilgi alanlarını kavramak daha da önemlisi başka bakış açılarından görülmeyeni görebilmek bakımından önemlidir. Mesela onun toplumsal tarih ve iktisadi tarihe bakış açısı bakımından Niyazi Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (1964) ve *Türkiye İktisat Tarihi* (1969) adlı eserlerinde geliştirdiği yaklaşımlarla belli açılardan kurulan paralellikleri yadsımadığını, söyleşileri ortaya çıkarmıştır. Şu hâlde bu ve benzeri bilgiler için serbest nazım söyleşilerini derleyen bir çalışmaya ihtiyaç var.

Türkiye'de tarihsel iktisatçı kimliğiyle Mehmet Genç'in yaptığı çalışmaların ekonomi, tarih ve sosyolojinin ötesine geçen boyutlarının yanında kendisinin Türk entelektüelleri ile karşılaştırılması düşünce tarihine ciddi katkılar sunacaktır. Başka bir ifadeyle yalnız Genç'in yazdıkları ve söyledikleri üzerinden kendisi anlaşılmaz. 2000'de okuyucuyla buluşan çalışmasının ardından yazdığı uzun-kısa makaleler muhtemelen öncekini bütünleyen bir cilt olacaktır. Osmanlı iç borçları üzerine yaptığı fakat yayımlanmayan çalışmasının yanı sıra ilk cildi okurlarla buluşan *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar* kitabının devamı Osmanlı ekonomisini muhtelif veçhelerini kavramanın ötesinde kendisini yakından tanımak ve daha iyi yorumlamak için bir rehber niteliğindedir. Onun metinlerine dair yazılı literatür gelecekte de kuşkusuz gelişip değişecektir. Fakat kendisi her hâlükârda Osmanlı iktisat dünyasıyla ilgili çalışmaların istikametini belirlemeye devam edecektir.

ARŞİVE RUH VEREN TARİHÇİ: MEHMET GENÇ

Mustafa Özel, Nisan 2021[24]

Mehmet Genç, Osmanlı tarihçiliğinin boyar maddesiydi. Tonlarca beyaz ham maddeye bir kaşık kırmızı boyar madde attığınızda, bütün kitle kıpkızıl olur. Birkaç kısa makaleyle arşivdeki ölü rakamları canlandıran "unvansız tarihçi," gelecek nesillere işaret feneri oldu. Vefatının ardından, çalışmalarından hareketle attığım yedi twit, tarih idrâkimize katkılarının muazzam olduğunu göstermeye kâfidir:

1) Bize titiz bir çalışma ahlâkı ve derin bir tarih şuuru miras bırakan Mehmet Genç hocamızı ebedî hayata uğurladık, mekânı cennet olsun. *"Âlimin ölümü, âlemin ölümüdür."*

2) *"Osmanlı iktisat ve maliyesi, kendisinden önce gelen bilgeliklerin birikimi üzerine aklın ve vicdanın inşâ etmeyi başardığı ilginç bir sentezdir."*

3) *"Osmanlıların Avrupa'daki genişlemesi 329 yıl (1354-1683), geri çekilmesi ise 239 yıl sürdü (1683-1922). Sanayi Devrimini gerçekleştirmiş bir Avrupa karşısındaki bu daralmayı başarılı saymak gerekir. Osmanlıların 'düşüşü', yükselişlerinden daha muhteşemdir."*

4) *"Osmanlıları asıl başarılarını, ordularını iyi örgütleyip eğitmekten ziyade, bu orduları taşıyan, besleyen sosyal ve iktisadî düzenlerinde aramak gerekir. Liyakatli bir elitin sunduğu güvenlik, adalet, hoşgörü ve refah, Osmanlı sisteminin başarısının özünü oluşturur."*

5) *"Nietzsche, 'uçurumun içine bakarsan uçurum da senin içine bakar,' diyor. Ben Osmanlı uçurumunun içine baktım. O da bana baktı. Ve neticede adeta kaynaştık."*

[24] https://www.derintarih.com/vefeyat/arsive-ruh-veren-tarihci-mehmet-genc/

6) *"İstanbul'u Avrupa'nın rakipsiz şehri mevkiine ulaştıran gelişmeler (fetihten sonradır). (Öyle ki) insan, Osmanlı mı İstanbul'u seçmiş ve fethetmiş, yoksa İstanbul mu potansiyellerini alabildiğine gerçekleştirmek üzere Osmanlı'yı seçip davet etmiştir diye sormaktan kendini alamaz."*

7) *"Osmanlı geniş bir coğrafyada din, mezhep, dil ve ırk bakımından dünya tarihinde bilinen en büyük çeşitliliği bünyesinde barındırarak yönetmeyi başarmış bir devlettir. Son 7000 yılda bu kadar uzun süre bu (başarıyı sürdürebilen) devletlerin sayısı 10'u bulmaz."*

Halk arasında çok meşhur olan *"Aramakla bulunmaz; ama bulanlar, yalnızca aramış olanlardır!"* sözü tashihe muhtaçtır. *"Bulanlar, vazgeçmiş olanlardır!"* Medenî hayatın bütün formalite ve yüklerinden arınmadıkça, kendinizi topyekûn ve sadece ilme vermedikçe, ilim de size kendini vermez! Çağının en büyük tarih hocası Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı iken bile, verileri konuşturamadığı ve anlamlı bir neticeye ulaştığını hissetmediği bir çalışmayı *"tez"* olarak sunmayı reddetmek, bu konumun sağladığı maddî rahatlık ve sosyal statüden vazgeçmek, emsalsiz bir ilim ahlâkının işaretidir. Bu fedakârlığın ailevî maliyetini, kitabının başına koyduğu teşekkürnâme ile hafifletmeye çalışmıştır: *"Onlara verebildiğim, oldukça bol mahrumiyetlerden ibaret. Eşim Münevver Nurdan ... beni Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne şikâyete hakkı olduğu halde, bunu yapmadı; üstelik sağladığı iç huzuru ile adeta kendini feda edercesine çalışmalarıma katkıda bulundu, ona teşekkürüm sonsuzdur. Kızlarım Zeynep ve Elif Süreyya, büyürken sordukları derin çocuk soruları ile zihnî gelişmemde önemli rol oynadılar. Buna karşılık, kendilerine yeteri kadar zaman ayıramayan, ayrıca sınırlı gelirini de uzak diyarlardan getirttiği pahalı kitaplara harcayan babalarını mahkemeye vermekte yerden göğe kadar haklı oldukları halde, hiç şikâyet etmeden katlandılar, onlara da teşekkürüm sonsuzdur."* Öyle anlaşılıyor ki, ilim şahsî olmaktan ziyade ailevî bir meşguliyet ve mes'uliyettir!..

Devamı Derin Tarih Nisan Sayısında[25]…

[25] https://www.birlikte.com.tr/derin-tarih-nisan-2021

MEHMET GENÇ İLE SÖYLEŞİ

Mehmet Genç, 1934 yılında Artvin'in Arhavi ilçesinde doğdu. Mülkiye (Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi) mezunu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak akademik hayata başladı. "Sanayi Devriminin Osmanlı Sanayiine Etkisi" adlı doktora tezini hazırladı. 1966 yılında araştırmalarını detaylandırmak için Başbakanlık Arşivi'nde çalışmaya başladı ve bu çalışma hiçbir zaman bitmedi. Yaşayan en önemli Osmanlı iktisat tarihçisi kabul edilen Mehmet Genç Hoca ile gençlik yıllarından Osmanlı devlet yapısına uzun bir söyleşi gerçekleştirdik[26].

İlk olarak şunu sormak istiyorum: Haydarpaşa Lisesi'nde talebesi olduğunuz Nihal Atsız'dan öğrendiğiniz en önemli şeyin zerafet olduğunu söylüyorsunuz. Bir hoca, talebesine zerafeti nasıl öğretebilir ya da bir talebe hocasından zerafati nasıl öğrenebilir?

Bu öğretenin bir yeteneği sanırım, öğrenenden de yetenek isteyen bir şey. Çok zarif bir insandı Nihal Bey. Biz tabii köyden gelmiştik, bir sürü acemilik yapıyorduk. O bunları hiçbir şekilde kâle almıyordu, fakat kendi davranışlarıyla bizim hatalarımızı hiç incitmeden düzeltiyordu. Necip Fazıl'ı da tanıdık sonra. O tam tersiydi, o hemen söylüyordu, ***"Köylü ayılar!"*** filan diye. Gayet sert bir şekilde azarlayarak öğretiyordu. Nihal Bey çok rafine bir adamdı. İnce, zarif bir adamdı. Allah rahmet eylesin. Mümin değildi zannedersem, fakat onun milliyetçiliği hakikaten hiçbir insanı incitmeyen bir milliyetçilikti.

Biz milliyetçiliği batıdan aldık, yerli malı değildir pek. Onun milliyetçiliğinde de zerafet vardı ve Türklüğü tüm değerleriyle sevdiği için İslam'a son derece saygılıydı. Dine bir müminin gösterebileceği kadar saygı gösteren bir insandı. İnşallah sonunda akıbeti hayır olmuştur, Allah rahmet eylesin.

Asistanlığını yaptığınız Ömer Lütfi Barkan'ın şahsında bir ilim adamı nasıl olur gördüm diyorsunuz. Bir ilim adamı nasıl olur?

Doğrusu Barkan'ı tanımadan ilim adamı nasıl olur bilmiyordum. Evet, tabii üniversitede hocalarımız vardı, okuduğumuz, derslerini dinlediğimiz. Onların arasında bilgi sahibi olanlar da vardı ama ilim sahibi adam yoktu. Bizim Türkler hâlâ ilim deyince, ilmi yazan ecnebileri okuyup öğrenip, âlim olduklarını düşünürler genellikle. Hâlbuki ilim, ilim adamlarını okuyarak kazanılabilen bir şey değildir. Bilginin sınırlarında dolaşmak lazım,

[26] https://www.sabahulkesi.com/2015/08/06/mehmet-gen%C3%A7-ile-s%C3%B6yle%C5%9Fi/

akıncı gibi, meçhule doğru… Barkan böyleydi, bilmediklerini kendi gayretiyle bilmek isteyen, araştıran bir insandı. Onun için gece gündüz çalışıyordu. İlimden başka bir kaygı taşımıyordu. Sonra okuduk, bunun ayet olduğunu öğrendik. O zamanlar bunu bilmiyorduk: ***"İlmi isteyene veririm."*** demekle ne kastedildiğini, haddimiz olmayarak sonradan anladık. İlim istemek için hakikaten onunla hemhâl olmak, fenafil ilim olmak gerek. Onu gerçekten isterse insan, ancak ulaşabilir. Barkan öyleydi, gecesi gündüzü araştırdığı konu ile yaşamaktan ibaretti. O bir şans oldu benim için…

Muhammed Hamidullah da öğrencilik yıllarınızda İstanbul'da edebiyat fakültesinde ders veriyordu. Derslerine siz de katıldınız sanıyorum. Sizde bıraktığı intiba ne idi? Ve daha sonra eserlerine/düşüncelerine temas şansınız oldu mu?

Aslında Barkan'dan evvel, ilk olarak onu gördüm. Ankara'da Mülkiye'de okurken felsefe ile ilgileniyordum. Hilmi Ziya Ülken rahmetli, Türkiye'de felsefe ile ilgili yazan aşağı-yukarı tek bildiğimiz insandı. Metafizik dersleri vardı, onlara girerdim. O arada Muhammed Hamidullah geldi, onun derslerine de girdim. Ama onun dersine pek fazla girmedim, neden bilmiyorum. Fakat ilmin reenkernasyonu gibi, tevessülü gibi göründü bana. Âlim böyle olur herhâlde dediğimi hatırlıyorum. 19 yaşındaydım herhâlde.

İktisada, daha doğrusu Osmanlı iktisat tarihine yönelmeden önce felsefe okumaları yaptınız. En çok kim/hangi filozof etkiledi sizi? Ve bu etki ne yönde oldu? Şunun için soruyorum; çok okuduğunuzu bildiğim Nietzsche ve özellikle Schopenhauer felsefe tarihinde pesimist olarak bilinirler, sizin üzerinizdeki etkileri nasıl oldu?

Evet, kötümser onlar ama… Onlardan sonra da Kierkegaard okudum, Kierkegaard'ın korku ve titreyişi beni çok etkiledi. Karamsarlık Hristiyanlığın içinde, Hristiyanlığın trajik pozisyonuyla alakalı gibi geldi bana. Kierkegaard, Hz. İbrâhim'in hikâyesini anlatıyor. O hikâyeyi ele alışı beni çok etkiledi. Fakat o hikâye bizim çocukluğumuzda ilk bildiğimiz şeydi, hep anlatılan bir hikâyeydi. Ama hiçbir zaman Kierkegaard'ın gördüğü şekilde Müslümanlar görmedi onu. Hristiyanlık geleneğinde çok muhteşem anlatılır, birçok versiyonuyla. Hz. İbrâhim o tecrübeden sonra, Tanrı ile ilişkisini kesti diyor bir versiyonda. Bir başka versiyonda, çocuğunu yatırıyor kesmek için ve ona diyor ki: ***"Sen zannediyor musun ki ben Allah'ın emrini yerine getirmek için seni kesiyorum?" "Hayır!"*** diyor, ***"Ben putperestim ve onun için seni kesiyorum."*** diyor ve içinden de: ***"Allah'ım sana olan inancını kaybetmektense beni putperest bilmesini tercih ederim."*** diyor. Bu korkunç trajediyi bizim Müslüman kültürü ortadan kaldırmış. Ortadaki trajedinin izlerini silmiş…

Nietzsche'nin pesimistliği pek yoktur. Schopenhauer pesimisttir hakikaten. Nietzsche'de daha bir dinamizm vardır, hatta Yunan pesimizmini anlatırken onu yorumluyor; gücün aşırılığı Yunan düşüncesinde trajediyi doğurdu. Trajedinin doğuşu Yunanların zaafından değil, gücünün fazlalığından diye bir yorumu var.

Belki ben de biraz pesimiştim, bilmiyorum, olabilir…

Schopenhauer Nietzsche'yi de çok etkiledi. Ve çok güzel bir kitap yazdı Nietzsche, henüz çok gençken. Okumuşunuzdur, Eğitimci Olarak Schopenhauer diye. Fakat ondan sonra Schopenhauer'den uzaklaştı Nietzsche. Sonuna kadar Schopenhaueriyen kalmadı. Nietzsche Wagner'e de çok önem verdi ilk olarak, sonra ona da isyan etti. Biraz gel-geç tabiatta diyebileceğim, çok dinamik bir yönü var.

Müslüman inancında o pesimistliğin yaşatılması vasatı yok diye düşünüyorum. Ben gençliğimden beri Müslüman inancı içinde yetiştim. O inançla problemlerimiz oldu ama hiçbir zaman dışına çıkmadık. Hasılı, pesimizm bana biraz dokunup içime kadar işlemedi diyebilirim.

Bir yazarı, bir düşünceyi öğrenmek için, o düşüncelerin ifade edildiği dili öğrenmek gerekir diyorsunuz. Tercümelerin kalitesi her geçen gün artıyor. Buna rağmen felsefe metinlerini orijinal dillerinde okumak zorunlu mu sizce?

Ben mesela Nietzsche okudum, Schopenhauer'i belki felsefe tarihinde okudum, onu beğendim ama Türkçede kitapları yoktu. Nietzsche'nin Zarathrusta'sı çevirilmişti o zaman, onu okudum. Çok beğendim, çok etkiledi beni ve bu yazarı okumalıyım diye düşündüm. O zamanlar Mülkiye'de öğrenciydim ve bir yabancı dil bilmiyordum. Gerçi Fransızca okuyoduk ama o da kitap okuyacak seviyede değildi. Almanca okumaya karar verdim, kendi kendime. Bir Almanca kitap aldım, Deutsch für Ausländer diye bir şeyler satıyorlardı o sıralar. Aldım, bir parkta oturdum ve bir iki ders yaptım. 18-19 yaşlarındaydım…

Stefan Zweig, Nietzsche'nin biyografisinde anlatır. Der ki, Nietzsche'nin Almancası keman yayı gibi gergin bir Almancadır. Kendi kendime dersler yaparken onu düşündüm, ben Nietzsche'yi okumak için kaç sene Almanca öğreneceğim? O zaman isabetli ama esas itibariyle yanlış bir kararla, bu dedim mutlaka Fransızca'ya çevirilmiştir. Benim de epey Fransızcam var, ben bir senede Fransızcamı Nietzsche'yi okuyacak hâle getirebilirim diye düşündüm. O düşünce esas olarak doğruydu, akıllıycaydı, ama çok sonra anladım ki, bir yazarı okumak için, onun dilini bilmek, o dilde okumak gerekir. O sırada Unomuno'yu da okudum, onun altmış yaşında Danca öğrenmeye kalktığını öğrendiğimde çok etkiledi beni. Kierkegaard Almanca'da var ve o bütün bu dilleri bilen biri, Danimarka dili ise hiç kimsede yok. Sonra anladım ki, bir düşünceyi dilden koparmanın imkânı yok.

Ben Schopenhauer'den birkaç şeyi çevirdim ama hiçbir zaman yayınlamadım. 20 yaşındaydım, biliyordum ki Fransızcadan Schopenhauer çevrilmez, sonra o kadarını idrak ettim. Çok sonra Fransızların bir ekonomi-sosyal ilimler dergisinde, Kant'ın Fransızca çevrileri çıktı. Kant 1780'lerde yazdı, hatta Kritik der reinen Vernunft 1785 tarihli, o sene bir Bookreview yapılmış ve Kant'ın kitabını analiz ediyor. O zaman onu okudum, 1985'te 200. yılında tekrar bastılar. İngiliz ampirisizmi ile Fransız rasyonalizmini birbirine eklemlemeye çalışan bir kitap tanıtımı. Königsberg'te coğrafya profesörü… Öyle bir yorum… 20 sene evvel Anal dergisinde çıkan Kant'ın çevirileri, 1800'de başlamış ve belki 10 kadar çeviri yapılmış, adam bunların hepsini analiz ediyor ve diyor ki Fransızca'ya Kant henüz girmemiştir. Kant'ı veya Hegel'i düşünenler, çok iyi Almanca bilenlerdir. Tercümeden bir filozofun anlaşılması mümkün değildir…
Bu sadece felsefe için geçerli değil. Bizim mesela Osmanlı tarihi hakkında ansiklopedimiz var; İslam Ansiklopedisi. Sıradan şeyler yazılıyor. Ama yazıyı yazanın dilinden okumak, tercümesini okumaktan çok farklı, bunu şimdi görüyorsunuz. Tabii Arapça bilmeden, bizim Osmanlı entelijansiyasını, düşüncesini anlamak mümkün değil. Çünkü Arapçayı onlar çok iyi öğrendiler ve aydınları, kadıları o dili rahat kullanıyorlardı… Bugün İngilizcenin kullanıldığı gibi.

Bizde de 1980'den sonra ciddi kitaplar çevriliyor, Batı düşünceleri, daha evvel bu yoktu, sadece klasikler vardı, 1940'larda. Ondan sonra çok sıradan politik, gündelik şeyler çevrildi. Ciddi kitapların çevrilmesi 1980'den sonra başladı ama başlangıçta çok kötü

çevriliyordu. Felaket derecede kötü. Hatta Osmanlıca Türkçesiyle yazılanların bugünkü Türkçeye aktarılması daha da kötüydü. Çok kötü…

Yani dil ve düşünce birbirine çok bağlıdır. Biz Türkçede çok vahim yanlışlar yapmışız, sonradan farkına varıyoruz. Sadeleştirme olabilir ama tasviyecilik korkunç bir şey. Siz mesela germanofonsunuz, Osmanlı aydınları Arapçayı kullanıyorlardı. Türkçe bu derin karmaşık şeyleri ifade etmek için yapılmamıştı, devlet idare etmek, savaş düzenlemek içindi daha çok. O işleri çok iyi yapıyordu. Türkçenin de maharetleri, üstünlükleri var ama onun zaaflarını da bilerek hareket etti Osmanlılar ve üç dili birleştirdiler. Farsça, Arapça ve Türkçe ile muhteşem bir dil yarattılar, Osmanlı Türkçesi. Maalesef onu terk ettik, onu terk etmek o kadar önemli değil, kavramları attık. Kavramları atınca da düşünme kabiliyetimiz kayboldu, farkında olmadık.

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ve bugün hâlâ, Osmanlı'daki ahlaki, idari vs. çürümüşlüğün (!) çöküşe yol açtığı öğretildi genç nesillere… Bugün bunun aslında böyle olmadığı; Osmanlı'nın -tırnak içinde- yeni şartlara ve en çok da ekonomik/kapitalist sisteme entegre olmadığı/olamadığı için ''yenildiği'' daha rahat ifade ediliyor. Buna rağmen sormak istiyorum: Osmanlı'nın kurduğu idari/kamusal sistemde tıkanan herhangi bir yön yok muydu? İçeride her şey mükemmelken, sadece dışarıdaki değişim ya da dışarıdan gelen sadmeler mi yıktı Osmanlı'yı?

Osmanlıları sadece dış âlemde, muhitte meydana gelen değişmeler yıktı demek çok şık bir şey değil, ama bu gerçeğe daha yakın… Osmanlılar değişmekten çok, bir huzur ortamını meydana getirmeye çalışıyorlardı. Ve herkes için, bütün yönettikleri insanlar için, yaşanabilir bir toplum meydana getirmek istiyorlardı. O toplumun özelliklerinden biri çok fazla değişmek değildi, kapitalizm hiç değildi. Ama kapitalizmin getirdiği endüstriyalizm; muazzam teknolojik değişim; prodüktivite artışı ve zenginlik… Bunlarla Osmanlı sisteminin mücadele etmesi mümkün değildi, bu açık. Ama kendisinin değişmesi ve onlara benzemesi de bütün değerler sistemini reddetmek anlamına geldiği için yapamazdı, yapmadı.

Bizim toplumumuz kapitalizmi yeni yeni benimsiyor. Şu son 10 senede. Cumhuriyet, söylemi ne olursa olsun, kapitalizmi içine sindirmiş değildi. Batı'ya da çok pahalıya mal oldu kapitalizm, kendi halkının çok büyük kesimi muazzam acılar gördü. Fakirlik, sefalet, açlık; en basiti dilencilik. 18. yy'da Berlin, Paris ve Londra'nın nüfusu İstanbul kadardı, Osmanlı'da neredeyse hiç dilenci yok iken Londra ve Paris'te elli bin dilenci sokaklarda sefalet içinde yaşıyordu. Hâlen Amerika'da 20-30 milyon sefil, perişan, fakir insan var. Kapitalizm bunu üretiyor. Tabii, bizim kapitalizm sayesinde ve kapitalizm yüzünden başımıza gelenler de çoktur. Biz de beter fakirliklere düştük ama Osmanlı sisteminin bilerek isteyerek bu fakirlikleri yaratmaya gönlü razı olmadı. Osmanlı sistemi o yüzden, modern iktisadi büyümeye giremeden onun dışında kaldı. Gıdım gıdım benimsemek zorunda kaldıklarıyla ucundan tutarak geldik 20. yy sonuna. Şimdi İslam komünistleri var, onlar da ayrı bir âlem…

Kapitalist olmadan yaşamanın imkânı yok… Müthiş sert, zalim, insanın kâr hırsı, bütün bu teknolojik gelişmeleri ve değişmeleri sağlıyor. Peki, netice ne olacak? Hawking'in yeni bir haberi çıktı, yeni bir gezegen bulamazsak 1000 seneden fazla yaşamayız burada diyor. Tam bilmiyorum, çevre üzerinde bizim etkimiz mi olacak, yoksa astrolojik alanda biz istesek de istemesek de Mars'ın başına gelen gibi bir şey mi olacak… Ama kapitalizmin getirdiği dinamizmin dünyamızı mahvetmeyi başarmak üzere olduğu görülüyor. Çevre

kirliliğinde herhâlde insanın da parmağı var ve bu da kapitalizmin doğurduğu süreçlerin doğrudan veya dolaylı sonuçları olarak algılanabilir…

Peki, Türkler de artık zokayı yuttu mu? Biz de artık tamamiyle kapitalist olduk ve yeni bir şey önerme şansımız kalmadı mı sizce?

Türklerden korkulur. Türkler müthiş bir hayatiyeti olan bir soy. Bunu ırkçı bir anlamda söylemiyorum. Türkler Çinlilerle karşılaştılar ki o muhteşem Çin medeniyetini biz şimdi öğreniyoruz. O zamanki Türkler tabii bizden daha iyi biliyorlardı. O medeniyetten, Çinlileşmekten kurtardılar kendilerini, uzak durdular, kendi bağımsızlıklarını korudular. Ondan sonra batıya geldiler -iyi ki de geldiler, orada kalsaydık mahvolurduk- ve burada Osmanlı Devleti'ni kurdular. Bu büyük bir başarı, üniversal bir başarı. Zenofobik korkulara yer vermeden dünyanın en büyük çeşitliliğini korudular.

Ben Kırgızistan'a gittim, Asya'nın ortasında bir yer, tabii çok iyi analiz etmiş değilim ama bizim oradan gelişimiz Avrupa'nın Amerika'ya gidişine benziyor. Siz Avrupa'da yaşıyorsunuz, ben üstün kötü birkaç kez gittim, Amerika'ya da gittim. Batı medeniyetinin filizini Amerika diri tutuyor, Avrupa'da biraz bitmiş gibi. 1970-80'lerde Amerika'ya gittim, Avrupa'yı da gördüm, orada şu intibayı aldım: Gelişmekte Avrupa'nın seviyesine ulaşırız belki ama ne Avrupa ne de biz, Amerika'ya ulaşamayız. Bu söylediğimi, tüm sosyal bilimciler kabul ettiler… Biz İslam'ı Orta Asya'dayken tanıdık ama değişik dünyalarla karşılaşıp onlara yenilmeden hayatta kalmayı başardık. Bundan sonra da çok parlak bir geleceğimiz var.

Avrupa'ya giden Türkler de, Anadolu'ya gelen Türkler gibi, fakir, geçinecek hayat kaynakları sınırlı… Her şeyi sırtlarına yükleyip geldiler, sessiz sedasız. Anadolu'da Bizans yıkılıyordu diye biliyoruz, bitmiş gibi zannediyoruz ama hiç öyle değil. Ben Nevşehir'e gittim, orada kayaların içinde oyulmuş kiliseleri, evleri gördüm. 11. yy'da Türkler gelirken, Anadolu Hristiyanlığının da dinamizm içinde olduğu buradan anlaşılıyor. O dinamizm ve Türkler kendilerinden çok daha medeni olan bir hayatın içine girdiler ama asimile olmadılar, tersine 300 senede asimile ettiler, Anadolu'daki herkesi Müslüman ya da Türkçe konuşur hâle getirdiler.

Toynbee'nin gelecekte bir "dünya devleti" nasıl olabilir sorusuna verdiği cevap, Osmanlı'nın örnek alınabileceğini de içeriyor. Çeşitliliğe katlanmak, birlikte yaşamak, bizden farklı olana yaşama şansı tanımak konusunda Osmanlı'dan alınacak dersler neler?

Bir kere Osmanlı tecrübesi, dünya tarihinde benzeri olmayan bir tecrübedir. Muazzam bir çeşitliliği kontrol etti Osmanlı ve her türlü farklılıkla birlikte yaşamayı denedi. Hiç kimseyi fazla incitmeden… Müslüman kaldılar ama Müslümanlığın tanıdığı toleransın en azamisini uygulayarak bu haritayı yönettiler. Orkestra şefi gibi, çeşitli aletleri çalan insanları bir harmoni içinde bir arada yaşatmayı başardıları. Toynbee onu söylüyor… 1970'de Osmanlı sisteminin dünya tarihindeki yeri diye bir toplantı yapıldı Amerika'da, kitabı da yayımlandı daha sonra. Orada diyor ki Toynbee, ki çok proottoman olan, Osmanlı muhabbeti olan bir adam değildir, ama 1970'deki ifadeleri çok enteresandır. Osmanlı bittikten sonra huzur diye bir şey kalmadı o coğrafyada, insanlar birbirini boğazlamaya başladı diyor. Ben vaktiyle Batı literatürü çok okudum, Osmanlı dünyasıyla ilgili. Sona ermesi beklenen bir sistemi analiz eden birçok Batılı şunu söylüyordu: Bu bölge bir felakettir, bu bölgeyi bunlardan başka kimse idare edemez. Yeni başladığım zaman okuduğum şeylerdi ve ben

Cumhuriyet formasyonuyla, ona inanarak okumuyordum onları. Ama sonuna kadar başarılı olduklarını, Osmanlı sistemini okudukça görüyor insan.

Batı'da milliyetçilik çok fena, Batı'nın genetiğinde var bu. Şimdi Amerika'da o genetiği biraz aştılar. Almanya nasyonalsosyalist iken muazzam bir güç ve enerji biriktirdi ve bütün Avrupa'yı istila etti, bütün dünya birleşerek beş senede ancak yenebildiler. Almanya ırkçı olmasa idi bunu yapabilir miydi bilmiyorum, ama yapsa başarırdı. Irkçılığı yüzünden Avrupa'ya hâkim olamadı.

Biz milliyetçiliği Batı'dan ithal ettik, bizim milliyetçiliğimiz İslami ve kardeşlik muhabbetidir. Tekrar ona yavaş yavaş dönüyoruz. Kürtlerle başka türlü halledemeyiz meselemizi, değil mi? Osmanlı bakış açısına dönüş gibi biraz ve bunun geleceği olduğunu zannediyorum. Ki bir kere yalnız Kürtler değil, Türkiye'de birçok etnisite var. Mesela Boşnaklar, Türk değiller, Türkçe konuşmuyorlar ama kendilerini Türkiye'nin bir parçası sayıyorlar. Bu bizim Osmanlı mirasımızdır.

Osmanlı'daki çeşitli milletler gerçekten çok mu mutlu/huzurluydu? Yoksa bugünkü tahammülsüzlüğün de etkisiyle, o dönemi romantize mi ediyoruz? Sözgelimi Osmanlı'da Hristiyanlar 2. sınıf, Yahudiler ise 3. sınıf vatandaş olarak görülmüyor muydu? Tanzimat Fermanı'ndan sonra Mülk-i Osmani dâhilinde gavura gavur denilmesinin yasaklandığı, buna mukabil Hristiyanların Yahudilerle eş tutulmak istemeyip buna itiraz ettiği söylenir. Doğru mudur bu durum ya da ifadeler?

Osmanlılar Müslümandılar. Samimi, ciddi Müslümandılar. Müslümanların, Müslüman olmayanlara tanıdığı bir statü vardır. Osmanlılar fıkıhta yerini bulan o statüyü mümkün olduğu kadar yumuşak tutmaya çalıştılar. İslam'dan çıkmayacak derecede müsamaha gösterdiler, onlar 2. sınıftı vs…. Öyle bir şey yok! Şeriatın Müslüman olmayanlar için kabul ettiği statüyü Osmanlılar benimsediler. Ama yumuşatmaya çalıştılar. Fiilen baktığımız zaman bir kere Müslüman olan ve olmayanlar arasında çok iyi ilişkiler ve ortaklıklar vardı. Komşuluklar vardı, aynı çarşı içinde, aynı şirket içinde, belgelerimizde var bu. Yunanlılar 1821'de bağımsızlık için ayaklandılar, 9 sene mücadele ettiler, çok kanlı oldu onların ayaklanması, inanılmaz derecede kanlı. Sonunda bağımsız devlet hâline geldiler ama Greklerin çoğu Türkiye'deydi. Yani, orada küçük bir gruptu. O kalanlara da Yunan milliyetçiliği aşıladılar. Ve İmparatorluğun her tarafındaki Yunanlılar hadise çıkarmaya devam ettiler, en son Kıbrıs'a kadar…

Gavura gavur demeyeceksiniz vs… Gavur demiyorlardı ki zaten. İktisat tarihi dolayısıyla, fiilen nasıl yaşadıklarına dair veriler var, aynı köyün yarısı Müslüman, yarısı Hristiyan. Bunlar Hristiyan'dır, bunlar Yahudi'dir diye yönetim eliti bu diskriminasyona hiçbir zaman sahip olmadı.

Osmanlı sisteminin çökmesinin en başat sebebi olarak, kapitalizme geçmemesi, geçememesi, geçmek istememesi olarak gösteriliyor, siz de öyle düşünüyorsunuz. Sahip oldukları adalet tasavvuru, sermayenin tek elde, belirli merkezlerde toplanmasına müsaade edemezdi, etmedi diyorsunuz. Ancak cumhuriyet ile yeni bir döneme girildi. Devlet kendi eliyle bir burjuva sınıfı oluşturmaya çalıştı. Kısmen de başarılı oldu. Bugün, özellikle son 10 yılda, üçüncü bir döneme girdiğimiz, yani artık sermaye sahibi, dünya ölçeğinde güçlü bir ''yerli'' burjuvazinin ortaya çıktığı ve Osmanlı'dan bu yana muhafaza etmeye çalıştığımız eşit dağılım/adalet ilkesinin artık pek gözetilmediğini, dolayısıyla -daha önce ''yenildiğimiz''- kapitalist dünya ile artık

mücadele edebileceğimiz söylenebilir mi? Küresel kapitalist iktidar sahipleri artık bizden korkmamalı mı? Ne dersiniz?

Kapitalizmi benimsedik ama İslam'ı tamamen reddetmedik. Hem Müslüman hem kapitalist olmayı başarırsak, o zaman ciddi bir alternatif olur. Belki rakiplerimizin akıllı olanları bunu gördüğü için, İslamofobi dedikleri şeyi çıkarıyorlar. Tabii kapitalizmin biraz ehlileştirilmesini deneyen Avrupa, aynı zamanda hayatiyetini de kaybetmekte. Müslümanlık kapitalizmi ehlileştireyim derken onu iğdiş etme riski olabilir, onu bilemiyorum ama İslami değerlerle telif edilirse burada bir hayat ümidi olabilir bence.

Uzun süre Amerika'da bulundunuz. Amerikan'nın çokkültürlülüğü, yerli-yabancı, biz-ötekiler vs. konularındaki kompleksizliği bir yönüyle meşhurdur. Osmanlı'daki çokkültürlülükle benzeşen tarafları var mı oradaki durumun? Yoksa birbiriyle karşılaştırılması mümkün olmayan iki farklı olgu mu?

Tabii ki farklı, fakat bu farklılık içinde bazı benzerlikler var. Mesela, Osmanlı Müslümanlara karşı sınır koymuyordu. Kendilerine Memalik-i İslamiye, Müslüman ülkeleri diyorlardı. Bir Müslüman, mesela bir Endonezyalı, Çin'den bir Müslüman gelse Osmanlı'daki bir Müslüman gibi muamele görürdü. Yani hiçbir nasyonalite farkı hesaba katılmazdı. Osmanlı'da evet, Müslüman olmayanların hakları sınırlıydı belli alanlarda… Örneğin yönetime katılmaları kolay değildi. Alt kademelerde, teknik alanlarda çalışıyorlardı. Yükselebilmeleri için Türkçe bilmeleri, Müslüman olmaları gerekirdi. Amerika'da da buna benzer şeyler var. Yani İngilizce konuşuyorsa, kendini Amerikalı kabul ediyorsa, belki Hristiyan, Protestan ise başarı şansı var… Amerikalı bir yazarın Osmanlı sistemiyle ilgili çok güzel bir kitabı var. Ta 1914'te Osmanlı sona ererken, Osmanlı sistemini araştırmış ve Kanuni Devrinde Osmanlı Hükûmeti diye yayımlanmış bir kitabı var. O kitabında devşirme sistemini anlatıyor. Devşirme sisteminde biliyorsunuz, Hristiyan çocuklarını küçükken alıp onları Müslüman olmaya zorlamıyorlar ama Müslüman oluyor neticede. Türkçe öğretiyorlar, ondan sonra onları çok iyi eğitiyorlar. O bunu anlatıyor, nasıl eğittiklerini anlatıyor ve şöyle bir mukayese yapıyor. Başarılı olanları muazzam sıkı eğitimle, başarı testleriyle yükseltiyorlar, diğerleri de sıradan asker, subay filan oluyor. Ve Amerika ile mukayese ediyor yazar. 1910'larda Amerika fırsatlar ülkesi. Amerika'ya git, İngilizce öğren ve ne istersen yapabilirsin. İstediğin zenginliği, rütbeyi kazanabilirsin. Bu mukayeseyi yapıyor, Amerika'da diyor demokrasi insanların önündeki engelleri kaldırıyor, fırsat eşitliği sağlıyor. Osmanlı sistemi de bunu yapıyor, yalnız arada çok önemli bir fark var diyor, Amerikan sistemi fırsat eşitliği yaratıyor ve sizi bırakıyor, kazanabilirsen ne ala, kazanamazsan sen bilirsin. Osmanlı öyle değil, kulağından tutup gidebileceği yere kadar bizzat götüren bir sistem, dünya tarihinde böylesine bir meritokratik sistem görülmemiştir diye ifade ediyor.

Yani, Amerika da devşirme sistemini uyguluyor bir yönüyle. Dünya ölçeğinde yapıyor bunu. Çocuk alıp eğitmiyor. Memleketlere eğittiriyor, onların en zekilerini alıyor. Kendisi sonra biraz daha üst düzeyde eğitim veriyor. Onların en parlak olanlarını alıyor, gerisinin de yarısını casus olarak geri gönderebiliyor.

Bernard Lewis'i bilirsiniz, Amerikan vatandaşıydı, Amerikalılıkla Osmanlılık birbirine çok benzer diye ifade ediyor, Amerikalılık da seçilen bir şey. Siz gidersiniz, benimsersiniz, Amerika da sizi kabul eder… Osmanlılık da böyle bir şeydi. Yani Müslümanlık şartı vardı yükselebilmek için ama Tanzimat'tan sonra o da o kadar önemli olmaktan çıktı. Pekâlâ gayrimüslim olarak vezir olan insanlar oldu ama normal olarak klasik Osmanlı'da İslam'ı

benimsemek ve dilini öğrenmek yeterliydi, kabiliyetleri varsa, istediği yere kadar gidebiliyordu insanlar.

Bosnalılar Müslüman oldular, Osmanlı'ya katılmak istediler, feth edilmedi oralar, kendileri kabul ettiler. Bir şartla kabul ederiz dediler; bizden devşirme alacaksınız. Zeki çocukları alıyor, çok sıkı şartlarda yetiştiriyor, ne kadar yeteneği varsa o kadar yükseltiyordu Osmanlı. Muazzam imkânlar veriyordu, 20-25 yaşlında vezir yapıyordu. Yönetim elitine çoğunlukla bu şekilde girdiler. 17. yy'da devşirme bitti tabii biliyorsunuz, ama ondan sonra da bu devam etti…

Yaşanmış onca şeyden geriye kalan kaydedilmiş çok ufak/cılız materyaller ile geçmişi yeniden inşa etmeye, anlamaya çalışır tarihçi ve işi diğer tüm sosyal bilimlerden çok daha zordur. Peki tarihçinin geçmişi kaleme alırken ya da geçmişte olmuş bitmiş şeyleri anlamaya çalışırken kendi kişisel tercihlerinden, dünya tasavvurundan vs. sıyrılıp objektif tarihçilik yapma şansı var mıdır? Olayları olduğu zamanda, olduğu gibi anlama şansımız var mıdır? Yoksa şu ya da bu oranda kişinin/tarihçinin dünyaya baktığı yerin, kişisel tercihlerinin, yazdığı tarihe karışması kaçınılmaz mıdır?

Bu çok zor bir sorudur. Bütün tarihçilerin tartıştığı bir konudur. Değerlerimizi tamamen bir kenara bırakıp paranteze alamayız tabii ki. Ama geçmişi değerlerimizin gösterdiği istikamete uydurmama imkânımız var. Tarihçi yalnız tarih disiplinin teknikleri içinde kalırsa geçmişe değerlerini çok daha yoğun bir şekilde yansıtabilir, geçmişi iyice değiştirebilir. İnterdisipliner çalışırsa, çeşitli sosyal disiplinler, hatta matematik, istatistik, tabiat bilimleriyle kritik-espri gelişirse, geliştirdiği oranda geçmişi mümkün olduğu kadar objektif hâle getirebilir.

Ama geçmiş nedir? Çok kompleks bir şeydir. Mutlaka yanlıdır, bakıldığı açıdan görülür. Her tarafı ile onu rekonstrüksiyon etmek son derece zor bir şeydir. Onun için devamlı tarih yazılıyor. Dönemin hâkim paradigmasına göre, ona göre tarihi yeniden düşünüyor ve yazıyoruz ve o zaman eski tarihçiler bunu göremediler diyoruz. Biz geçmişte olmayan bir şeyi empoze etmiyoruz. Başka bakış açılarından görülmeyeni görebiliyoruz. Yani, değerlerin etkisini böyle düşünebiliriz. Yine de sadece kısmi bir objektiflik söz konusu.

Gençliğinizden beri, bilgi sosyolojisi özellikle ilginizi çekiyor. Toplumsal yapı ile ortaya konan düşüncenin/felsefenin bir bağlantısı olması gerektiğini söylüyorsunuz. Bugünkü toplumsal yapımızın ortaya orijinal bir düşünce koyma şansı var mı?

Bu çok zor. Bunun için toplumda bilgi ile uğraşan bir grubun oluşması lazım, biz toplumumuzda henüz bilgiyi bir değer olarak benimsemedik. Baykan'ı bir bilim adamı olarak tek gördüm dedim, ondan sonra da görmedim. İşi bilgi olan bir grubun oluşması lazım, bu hâlâ yok. Tek tek var, tek tek çok değerli Türkler var. Ama kolektif olarak bilgi motivasyonuyla hareket eden bir sosyal grup henüz oluşmuş değil bence, ama oluşacak, yoksa bu dünyada yaşayamayız.

Son olarak, Avrupa'daki mevcut durumu, buradaki Türkiyeli göçmenlerin durumunu vs. az çok biliyorsunuzdur ya da gözlemleme şansınız olmuştur. Ülkelerine yüksek ihtimalle dönmeyecek olan Türkiye kökenli göçmenlerin sanatta, edebiyatta, tarih ya da felsefe alanında orijinal eserler verme imkânı nedir? Bunun koşulları nelerdir?

Bu çok zor bir soru… Bir kere yaşadıkları kültüre uyum sağlamaları lazım, asimile olmadan. Bu çok zordur. Ama Türkler bunu başaracaklar zannediyorum. Bu ellerinden gelecek, böylece yeni bir Türk çıkacak Avrupa'dan. Avrupa'yı siz Anadolu gibi yapacaksınız diye düşünüyorum. Biraz hayali olabilir ama bugün Anadolu Türkü Orta Asya Türkü gibi değil, başka bir Türk'tür. Avrupa'daki Türkler de bizden farklı Türkler olacaktır ama Türk olacaktır yine de. Bu milletin böyle bir genetik özelliği var.

Dr. MEHMET GENÇ İLE SÖYLEŞİ[27]

BİRİNCİ BÖLÜM
Ayşe Böhürler:

İyi bir sabah diliyorum efendim. Bugün stüdyoda çok değerli bir konuğum var. Türkiye'nin saygın bilim adamlarından ve dünyanın da saygın bilim adamlarından sayın Dr. Mehmet Genç.

Bir bilim adamı… Bir akademisyen aynı zamanda fakat akademik kariyerini bilim aşkına, bilime olan sevgisine öncelemiş birisi. Daha doğrusu bilime olan sevgisini akademik kariyerine öncelemiş bir değerli bilim adamı…

Biz tabi program başlamadan önce sohbete başladık. Bu süre zarfında bile inanın çok değerli şeyler öğrendim. Mehmet Genç'i daha yakından da tanımanın ötesinde aslında onun Türkiye'ye açacağı ufku, bilgiyi sizinle paylaşmak istiyorum Türk Kahvesi'nde bugün. Efendim, hoş geldiniz, lütfettiniz. Televizyonlara çıkmadığını biliyorum. Çok az televizyona çıkıyorsunuz. Bu yüzden bu programı kabul ettiğiniz için de ayrıca çok çok teşekkür ediyorum Türk Kahvesi ekibi adına ve Tvnet adına.

Efendim Türk kahvesinin bilimsel çalışmada yeri var mıdır?

Dr. Mehmet Genç:

Tabii ki… Kahvenin… Kahveyi ilmiye erbabı İslam kültürüne tanıttı ilk defa…

Ayşe Böhürler:

---

[27] Dr. Mehmet Genç ile Söyleşi, Ayşe Böhürler, Tvnet Türk Kahvesi Programı, (Transkripsiyon ve düzenleme: Muhammet Negiz), 6 Şubat, 2019.

İlmiye erbabı?

Dr. Mehmet Genç:

Tabii… İlk defa Mısır'da başladı. Mısır'da ulema… İlim her zaman çok çalışmayı gerektirir (Gülüyor). Gece-gündüz uykudan fedakârlık etmeyi, uykusu geldiği zaman o uykuyu dağıtmak için kahveyi keşfettiler. Kahve, uykuya önemli bir ilaç olarak ilmiye kullandı. Sonra 1550'de Kanuni zamanında İstanbul'a geldi. İstanbul'daki ulema, kahve şer'i midir, değil midir diye tartıştılar.

Kahve çok kavruluyor, onun için onu şer'i yasağa dâhil sayanlar oldu. Bir nevi siyahlaştırıldığı için ama neticede bu tartışmalar bitti ve çok kısa zamanda XVI. yüzyılın ortalarından sonra kahve benimsendi. Yaygın şekilde imparatorlukta, bütün İslam âleminde kullanıldı. Yabancı, Avrupa'dan gelen seyyahlar, Türkiye'de İstanbul'da gördüler. Dediler ki; ***"Türkler yemekten sonra siyah sıcak bir su içiyorlar, çok güzel mideyi rahatlatıyor hoş bir su."***

Ama bu kadarla kaldılar. Avrupalılar kahveyi ancak XVII. yüzyıldan sonra benimsediler. Özellikle II. Viyana'da çok kahve içtiler Osmanlılar. Tonlarla kahve… Mesela Osmanlı yönetim kadrolarındaki efendilerin, beylerin günlük kahve tüketimi, bizim burada bir senedeki kahve tüketiminden daha fazla idi. Merzifonlu'nun ordusunda çuvallarla kahveyi ele geçirdiler Avusturyalılar. Ondan sonra kahve yayıldı, kahvehaneler filan…

Ayşe Böhürler:

Açıldı.

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Osmanlı ekonomisi içinde kahvenin..?

Mehmet Genç:

Osmanlı ekonomisi içinde kahvenin rolü tabii ki var. Kahve yemenden geliyordu. Habeşistan kaynaklı, Yemen'den önce Kahire'ye geliyordu. Oradan hem Avrupa'ya ihraç ediliyordu, hem İstanbul'a geliyordu. İstanbul halkı da çok kahve tüketiyordu. Rakam da verebilirim. İstanbul'un nüfusu diyelim XVII-XVIII. yüzyıllarda beş yüz ila 1 milyon arasında 600 bin-450 bin… O civarda idi. Ama senede bin ton kahve kullanıyor. 1 milyon! Yani nüfus başına ki bebekler de dâhil 2 kilogram, 2,5 kilogram kahve kullanılıyordu. Şimdi o hesaba göre Türkiye'de mesela İstanbul'da 40-50 bin ton kahve tüketilmesi gerekir ki sanmıyorum o kadar çok…(Gülüyor.)

Ayşe Böhürler:

Bu bilgiye hangi kayıtlarda ulaştınız efendim? Yani bu rakamlar yazılı mı XVII. ve XVIII. yüzyıl?

Mehmet Genç:

Bu rakamlar tabii ki Osmanlı Arşivi'ndeki bilgilerden… Osmanlılar, bir kere kahveyi çok tüketiyorlardı. Sarayda ve bürokraside ve ilmi her grup insan… Ve onun için Yemen'den Kahire'ye gelen kahvenin Avrupa'ya gitmesine izin vermiyorlardı. İhraç yasağı vardı yani.

Ayşe Böhürler:

Kahveye ilişkin… Evet.

Mehmet Genç:

Ve İstanbul'a… İstanbul'un ihtiyacından ve imparatorluğun ihtiyacından fazlası satılıyordu. Avrupalılar, XVII. Yüzyılda benimsedikten sonra çok talep ettiler. O zaman ihraç yasakları konuldu. Onun üzerine Avrupalılar, Amerika ve Asya'daki adalarda kahve üretimine başladılar**.** ***"Frenk kahvesi"*** dedikleri… Ondan sonra, kahve fiyatları da düştü. İhraç yasakları yerine ithal edildi dışarıdan. Ama Osmanlılar o ithal edilen kahvelere çok itibar etmediler. Yemen kahvesi hep çok önemli oldu. İki misli, 3 misli fiyata satıldı. Onu daha çok tükettiler.

Ayşe Böhürler:

Daha çok tükettiler…

Osmanlı arşivlerinde kaç yıl çalıştınız?

Mehmet Genç:

Osmanlı arşivinde maalesef bitmiyor. Çünkü Osmanlı Arşivi, dünyanın belki de en zengin arşivlerinden biri… Osmanlı arşivi gibi dünyada on kadar arşiv vardır. Çin, İngiliz, Papalık, Rus arşivleri gibi…

Arşivimizde son genel müdürün söylediğine göre, 100 milyon belge ve 400 bin defter… Büyük boy, ciltli 400 bin… Bütün devraldıkları veya muhafaza edilen… Bunun henüz yarısı tasnif edilmiştir. 100 milyon belgenin 55 milyonu tasnif edilmiş, 45 milyonu duruyor. Defterlerin ise büyük çoğunluğu tasnif edilmiş, 350 bin ama 50 bin cilt defter de duruyor. Onlar yapılıyor… Tasnif devam ediyor. Tasnif devam ettikçe yeni bilgiler çıkıyor. Onun için ömür boyu arşivde çalış…

Ayşe Böhürler:

Evet. 40-45 yıldır…

Mehmet Genç:

Evet. Tabii tabii. Şimdi arşiv biraz uzağa düştüğü için seyrek gidiyorum ama gene gidiyorum.

Ayşe Böhürler:

Yani gene arşivde çalışmaya…

Mehmet Genç:

Tabii… Yeni şeyler var, fonlar var. Bir de beklediklerimiz var. Osmanlı kâtipleri, bürokratları, çok iyi kaydediyorlardı. Çok enteresan kayıt sistemleri vardı…

Ve şimdi kahveyi sordunuz mesela… Ama bütün malların nereden nereye, ne kadar, kimin tarafından, ne zaman gönderildiğine dair kayıtlar tutuyorlardı. Gümrüklerde, yani işte Malatya'dan İzmir'e ne geldi, ne kadar geldi, kim getirdi? Gümrük defterleri, binlerce, milyonlarca şey olarak kaydediyorlardı. Onlar henüz elimizde değil. Çok küçük bir kısmı var. Kahve kısmı var İstanbul'la ilgili ama diğerlerini pek bilemiyoruz. Onun için yeni tasnifleri bekliyoruz ki çıkacak bunlar diye…

Ayşe Böhürler:

Peki, buradan Arşivler Genel Müdürlüğüne ve konunun ilgililerine iletelim efendim. Yeni tasnifler, araştırmacılarımızın inşallah en kısa sürede araştırmaları için bir imkân olur.

Efendim, çok kısa bir biyografinizi izleyelim. İzin verirseniz. Hayat öykünüzü… Ondan sonra sohbetimize devam edelim.

Mehmet Genç:

Rica ederim.

MEHMET GENÇ BİYOGRAFİSİ

Bir bilgin… Bilge adam… Osmanlı'nın siyasi, iktisadi tarihini inceleyen, dünya çağında bilim insanımız Mehmet Genç, 1934'te Arhavi'de doğdu. Lise yıllarında tarih ve felsefeye ilgi duymaya başladı. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesini bitirdi. Mülkiye'de asistanlığa kabul edilmeyince, vilayette memurluğa başladı. Memuriyette kaymakam yardımcılığına kadar geldi. Entelektüel arayışları içinde geçen yılları, onu önce sosyolojiye, sonra da iktisat tarihi alanına götürdü.

Bu yıllarda Fethi Gemuhluoğlu'nun tanıştırdığı Erol Güngör, en yakın dostları arasında yer aldı. 1960'da girdiği İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde iktisat tarihi asistanı olarak Ömer Lütfi Barkan'ın yanında çalıştı. Osmanlı'nın neden bir sanayi devrimi gerçekleştiremediği sorusuyla başladığı doktora araştırmaları tez süresini aştı. Akademik ünvanı bir tarafa bıraktı. Osmanlı Arşivleri'ne girdi. 10 yılı aşkın bu alanda çalıştı. Osmanlı'da sanayinin durumunu araştırırken, Osmanlı vergi kayıtlarını içeren ciltlerin içine daldı. Geleneksel tarih yazıcılığıyla bağını

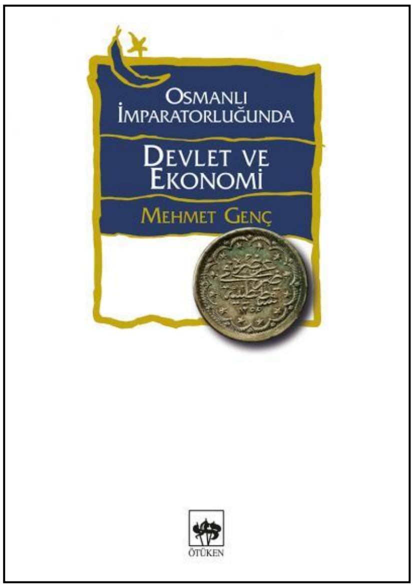
koparmadı. Tarih ve sosyoloji sentezini temsil etti. 1983-1999'da öğretim görevlisi olarak Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinde iktisat tarihi ve tarih metodolojisi dersleri verdi. 1985-1988 yılları arasında TRT'de danışman olarak çalıştı. 1996 yılında İstanbul Üniversitesi tarafından sosyoloji ve metodoloji alanında ilk şeref doktorası Mehmet Genç'e verildi.

Tek bir alanda derinleşerek çalışmayı tercih eden Mehmet Genç, bilgiye meftun bir bilim insanı olarak hayatını sürdürdü. Osmanlı iktisadi dünya görüşünün temel ilkeleri ve devler ve ekonomi isimli makaleleri ile tarih biliminde yeni bir kapı araladı. Osmanlı'nın çöküş paradigmalarını temelden sarsan tezleriyle dünyanın önemli tarihçileri arasına girdi. Araştırma sürecini bir bilmeceyi çözmeye, ilme olan düşkünlüğünü okyanusta yüzmeye benzetti. Derinliklere indikçe bilginin yanı sıra merak ve tecessümü artmıştı. Üç temel model oluşturdu. Osmanlıda ekonomi- devlet ilişkileri üzerine çalışmalarıyla dünyaya bu sistemin teorik robotunu çizdi. Bilimsel çalışmalarını kitap olarak yayınlamaktan ziyade seminer ve konferanslarda sözlü olarak sunmayı tercih etti. Makaleleri pek çok dile çevrildi ve uluslar arası bilimsel yayınlarda tartışıldı, referans gösterildi. Yayınlanan yüzlerce makalesinin yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi ve Erol Özyar'la birlikte yazdığı Osmanlı Maliyesi'nde Kurumlar ve Bütçeler olmak üzere yayınlanmış iki kitabı bulunmaktadır.

Mehmet Genç, 1999'da emekli olduktan sonra İstanbul Teknik Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Bölümünde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Tarih Bölümünde Osmanlı iktisat tarihi alanında, lisans-önlisans; İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde aynı konuda yüksek lisans ve doktora sınıfında dersler verdi. Hala İstanbul Şehir Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır. Osmanlı ekonomisi üzerine tezleri ile ismini bilim dünyasına yazdıran Mehmet Genç, pek çok ödülün yanı sıra Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Ödülü sahibidir.

Ayşe Böhürler:

Evet, dolu bir hayat ama tek bir konu… Yani, bu kitapta (***Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi***) özetlenmiş bir konuya odaklanmış bir hayat… Tek bir kitabınız değil mi hocam?

Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi

Mehmet Genç:

Evet. İkinci bir kitabı hazırlıyorum bunun çapında fakat henüz bitmedi o. Evet.

Ayşe Böhürler:

Bu kitap 18 kez basıldı.

Mehmet Genç:

15 kere.

Ayşe Böhürler:

15 kez basıldı. Fakat programdan önce konuşurken bu çok da iyi bir şey değil dediniz.

Mehmet Genç:

Çok da iyi bir şey değil. Tabii. Evet. Yani, inşallah iyi de olabilir. Yani çok geniş…

Ayşe Böhürler:

Yani bu kadar çok basılmasını hani popüler kültür unsuru haline gelmesini kastederek söyledi hocam… Evet.

Mehmet Genç:

Evet. Bu ayrı bir konu diyelim. Çünkü… Yani, hakikaten çalışan insanlar, yaptıklarının ömürlü olmasını, kendi fani hayatlarının ötesinde bir hayatı olmasını isterler. Böyle ömürlü olanları, çağdaşların genellikle teşhis etmesi pek mümkün olmaz. O sebepten öldükten sonra tanınan çok önemli yazarlar var. Mesela daha evvel Einstein'ı konuştuk. Albert Einstein, çok önemli bir fizik ve kozmogoni teorisi ortaya koydu. Fakat zamanında çok kabul edilmedi ama şimdi herkes Einstein'ı biliyor. Yalnız kimse anlamıyor hala… O, ayrı bir konu…

Yani, değerli olanı geniş kitlelerin kabul etmesi çok nadir olan bir şey... Çok zor olan bir şey… Şimdi benim kitap 15 kere basıldı ve herhalde 20-30 bin satıldı. Ve muhtemelen bir kitap için beş veya on emsaliyle 20-30 bin insan okudu. ***"Aa ne güzel!"*** filan dedi belki. İşte o, bunun lehine bir şey değil. Ömürlü değil de, yaşadığı sürece kabul gören bir eser gibi anlıyorum ben. Evet.

Ayşe Böhürler:

Hala bu konuda çalışmaya ediyorsunuz?

Mehmet Genç:

Tabii.

Ayşe Böhürler:

Yani, bu sizin için bitmiş bir çalışma değil.

Mehmet Genç:

Aslında, tabii bunun çok beğenilmesinin bir sebebi; bunun elzeminden çok, anlattığı Osmanlı dünyasının doğru dürüst aralanmasını sağlamaya katkısı var. Onun için büyük bir merakla takip eden insanlar var. Onu anlıyorum.

Ayşe Böhürler:

Osmanlı… Bir kapı araladınız ve sizinle ilgili bütün okuduğum kaynaklarda, Osmanlı'ya olan bakışı değiştirdiniz bu kitap ile… Hani, buna dair notlar var. Bunu yabancılar da söylüyor, işte Türk araştırmacılar da söylüyor. Hatta sizin bu eserinizi Türkçeden okumak için, Türkçe öğrenen Hollandalı bir bilim adamı da var. Bir Osmanlı tarihçisi…

Mehmet Genç:

Evet. Bahsettiler. Mültefit oldum…

Ayşe Böhürler:

Sadece bu kitabı Türkçeden okumak ve hocamın tezini doğru anlamak için Türkçe öğrenen –Murat Çizakça aktarmıştı yine sizin talebelerinizden- birisi var. Burada Osmanlı'ya nasıl bakıyordu Batı bilimi ve Batı metodolojisi? Siz bu eserle o bakışı nasıl bir yöne çevirdiniz?

Mehmet Genç:

Osmanlı hayatında… -Devenin ***"boynu eğri"*** diye sormuşlar. O, ***"nerem doğru ki?"*** diye cevabı meşhurdur.- Osmanlı tarihi tamamen ters anlaşılıyordu. Bir kere çok meşhur bir şeyi vardı. Taa imparatorluk devrinden kalma bir dönemlendirme vardı. Kuruluş, yükseliş, ee sonra?

Ayşe Böhürler:

Çöküş…

Mehmet Genç:

Duraklama!

Ayşe Böhürler:

Pardon! Duraklama…

Mehmet Genç:

Duraklama. Uzuun bir duraklama! Sonra gerileme…

Ayşe Böhürler:

Evet.

Mehmet Genç:

Sonra, dağılma ve yok olma…

Ayşe Böhürler:

Bir beş aşama…

Sir James Porter'ın Eş Yazarı Olduğu Dilimize Kazandırılan Bir Eser: Türkiye'nin Bir Asrı

Mehmet Genç:

Evet. Bu beş aşama bizim zihnimize çakılmış gibi idi. Ben de Osmanlı Arşivi'ne girerken bu düşüncenin etkisinde idim. Hiç… -Orda da (kitabında) bahsini ediyorum- Mesela gitmeden evvel literatür okudum. ***"Osmanlı tarihini, arşive girmeden tanıyabilir miyim?"*** diye Fransızca literatür okudum. Sonra, İngilizce okudum.

1750'lerde İstanbul'da İngiliz elçisi olan[28], Sir James Porter'ın torunu, 1850'de Turkey and Its Progress[29], Türkiye ve Gelişmeleri diye bir kitabını okudum. Orada James Porter, İngiliz elçisi, 1750'lerde şunu yazıyor:

"Avrupa'da hiçbir Hıristiyan ülkenin bürokrasisi, Osmanlı bürokrasisi ile boy ölçüşemez. Müstesna, yetenekli bir bürokrasi… Her şeyi saat gibi çalışan bir bürokrasi… Bunlara siz, herhangi bir ferman, hüküm, emir, yazı ne ise sadece tarihini söyleyin, ne kadar eski olursa olsun, bir gün içinde bulur size kopyasını verirler." diye yazıyordu[30].

Ben onu arşive girmeden evvel okudum. "Bu İngiliz'i kandırmışlar herhalde" dedim. Gerileme çağında Osmanlı… XVIII. Yüzyıl aydınlanma çağı… Rousseau'nun, Montesquieu'nun, David Hume'nun, Immanuel Kant'ın yaşadığı bir dünyada Büyük Friedrich'in Prusya'sı, XVI. Luis'nin Fransa'sından bürokrasi daha iyi olacak… İmkânsız dedim. Bu İngiliz'i herhalde… Ama adam Türkçe öğrenmiş, 16 sene kalmış…

Ayşe Böhürler:

Türkiye'de?

Mehmet Genç:

Sonra mecburen ben arşive girdim. Bu literatür yetmedi. Arşive girince o bürokrasinin eseri olan belgeleri incelerken, o zaman şeye hak verdim…

Ayşe Böhürler:

İngiliz'e?

Mehmet Genç:

Sir James Porter, az bile söylemiş… Muazzam yetenekli, başarılı, hızlı, mükemmel, saat gibi çalışan bir bürokrasi… Bu XVIII. yüzyılda… XIX'da da bu böyle… XIX'da sayıları

---

[28] Sir James Porter (1710–1786) was a British diplomat. He wrote papers on astronomy and geology and was a member of the Royal Society. http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSmFtZXNfUG9ydGVyXyhkaXBsb21hdCk

[29] Turkey: Its History and Progress, https://archive.org/download/turkeyitshistor02portgoog/turkeyitshistor02portgoog.pdf kaynağından PDF olarak erişebilirsiniz. Muhammet Negiz.

[30] Ayrıca Bkz: "Bir İngiliz elçisinin gözüyle Türkler", Yenişafak. https://www.yenisafak.com/kitap/bir-ingiliz-elcisinin-gozuyle-turkler-626192

arttı, iş hacmi çok büyüdü, biraz yavaşladı işler… Ama XVIII ve XVII’de son derece hızlı çalışıyordu. Şöyle diyelim mesela; Basra’dan bir köylü, bir dilekçe gönderdi İstanbul’a… Oradan üç ay, dört ayda geliyordu o zamanın hızıyla… Ama İstanbul’a gelir gelmez, o dilekçe bürokrasiye giriyordu ve bürokraside Osmanlı’nın İstanbul’da 20-30 kadar ayrı, bürolara ayrılmış, gayet karmaşık, bürokratik bir organizasyonu vardı.

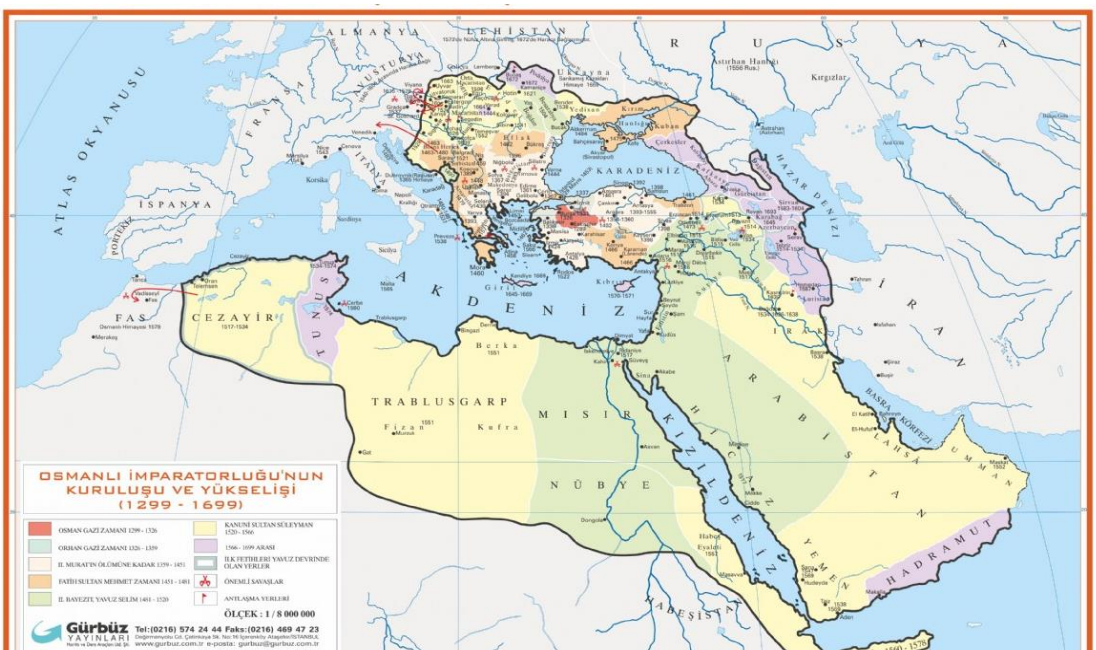
O dilekçenin talep ettiği konulara göre bu büroları –bazen iki bazen on- dolaşarak problem hallediliyor ve cevabı yazılıyordu. Onların bir haftayı geçmediğini gördüm ben. Birçok büroyu bir-iki günde dolaşıp, bütün o bürolardaki o konu ile ilgili kayıtların, 50-300 seneye kadar geriye giden o kayıtları çıkarıp, kâğıda döküp, bir hafta içinde soruyu halledip cevabı gönderdiklerini gördüm, hayret ettim. Üç ayda gelir, bir haftada işi biter, tekrar yola çıkar, altıncı ayda cevabı alırlardı.

Ayşe Böhürler:

İmparatorluğun neresinde olsun yani?

Mehmet Genç:

İmparatorluğun şöyle bir özelliği var; Osmanlı reayası, Osmanlıların çok hızlı büyümelerinin birtakım sebepleri var. Tamam, askerleri çok iyiydi, orduları güçlü idi, onlar çok iyi bakılıyor, eğitiliyordu, fakat yönetimin bazı erdemleri de vardı. Bir kere Osmanlı reayası, XIV. –XV. yüzyılda çoğu feodal, yarı köle idi. Fethettiği yerler… Onların hepsini hür ilan etti. Osmanlı reayası hürdür. Reaya, padişaha doğrudan dilekçe verme hakkına sahiptir. Nerede olursa olsun. Basra’dan, Belgrad’dan Budapeşte’den kalkıp, gelip divanda padişaha sunabilir. Bu hakkı vardı. Ama tabi oradan kalkıp İstanbul’a gelmek hiç kolay değildi.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu ve Yükselişi (1299-1699) Haritası

Ayşe Böhürler:

Tabii.

Mehmet Genç:

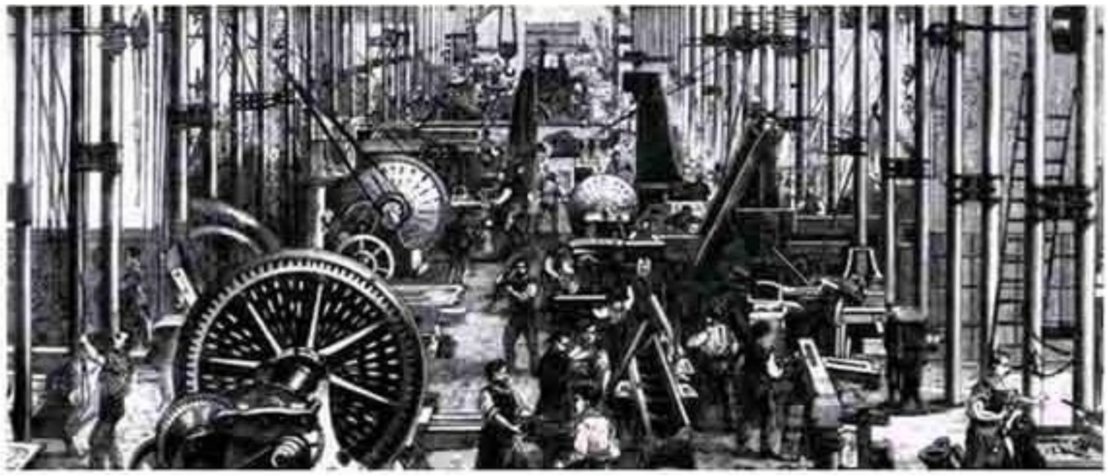
Dilekçe bile 3-4 ayda gelebiliyordu. O zaman bulunduğu bölgede, görevli-yetkili kadılara, naiplere arzusunu sunardı ve o dilekçeyi İstanbul'a gönderirdi. Osmanlı reayasının padişaha ulaşma hakkına riayet etmeyen yönetici kim olursa olsun çok ağır şekilde cezalandırılırdı. Onun için reayanın tüm talepleri padişaha gelirdi.

Ayşe Böhürler:

İyi veya kötü… Şikâyet veya…

Mehmet Genç:

Evet. Bunların hepsine mutlaka cevap verilirdi. Benim orada gördüğüm, Osmanlı Arşivi'nde bu…

Sanayi Devrimine Ait Bir Görsel

Ayşe Böhürler:

Osmanlı Arşivi'ne girdiniz ve o belgelere dayanarak, oradan yola çıkarak Osmanlı'ya başka bir analiz, başka bir bakış mümkün diyerek bir tez ortaya koydunuz. Çok özetle aslında Osmanlı'da ***"duraklama-gerileme"*** dediğimiz o dönem, başka bir şey miydi? Ve ***"niye sanayi devrimi yapamadı"***ya çok özet bir cevap alabilir miyim? Yani üzerinde tezler yazılmış, tartışılmış bir konuyu burada hani çok kısaca, bir şekilde…

Mehmet Genç:

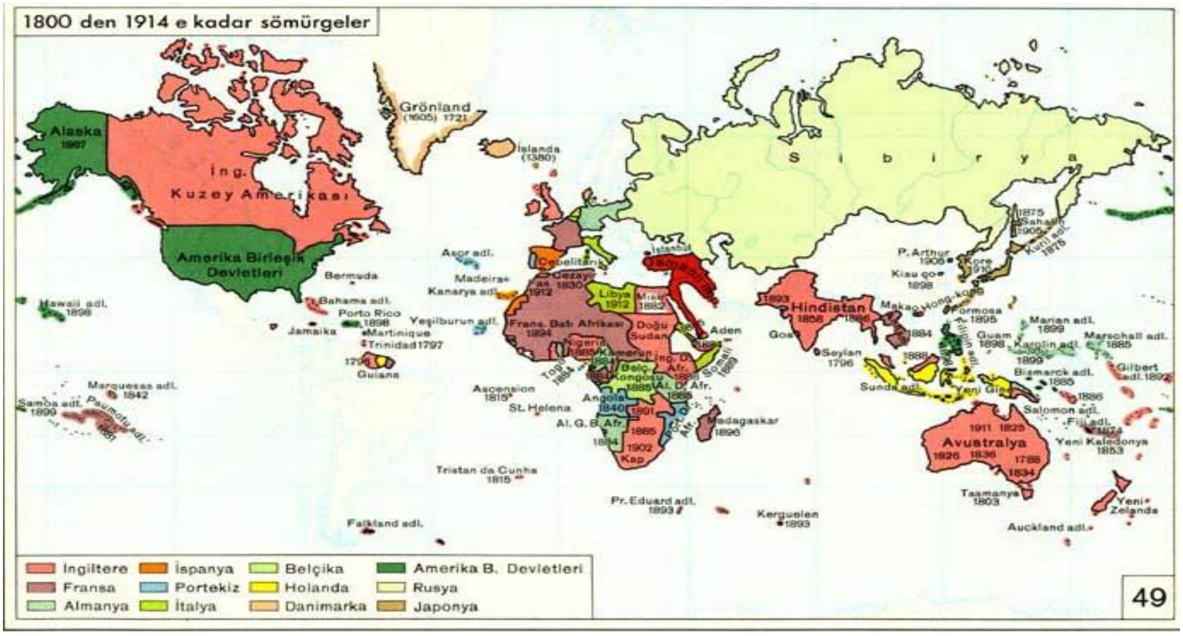
Sanayi Devrimi'ni tabii yapmasına imkân yoktu. Çünkü Osmanlıların insana, ekonomiye, topluma, dünyaya bakışları kapitalistler gibi değildi. Batılıların kapitalizminde insanların ihtiyacı değil, ancak ekonominin ihtiyacı önemlidir. Birinci derecede herkes ekonominin emrinde çalışır.

Ayşe Böhürler:

Evet.

Mehmet Genç:

Osmanlılar ise, insanlara yaşanabilir bir dünya sağlamaktı. Bu çok basit gibi görünüyor, çok zordu. Bir kere verimlilik çok düşüktü. Osmanlı'nın hâkim olduğu dünyada çok böyle verimli toprakların bulunduğu bir alan değildi. Ancak kıt-kanaat yaşayabilirlerdi insanlar. O kıt-kanaat yaşamayı herkese yaymaya çalıştı Osmanlılar. Onun için orada birikim yapıp da, büyük sermaye biriktirip de ekonomiyi dönüştürme imkânı olmazdı. Avrupa'da da kolay olmadı. Yani, kapitalizm –diyelim- XV. yüzyıldan itibaren benimsendi, gelişti. Ve ne yaptılar? Amerika'yı keşfettiler bir kere. Amerika'yı Batının kolonisi olarak değerlendirdiler. Muazzam bir servet akışı oldu. Sonra, Asya'ya gittiler. Asya'nın iç ticaretine girdiler. Kapitalizmin zenginleşmesi üç yüz sene sürdü. Ondan sonra Sanayi Devrimi olabildi. Yani, o kadar birikimden sonra… O birikimin muadili de geniş kitlelerin çok büyük ızdırap ve sefalet çekmeleriyle ancak mümkün oldu. Şimdi mesela Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi İstanbul, diğer İzmir, Ankara gibi şehirleri ziyarete gelen yabancılar, Batılılar, hemen –bunların hepsi Osmanlı dostu değil, hatta hiçbiri değil. Merak eden ve şey yapan insanlar…- pek çoğunun dikkat ettiği mesela ***"hiç dilenci yok"*** diyor.

1800'den 1914'e Kadar Sömürgeler

Ayşe Böhürler:

Hiç dilenci yok?

Mehmet Genç:

Hiç dilenci yok. İzmir'e geliyor yok. İstanbul'da yok. Edirne'de yok. Çok hayret ediyorlar. Çünkü Avrupa şehirlerinde, yani gelenler Londra ve Paris'ten gelenler… Londra ve

Paris… Biliyorsunuz; Avrupa'nın birinci şehri İstanbul'du XVIII. yüzyılın ortalarına kadar. İkinci şehir Londra'ydı. Üçüncü de Paris'ti. Onlar da 400-500 bin civarında nüfusa sahip. Bu iki şehirde her on kişiden biri dilenciydi.

Ayşe Böhürler:

Her on kişiden biri ki çok yüksek bir rakam…

Mehmet Genç:

Yani, Londra'da 50 bin, Paris'te 50 bin dilenci sokaklarda dolaşıyordu. Ona alışmış insanlar… Osmanlı şehirlerinde dilenci görmeyince çok şaştılar ve ***"Merak ediyoruz, niçin yok diye araştırdık. Anladık ki bunların ihtiyaçları görülüyor, dinlenmeye ihtiyaç kalmadığı için."*** Osmanlılar bunu başardılar.

Tabii, İslam'ın emridir. Müslüman, dilenme zilletine düşemez ama yemeği yoksa açsa dilenebilir. Onun için Müslüman'ın bir günlük yiyeceği varsa dilenme hakkı olamaz. Bir günlük yiyeceği Osmanlılar, yalnız Müslümanlar değil, gayrimüslim olan her reaya için gerçekleştirmeye çalıştılar.

O fakir, üretimin düşük olduğu ortamda, ***"sermaye birikimi, sermayeyi kediye yüklemek"*** dediler… Evet, olan budur.

Ayşe Böhürler:

"Sermayeyi kediye yüklediler, biriktiremediler" diyorsunuz?

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Kısa bir reklam arasından sonra bu başlıkları farklı noktalardan açmaya devam edeceğiz. Türk Kahvesi'ne bekliyoruz efendim.

***

İKİNCİ BÖLÜM
Ayşe Böhürler:

Efendim, Türk Kahvesi'ndeyiz. Konuğum, Dr. Mehmet Genç. İktisat tarihçisi… Türkiye'nin ve dünyanın saygın bilim adamlarından… Biz bu reklam arasında konuşmaya devam ediyorduk Batının sömürgecilikle birlikte biriktirdiği kapital ve servet üstünden…

Aslında temel sorumuz ***"Osmanlı neden sanayileşmeyi başaramadı, Sanayi Devrimi'ni başaramadı?"*** sorusuyla yola çıkmıştık hocamın tezinden… Hocam, buna örnek olarak anlatıyordu. ***"Evet, elbette Batı başardı ama…"*** diyordu. Devamını izleyicilerle paylaşalım.

Mehmet Genç:

İnsani maliyeti çok yüksek oldu. Geçmişte çok yüksek oldu. Gelecekte ne olacağını henüz bilmiyoruz. Ama tabii çok büyük başarı… Bu büyük başarı, insanlar arasında farklılığı yerleştirerek, zenginle fakir arasındaki uçurumu arttırarak başardı Batı. Çok küçük bir grup, kitlelerin sefaletine rağmen zengin olmayı hukuki garanti içinde sağladılar. Bu sayede, uzun vadedeki birikim sonucu, bildiğimiz muazzam şeyler oldu. Ama milyonlarca insanın sefaleti içinde bu gerçekleşti. Biraz evvel konuştuk; dilenci… On kişiden birinin dilenci olduğu, açlıktan insanların öldüğü bir dünya idi. Kapitalizm onlara çok fazla itibar etmeden yolunda devam etti ve onun kazanımları bütün insanlık için çok da büyük oldu. Yani, geçmişte milyonlarca insanın, bunlar yalnızca fakirler de değil -onu da hemen hatırlayalım- zenginler de, kapitalistler de çok ızdırap çektiler. Kapitalizm, acımasız bir rekabet ortamı içinde, serveti olanların da çok kere iflas, intihar, hapis, mahkûmiyet… Mesela, matbaayı icat eden Gutenberg, hapishanede sefalet içinde öldü. Birçok kapitalistin çektikleri ızdıraplar var ama ondan sonra, XX. yüzyıldan XIX. yüzyıldan itibaren kapitalizmin kazanımları geniş kitlelerin refahını arttırdı. Refahı nüfusu arttırdı. Şu anda, dünyanın nüfusu sekiz milyar civarında… Biraz az, biraz çok…

İnsanlık, bundan 12 bin sene evvel, 10 bin sene evvel, ilk ziraatı yaptı. İlk büyük devrim, kendisi, bitki ve hayvanları yetiştirmeye kalktı. Onu yapıncaya kadar, dünyanın nüfusu –tabi o zaman nüfus sayımı olmuyor ama çeşitli metotlarla- 2 ila 20 milyon arasında insanın yaşadığı kabul ediliyor. En fazla 10-15 milyon… Büyük ihtimalle… Milattan evvel IX., X. bin yılında…O tarihten Sanayi Devrimi, 1800 yılına kadar, bir milyara yaklaştı. Sekiz yüz-dokuz yüz milyondu 1800'lerdeki insanlığın nüfusu… Ortalama ömür de çok düşüktü ve çok ölüyordu insanlar. Kapitalizmin başarısı, XIX. yüzyıldan sonra, hem muazzam insan nüfusunu arttırdı, hem de ömrü, yaşı uzattı.

Ayşe Böhürler:

Bilimle birlikte de gelişti. Yani, kapitalizm ve bilim aslında birbirini destekledi. Bilimsel gelişmeler, -işte- sağlık alanında buluşlar vs. insanın ömrünü uzattı.

Mehmet Genç:

Tabii. Bunlar bütün şeylerdir.

Ayşe Böhürler:

Bir bütün… Peki, siz ***"Osmanlı çökmedi"*** diyorsunuz. ***"Bu onun tercih ettiği bir sistemdi"*** ekonomik…

Mehmet Genç:

İnsani bir sistemdi.

Ayşe Böhürler:

Evet.

Mehmet Genç:

Ve mevcut kaynakları, mevcut insanların, herkesin yaşamasını sağlayacak şekilde organize ediyorlardı. Osmanlıların köylere kadar giren imaret, zaviye ve kervansaraylar insanlara hizmet sunuyordu. Vakıf yoluyla bunu yapıyorlardı. O vakfiyelere baktığımız zaman, kim olursa olsun, zengin veya fakir… Zengin de aç kalabilir, yolda rastlayabilir. Müslüman, gayrimüslim, herkes faydalanacaktı. Gıda ihtiyacı olan, bu merkezlerden faydalanabilirdi. Biraz evvel, şunu söyledim; İslam dilenciliği yasaklar. Bir günlük yiyeceği varsa… Demin siz Victor Hugo'nun Sefiller… Bir ekmek çaldı diye başına gelenler… Bir ekmek çalmasına bir Osmanlı'nın hiç gerek yoktu. Karnı açsa, gidip karnını doyuracağı bir yer her zaman vardı. Kim olursa olsun. Zengin-fakir, Müslüman-gayrimüslim herkese açık bu büfeler hep vardı.

Ayşe Böhürler:

Biraz okurken sizin hakkınızda… Mesela, kapitülasyonlar… Fakat Osmanlı kendi reayası içindeki gayrimüslimlerin zenginleşmesine daha çok izin vermiş. İşte kapitülasyonlar yine… Daha önceki dönemde Batıya verilen birtakım imtiyazlar… Yani, kendisi bir sistemi tercih etmiş ama Batılı bir sermayenin varlığına da ***"hayır"*** dememiş.

Mehmet Genç:

Orada biraz şey… Yani, dönemlere göre farklı… Şimdi, Müslüman ile gayrimüslim arasında Osmanlı bir hukuk devleti gibi davrandı. Müslüman olmayanlar için fıkhın kuralları neyse onları uygulamaya çalıştı. Hatta asgari düzeyde… Mesela, Müslüman olmayan cizye öder. Cizye… Yani, nakit olarak ödenen önemli bir vergidir. O vergiyi asgari düzeyde tuttu Osmanlılar. Ve fakir ve çalışmayan insanlardan da almadılar. O, –demin bahsettik- padişaha ulaşan dilekçeler arasında… Mesele, ***"benim"*** diyor, ***"işim-gücüm yok, fakirim, benden cizye alınmasın"*** diyor. Ona cizye şeyine ***"muafiyet beratı"*** hemen veriliyordu ve alınanlar da çok düşük düzeyde idi. Müslüman ve gayrimüslim arasında fıkıhtaki kuralların dışında herhangi bir muamele yapılmazdı. Müslüman hakkı ne ise gayrimüslimin hakkı da aynı idi. Zenginlikte de bir farklılık yoktu başlangıçta…

Tabii, Müslümanlar… Türkçe konuşan Müslümanlar, çok yukarıya tırmanma imkânı olan bir grup olarak daha iyi durumdaydı. Gayrimüslimlerin, bürokrasinin üst kademelerine çıkma imkânı yoktu. Buna karşılık onlar, iktisadi alanda çalışmalarını yoğunlaştırıyorlardı. Durumları bu bakımdan işe dönük olarak iyiydi. Ama gayrimüslimlerin Müslümanlardan farklı bir zenginlik kazanmaları XVIII ve XIX. yüzyılda oldu. Bunun sebebi, Batı ile ticaretin yoğunlaşması… O zaman Müslümanlar bu ticaretin aracılığına giremediler. Onlar, Batının dillerini, usullerini yerli Hıristiyanlar kadar iyi öğrenemediler, sempati duymadılar. O sebepten Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırplar, daha çok dış ticaret şeyine daha çok girdikleri için, onlar daha büyük bir servet sahibi oldular. Bir de tabii şey vardı. Mesela; Osmanlı, Müslümanlar… Faiz yasağı var. Ama fiilen piyasada faizin önlenmesi hep

mümkün değil… O zaman, faizli işleri Müslüman olmayanlar yaptılar. Yani, Ermeni, Yahudi, Rum sarraflar… Para ticareti yapanlar, her zaman, her yerde en zengin olanlar oldu. Evet, böyle bir şey…

Ayşe Böhürler:

Yani, bu dünyayı yönetenler, bankerlikten geliyor yani sonuçta bütün dünya açısından da… Efendim, siz bu kitap için arşivde vergi kayıtlarını kaç yıl incelediniz? Bu kitap için Osmanlı vergi kayıtlarını kaç yıl incelediniz?

Mehmet Genç:

1966'da girdim ben…

Ayşe Böhürler:

Osmanlı Arşivi'ne…

Mehmet Genç:

1966'dan sonra devamlı gittim. 20 sene, 25 sene devamlı gittim. Sonra aralıklı… Hala gidiyorum. Halen nedir 52. senesidir gidiyorum. Bu günlerde niyetleniyorum gitmeye… Yeni şeylere bakmak için.

Ayşe Böhürler:

Yenilere bakmak için.

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Efendim neden bunu söyledim? Sayın Genç, doktorasını yaparken, tabii çok değerli bir hocanın asistanı… Ömer Lütfi Barkan'ın… Biraz önce de özgeçmişiniz içinde yer alıyordu. Doktorasını yaparken tezini vermeyi kabul etmiyor. Yani, akademik olarak, işte bildiğimiz, doçentlik, profesörlük ünvanlarını almayı reddediyor. Bilimsel merakı ve bilime olan tutkusu nedeniyle… Çünkü bu arşive girmeden, bu kayıtlar incelenmeden bu tezin tamamlanmayacağını söylüyor sizinle yapılan röportajlarda… Reddettiniz doktoranızı zamanında teslim etmeyi akademik takvim içinde… Etmediniz.

Mehmet Genç:

Evet. Şöyleydi o zaman: Başladığım zaman, 1960'larda… Osmanlı ekonomisi hakkında bilinenler çok azdı. Ben de bilinenlere, onlara benzeyen yeni bir bilineni eklemek değil de sistemi daha iyi anlamak istiyordum. ***"Ne oldubitti de farklı bir macera izledi Batı'dan?"***

Ayşe Böhürler:

Osmanlı…

Mehmet Genç:

Yani, bunlar bir kere Osmanlı sistemini biraz tanıyınca hemen… Biraz evvel şeyi konuştuk; Sir James Porter'ın… Osmanlı bürokrasisinin üstünlüğünü anlatıyor… İnsanların çok meritokratik olduklarını gördüm. Liyakate göre, yetenekli insanları bulup, yetiştirip, yükselttiklerini gördüm. Yükselttiklerinin çocukları aynı yetenekte değilse, onlara babalarının şerefine bazı imkânlar verdiler ama yukarıya çıkarmadılar. Böylesine meritokratik, liyakate dayanan sistemdeki insanlar, bu sistemdeki insanlar… Yani, XV. yüzyılda…

Ayşe Böhürler:

Yani, ***"vasat olan insanı Osmanlı'da yükselme şansı yoktu"*** diyorsunuz?

Mehmet Genç:

Çok parlak zekâlıları, ancak dâhileri yükselten bir sistem… Bu, XIX. yüzyılın sonuna kadar böyle idi. Bunun en basit örneği de milli mücadeleyi yapan adamlar…

Ayşe Böhürler:

Evet…

Mehmet Genç:

Yani Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Fevzi Paşa, Ali İhsan Paşa… O paşalara baktığımız zaman, bunların bir kısmı fakir halk çocukları ama çok yetenekli insanlar… Onları alıp, bulup, yetiştirip, yükseltebilen bir sistem… Bu zeki insanlar, Batıda olup bitenlere hiç bakmadılar, anlamadılar mı? Ne oldu da Batıdan daha farklı bir macera izledi Osmanlı sistemi? Bunu anlamak istiyordum ben. Bunu anlamak için kitabın önsözünde anlattım. Şeylere başladım ama ben… Hiçbir monografi yoktu… Yani, hiçbir monografi olmadan sadece belgelere, ilkel kaynaklara dayanıp teori ortaya koymak çok zor… E ne olacak? Herkesin yaptığı veya yapabileceği gibi sıradan yazıp kademelerini geçmek vardı. Onu yapmak istemedim.

Ayşe Böhürler:

Batılı kaynaklar da böyle mi?

Mehmet Genç:

Yetmedi. Batılı kaynaklar yetmedi. Osmanlı kaynaklarını kullandığımız zaman o kaynaklardan şimdi mesela, sistemi anlatan bu kitabın içinde 15 sahifelik birim var. Osmanlı iktisadi sistemini özetleyen… O 15 sayfayı ben tam 10 senede yazdım.

Ayşe Böhürler:

15 sayfayı 10 senede yazdınız?

Mehmet Genç:

15 sayfa için tam 10 sene gece gündüz çalıştım. Yazıktan sonra okuyan yarım saatte öğrenebiliyor ama bu konuda hiçbir monografi yokken bunu yapmasaydım o zaman çok tatminsiz olacaktım. Onun için akademik kariyeri bıraktım.

Ayşe Böhürler:

Şöyle bir parantezle ben izah edeyim efendim. Hocam çok mütevazi… 15 sayfayı 10 senede yazdım diyor. Sayın Genç hakkında yazılmış pek çok tez, pek çok araştırma var. Hem yurt içinde hem yurt dışında… Onlarda Sayın Genç'im Türkçesi üzerine ayrı bir bahis var. Çok dikkatimi çekti. Kurduğu her cümleyi bir duvar gibi tanımlıyorlar. O kadar sağlam, o kadar muhkem ki her cümle, o cümlenin üstüne bir başka bilgi duvarı geliyor yani sizin teziniz açısından ve tek bir fazla kelime yok. Tek bir anlatımda başka bir yöne çekilecek bir cümle de yok ve Türkçenizin çok özel olduğuna ilişkin tezlerde ve kendi hakkında yazılan bütün yazılarda notlar var. İşte bu nedenle bir Hollandalı bilim adamı da Sayın Genç'in bu kitabındaki Türkçeyi anlamak noktasında Türkçeyi öğreniyor.

Mehmet Genç:

Lütfediyorsunuz.

Ayşe Böhürler:

Bu on beş sayfayı böyle değerlendirin. Yani, bu aslında on yılda yazılan 15 sayfanın her bir cümlesi bir duvar kadar sağlam, muhkem…

Mehmet Genç:

Ama tabii o 15 sayfa için belki bir milyon sayfa gözden geçirdim. Yani, o fikirlere ulaşmak çok zahmetli idi düşünmek… Osmanlılar, bu çok zeki adamlar, hiç anlaşılmaz şeyler yapıyorlardı. Akıl ve hafsalanın almayacağı kadar garip işler yapıyorlardı. Şimdi onların ayrıntılarına pek girmiyoruz. Mesela diyelim Avrupalılar, kapitalist-merkantalistler ihracat fazlası için uğraşıyorlar. İhracata teşvik ediyorlar. ***"Daha çok üretelim, daha çok satalım ve ona karşılık daha az alalım, para biriktirelim"*** diyorlardı. Osmanlılar, tam tersini yapıyordu. İhracatı engelliyor, sınırlandırıyor, yasaklıyor; ithalata ***"gelsin"*** diyor. ***"Ne varsa gelsin".*** Şimdi bunlar deli gibi görünüyordu. Şimdi bunları anlamak ve daha birçok saçmalıkları…

Yani, mesela; faiz yasak.

Ayşe Böhürler:

Batıdan baktığımızda saçma aslında. Batıdan baktığımız zaman saçma. Ama kendi içinde baktığımız zaman mantıklı…

Mehmet Genç:

Bütün düşünce yapımızı veriyor…

Ayşe Böhürler:

Formatımızı…

Mehmet Genç:

Ve Batı neticede de başarılı olduğu için onun yanlış yapabileceğini düşünmek kimsenin aklına gelmez. Osmanlıların o aykırılıkları pek çoktur. O makalede biraz anlatıyorum. Başka yerlerde de…

Ayşe Böhürler:

Kitap, zaten bunların hepsini bir şekilde anlatıyor değil mi?

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Bu 15 sayfa yeterli diyorsunuz?

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Bu 15 sayfa ciddi okunduğunda bunları anlatıyor. Peki bu aykırılıkların sebebi olarak neyi koyuyorsunuz ortaya? Yani, bir ***"Osmanlı'nın teorik robotunu çizdim. Sistemin teorik robotunu çizdim"*** diyorsunuz bu kitapla aslında.

Mehmet Genç:

Evet.

Ayşe Böhürler:

Burada bu aykırılıkların sebebi olarak neyi ortaya koyuyorsunuz?

Mehmet Genç:

Bunun sebebi şudur: Kapitalistler, söyledim biraz evvel… ***"İnsan ekonomi içindir"*** diyorlar.

Ayşe Böhürler:

Bu cümle ile özetliyorsunuz?

Mehmet Genç:

Osmanlılar ise ***"Hayır, ekonomi insan içindir. İnsana hizmet etmelidir".*** İhracatı yasaklıyor. Çünkü gayret rasyonel bu. Bir kere ulaştırma son derece pahalı. Yani, siz malınızı satacaksınız, başkasından mal alacaksınız. Marsilya'dan Londra'dan mal gelecek. Onun üzerine sigorta, nakliye binecek ve pahalı bir mal alacaksınız. Buna karşılık kendi ürettiğiniz şeyi göndereceksiniz. Kendi ürettiklerinizi tüketmeyi refahı artırmak için birinci derecede önemli buldular.

Ayşe Böhürler:

Yani, kendi ürettiklerini…

Mehmet Genç:

Kendi üretiminizi… Şimdi şöyle temelli ekmek… Şimdi kimse yemiyor ekmeği ama ekmek önemli bir şeydi. Besleyici idi. Ekmeğin esası olan buğday, 50 kilometre mesafe gittiği zaman fiyatı ikiye katlanıyordu. 50 kilometrede buğdayı taşımak yerine, yerinde buğday üretip, tüketmek; tüketilmesi gerektiği kadar üretmek ve başka ihtiyaç maddelerini de kendileri üretmek… Onun için şey yaptılar. Dar bölge sistemi… Kaza…

Osmanlı kadının başında bulunduğu kaza… Bir şehir merkezi az-çok… Ve etrafında 20-50-100 kadar köyün bulunduğu topluluk, üretim ve tüketimin dengeleneceği birim olarak… Bir günlük yolu gidebilecek kadar bir çap içindeki bölgeyi kendi üretimini tüketecek olan otarşi birimi olarak benimsediler. Orada üretilenlerin tüketilmesi, üretim fazlası olursa ulaştırma maliyetine dayanabilecek olanlar gidebilir. Ama nereye gidecek? Başak bir Osmanlı şehrine, İstanbul en çok… Büyük şehir… İstanbul'a gidebilir, orduya, devlete ve diğer Müslüman şehirlerine… Müslüman şehirleri dediği Osmanlı şehirleri… Bunların hepsinde bitince fazla bir mal varsa o dışarıya gidebilir. Problem yok ama ithal malı her yere girebilir. Çünkü ihtiyaç duyulan maldır. Yerli yapılmıyor, yapılamıyor. Onun için ona engel tanımak, onun üzerine mesela gümrük duvarları koymayı merkantalist-kapitalistler icat ettiler. Malı pahalıya getirip tüketimini azaltmak, kendi üretimlerini sürdürmek için… Osmanlılar böyle bir şeyi asla yapmadılar. Yani, fiyatı artırıp insanlara eziyet etmek ve ödeyebileceğinden daha fazlasını ödemeleri için yerli üretim diye bir şeye şey yapmadılar.

Ayşe Böhürler:

Osmanlı ekonomi sisteminin oturduğu bir mantık vardı. Siz bu mantığı ortaya koydunuz. Bunu arşiv belgeleri ile desteklediniz. Peki Batılı oryantalistlerin Osmanlı tarihine bakışını bu sizin teziniz etkiledi mi? Üzerinde tartışılan bir tez de oldu aynı zamanda. Batılı tarihçilerin çizdiği Osmanlı tarihine bakışı siz başka bir yere doğru çevirdiniz. Yani, Osmanlı'ya başka bir yorumla bakalım dediniz. Bunun etkisi bugün de devam ediyor mu? Yani, bu çalışmalarla birlikte hani oryantalist tarihçilerle veya Batılı tarihçilerle tartışmalarınız, görüşmelerinizde neler söylüyorlar?

Mehmet Genç:

Yani, Batılıların içinde Osmanlı sistemini çok iyi anlayanlar da var. İşte onlardan biri; Sir James Porter. Biraz evvel söyledim. Ondan sonra mesela, XX. yüzyılın başlarında Boğaziçi'nde Robert Kolej'de hocalık yapan Albert Leiber var. ***"Kanuni Devrinde Osmanlı Hükümeti"*** diye muhteşem bir eseri var. Yani, çok parlak olanlar var. Ama bunlar çok nadir. Genellikle yaygın olan, dışarıdan gazel okuyan adamlardır. İşin içine nüfuz etmeden, ulu orta yazan, bir de genellikle şu var: Osmanlı ile Avrupa birbirine düşmandı, rakipti ve bu yüzyıllarca sürdü. Bu son derece önemli. Onun için mesele şimdi en son yazdığım şeyde de kullandım. Kont Marsigli diye bir zat var. İtalyan asıllı… ***"Osmanlıların Askeri Durumu"*** diye 1732'de yayımlanmış bir kitabı var. Marsigli, 1679'da Türkiye'ye geliyor. Ve diyor ki***; "Çocukluğumdan beri Osmanlı tarihine meraklıyım. Osmanlı tarihi ile ilgili olan hitapların hepsini okuyorum. Bunların hepsi 'Türkler yenilmez' diyorlar. Bu nasıl şeydir? Yenilmez bir millet olabilir mi? Gidip bizzat kendim görmek için geliyorum."*** diye yazıyor kitabının önsözünde… 1679… Yani, İkinci Viyana'ya birkaç yıl kala… Avrupa'ya Osmanlılar 1350'lerde Gelibolu'ya çıktılar. O tarihten sonra, 1683'e kadar 330 sene devamlı genişlediler. Gelibolu'dan Viyana'ya kadar… O dönemde Avrupa yani XIV- XV. yüzyılların Avrupa'sı… Genişleyen, büyüyen… Rönesans'ı… Reform'u… Keşifleri… Matbaayı yapan Avrupa… Ve keşifler de merak edilen keşfedilen şeyler değil… Sömürge olarak kullandılar. Bütün Amerika'yı… Sonra Asya'ya gittiler.

Bütün bunları yaparken Avrupa, kendi kıtasında… Gelibolu'ya çıkan, Asyalı, üstelik kâfir (onlara göre) Müslüman bir halk… Zorlu bir şekilde… 300 sene… Önlenemeyen bir genişlemesi var. Bu Avrupa'da –biliniyor bunlar- Türk deyince dehşet verici bir tip... Onun için gelenlerin çoğunda bir düşmanlık şeyi var. Ama Avrupalıların sadece kötülük ve basitlik ve düşmanlıkları değil başka meziyetleri de var. Merak ediyorlar, araştırıyorlar, soruşturuyorlar, gördüklerini inkâr etmiyorlar. Dilenci yok deyince, ***"Aaa nedir bu? Niçin yok?"*** diye merak edip araştıran insanlar da var. Ama neyi ne kadar araştırıyor? Pek çoğu tabii ki dışarıdan, yüzeysel ve düşmanca da bir yargısı olduğu için genellikle çok olumlu olmayan sonuçlar çıkıyor.

Ayşe Böhürler:

Biz de yani, Türk bilim adamları da, Türk tarihçileri de zaman zaman onların izinden gidiyor.

Mehmet Genç:

Tabii, biz de onlara uyup… Ben mesela arşive girdiğim zamanı anlattım***… "Osmanlı ne yaptı? İşte kabadayılık yaptı. Silah gücüyle çıktı Gelibolu'ya… Var mı yan bakan diye Viyana'ya kadar gitti üç yüz sene. Ondan sonra da gerisin geri geldi. Her şey kayboldu, bitti. Bir şey kalmadı."*** Böyle düşünüyorduk biz. Bu çok yaygındı. Şimdi bu fikirler değişiyor. O sebepten mesela ben okurken ilkokulda, lisede Osmanlı tarihinin 1600'e kadar olanını biliyorduk. 1600'den sonrasını pek bilmiyorduk. Tanzimat'a kadarını pek

bilmiyorduk. III. Selim'den sonra biraz tanıyorduk. XVII. ve XVIII. yüzyılları hiç bilmiyorduk. Neden? Duraklama ve gerileme dönemi diye…

O dönemlerin ne duraklama ne de gerileme ile hiçbir alakası olmadığını anlamak benim 15-20 yılımı aldı.

Ayşe Böhürler:

Bir bilim merakı ile tabi… Bir bilimsel önyargı ile gitmediniz yani… Burada siz bu araştırmayı yaparken araştırdığınız konu sizi buraya getirdi gördüğüm kadarıyla… Yani bütün bu bulduğunuz verilerle buraya geldiniz.

Mehmet Genç:

Doğru ama tabii… Kendi tarihimiz bu… Kendi geçmişimiz… Kendi geçmişimizin bu kadar başarısız olması bize ağır geliyordu. Yani bir medeniyeti bitirdik, başka bir medeniyet dairesine girdik.

Yani, beni liseden itibaren meşgul eden problem bu idi. Bu medeniyeti nasıl değiştirdik? Niçin değiştirdik? Nerede hata yaptık? Onu araştırırken… Tabi o zaman işin doğrusunu bulmak, kendimizi kayırmak değil de anlamak…

Ayşe Böhürler:

Başka bir medeniyet dairesine girdik mi peki? Yani, şu anda eski medeniyetimizden, Osmanlı'dan izler taşıyor muyuz?

Mehmet Genç:

Şu anda tabii ki çok büyük ölçüde yani, özünü belki kendi medeniyetimizin değerlerini koruyoruz ama hepimiz Batı medeniyetinin birçok şeyini benimsemiş vaziyetteyiz. Kıyafetimiz, sizin kıyafetiniz…

Ayşe Böhürler:

Benim ki de öyle… Sonuçta yani…

Mehmet Genç:

Her şeyimizle… Saatimizle… Her şeyimizle… Ama…

Ayşe Böhürler:

Ruhumuzla benimsemeyelim tabi…

Mehmet Genç:

Ruhumuzu muhafaza ediyoruz. Bundan tabii çok şey etmemek gerekir. Yaşamak önemlidir. Var olmak, hayatta kalmak ve ondan sonra İslam medeniyetinin de macerasını iyi bilmek lazım. Hz. Peygamber şeyi getirdikten sonra VII. yüzyılda… Hemen medeniyet

olmadı. 100, 200, 300 sene sonra klasik İslam, muhteşem bir medeniyet oldu. Nasıl oldu? Müslümanlar, pagan Grekleri, pagan Hintlileri, Çinlileri incelediler. Onlardan şeyler aldılar. Bilgiler aldılar ve medeniyeti öyle inşa ettiler. Şimdi biz, hazır, gelişmiş ve insanlığa epey pahalıya mal olmuş Batı medeniyetinin nimetlerini alıyoruz. O nimetleri reddetmek hiçbir şekilde söz konusu değil. Onları benimseyip daha yeni bir sentez ve ileri hamle…

Ayşe Böhürler:

Kısa bir reklam arası… Kısa bir reklam arasından sonra buradayız efendim…

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Ayşe Böhürler:

Efendim Türk Kahvesi'nin son 18 dakikasına girdik ama aslında o kadar çok konu var ki biz bunun içinden çok süzerek almaya çalışacağız. Mustafa Kutlu, değerli yazarımız da bizi izliyor imiş. Selamlarını da bir şekilde göndermiş. Biz de buradan ona selam edelim. Bu arada gelen mesajlar içinde de bir not iletmek istedim Hocama önemi açısından… Akademisyen, Prof. Sevgi Kurtulmuş da bir not yazmış… Diyor ki; üniversitede hocam rahmetli Turan Yazgan, Mehmet Genç hocayı bizle tanıştırırken "10 profesöre bedeldir" demişti. Bununla ilgili birçok hatıra da geliyor.

Mehmet Genç:

Estağfurullah.

Ayşe Böhürler:

Efendim, Wagner… Biz duyuyoruz, hafif çalıyor. Kitabınızı yazarken, bu eserinizi yazarken Wagner dinlediğinizi söylüyorsunuz.

Mehmet Genç:

Evet… Evet… Yani, bu Batı müziği… Klasik Batı müziğini sanırsam şimdi ***"Tristan"*** çalıyor. (Fonda verilen müzik.) Bir hatıramı anlatayım ben… Batı müziğini de hiç sevmiyordum. Liseye geldiğim zaman koridorda… Haydarpaşa Lisesi'nde okudum. Hafif Batı müziği şeyleri çalıyordu. Hiç hoşlanmıyordum. Yerli müziği biraz seviyordum ama çok öyle müzik düşkünü değildim. Ama Batı müziğine karşıydım. Milli, yerli müzik filan

diyordum. Günün birinde bir müzik dinledim. Kulağımı verdim ve beğendim. Koridorda çalınan hafif şeylere benzemiyordu, başka bir müzikti. Bu değişik bir şey dedim. O değişik dediğim şey, Beethoven'ın Keman Konçertosu imiş, sonradan öğreniyorum. Onu beğendikten sonra dinledim biraz. ***"Aa fena değil bunlar!"*** ve Beethoven, Wagner, Rams, Bruckner… Bu klasik müziğin romantik olan kısmı beni çok yakından ilgilendirdi, etkiledi. En çok beğendiğim de Wagner oldu. Operaları muhteşem… Sıkıldığım zaman – sıkıldığım dediğim yani problem çözemediğim zaman, çözmek istediğim zaman-, Wagner dinleyerek çözebilir hale geldiğimi çok kere gördüm. Onun için medyûnu şükranım.

Ayşe Böhürler:

Bir bilmece çözmeye benzetiyorsunuz.

Mehmet Genç:

Bir bilmece evet… Yani, çözülmez çok problemlerle karşılaştım. O kitabın parçalarını yazarken, belki yüzlerde hipotez yaptım. Hipotezle yola çıktım. Test ettim. Hepsi yanlış çıktı. Çöpe attım. Tekrar yaptım. Böyle boğuşurken çok sıkıldığım zamanlarda Wagner çok yardım etti bana. Onun için ona medyûnu şükranım.

Ayşe Böhürler:

Evet. Bunu da söylüyorsunuz.

Mehmet Genç:

Yalnız, Wagner için bir Fransız'ın yaptığı bir espri var. O da çok güzel. ***"Wagner'i dinledikten sonra"*** diyor, ***"Polonya'yı işgal etmek gelir içimden"***…

Ayşe Böhürler:

Ama o tabi Hitler'in de müziği bir taraftan…

Mehmet Genç:

Yani Nasyonel… Alman milliyetçiliği… Wagner'in kendisi de milliyetçi… Alman mitolojini operaya uyguluyor ve çok muhteşem bir müzik yapıyor.

Ayşe Böhürler:

Orada bir şey söylüyorsunuz. Wagner'de böyle birden başlamaz. Yavaş yavaş ilerler… Osmanlı…

Mehmet Genç:

Evet, Osmanlı kurumlarının şeyi Wagneriyendir. Bütün klasik müzikte, hepsi Beethoven'ı, Mozart'ı, Bach'ı… Hepsi başlarken ***"güm"*** diye başlar, biterken de haber verir ***"bitiyorum bak, dikkat et"***…

Ayşe Böhürler:

Bitişi gösterir.

Mehmet Genç:

Evet. Wagner bunu yapmaz. Wagner hiç ***"çaktırmadan"*** başlar. İyice kulağınızı verirsiniz, yavaş yavaş yükselir, müthiş infilak eder ve sonra da yavaş yavaş kaybolur.

Ayşe Böhürler:

Evet.

Mehmet Genç:

Evet. Osmanlı kurumları tam bu modeldedir.

Ayşe Böhürler:

Kayboldu mu peki Osmanlı kurumları? Tamamen kayboldu mu bugün?

Mehmet Genç:

Vaktiyle temel kurumlarının hepsi Wagner'in müziği gibi yavaş yavaş ortaya çıkıyor. Hemen ***"güm"*** diye kurum ortaya çıkmıyor. Onun da sebebi, çok akıllı ve ayağı yere basan insanlar… Hemen karar verip yaygınlaştırmıyorlar. Yavaş yavaş, yavaş yavaş deniyorlar… Ondan sonra hayat veriyorlar. Sonra, bitirirken de hemen atmıyorlar. Yavaş yavaş… Evet.

Ayşe Böhürler:

Bir bilim adamı olarak sanata ilginiz var mı efendim?

Mehmet Genç:

Sanatta ilgim tabii müzikte var… Ondan sonra, roman ve hikâye… Tiyatro ile de şeyim oldu ama o çok vakit isteyen bir şey… Bu ilimle uğraşmak, araştırma… İnsanın bütün zamanını alıyor. Müzik dinlemeye bile vakit olmayabiliyor. Günde 15-20, 24 saat çalışmak gerekebiliyor. Onun için sanatlarla benim şeyim müzik ve edebiyat…

Ayşe Böhürler:

Edebiyat. Peki günde 15 saat çalışıyor musunuz hala?

Mehmet Genç:

Şimdi de çalışıyorum. Ama şimdi tabii yaşlandığım için 15 saat okuma, inceleme tamam… Ama yazmak için 5-6, 8 saati geçemiyorum maalesef.

Ayşe Böhürler:

Efendim, biz davet ettiğimizde Sayın Genç, bir takdim yazısı üzerinde çalıştığını söylemişti. ***"Rusya üzerine bir takdim yazısı üzerine çalışıyorum, hiç vaktim yok"***

demişti. Aslında, o çalışmayı bırakıp Türk Kahvesi’ne bir ara vermiş oldu. Bizle kahve içmeye bir ara vermiş oldu. Rusya üzerine çalışıyorsunuz, Türkiye-Rusya üzerine şu an?

Mehmet Genç:

Osmanlı tarihinin sosyal ilim bakımından önemli problemleri üzerinde bir şey yapıyorum. Orada tabi Rusya çok önemli bizim için. XVIII. yüzyıldan itibaren… Hatta XVII’den beri Rusya ile çok karşılaştık, çok savaştık. Bu savaşların tabi çoğunu biz kaybediyoruz ama Rusya ile savaşıp da bizden başka kazananın olmadığını da gördüm.

Ayşe Böhürler:

Hepsi kaybetmiş…

Mehmet Genç:

Hepsi kaybetmiş. Rusya’da bir kere muazzam bir toprak var.

Ayşe Böhürler:

Kutuplara kadar uzanıyor, yani sonuçta…

Mehmet Genç:

Belki, kaçta kaçı… 22 milyon kilometrekare idi Sovyetler devrinde… Şimdi Federasyon’un zannederim 15-17 milyon kilometrekare… E sonra…

Ayşe Böhürler:

13 devlet çıkmış içinden…

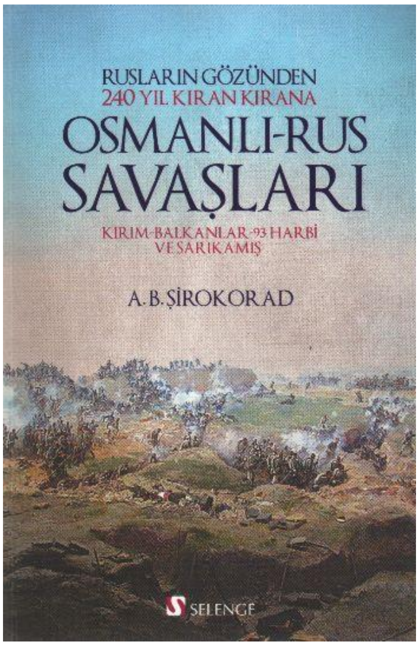
Mehmet Genç:

Tabii. Daha çok çıkar… Yani çok geniş bir alan… Ondan sonra, çok dinamik bir nüfus… Ve en önemlisi Batı ile ilişkileri bizden çok farklı… Tam tersi… Biz… Gelibolu’ya Osmanlılar çıktı ve Avrupa ile savaşarak, 300 sene savaşarak ilerlediler. Sonra bir 300 sene de savaşarak gerilediler. Ruslar öyle yapmadı. Ruslar, Avrupa’ya usta gözüyle baktılar. Aynı dinden idiler. Aynı etnik yapı da vardı ama Rusya çok şeydi. Moğol tahakkümünden, Altın Orda’dan kendini kurtarmış, Avrupa medeniyetinden nimet almaya, o medeniyetin üyesi olmaya şeydi. Çok uslu, itaatkâr bir Avrupa öğrencisiydi. Türkiye ise, Osmanlılar ise, Avrupa’ya meydan okuyan, Avrupa’yı inciten bir şeydi. İlişkimiz öyle idi. Onun için XVIII. yüzyıldan sonra, hatta XVII’den beri ilerlemelerini Rusya mıknatıs gibi kapmaya çalıştı bütün şeyleri ile. Ve Avrupalılar da Ruslara yardım ettiler. Çünkü Türk tehlikesi hiç hoş bir şey değildi Avrupalılar için. Onun için Türklere kuzeyden rakip olacak, kendi cinslerinden bir gücü desteklemekte çekinmediler. Öyle görülüyor.

Ayşe Böhürler:

Bugün, Türkiye-Rusya ilişkileri gelişiyor.

Mehmet Genç:

Bugünkü ilişkimiz tabi çok farklı. Bugün Rusya, o eski tabi dinamizmini en azından demografik dinamizmi çok önemliydi. Türkiye ile ilişkilerinde nüfusu hızla artan ve ordularını çok büyüten dev bir Rusya idi Türkiye'nin karşılaştığı XVIII ve XIX. yüzyıllarda. O Rusya ile baş etmesi çok zordu. Ama Osmanlı yöneticileri Rusya'nın gücünün büyüklüğüne rağmen direnme iradelerini hiçbir zaman kaybetmediler, hafifletmediler bile… Sonuna kadar direndiler. Kolay bir lokma olmadı Ruslar için… Onun için mesela yaptığımız savaşların çoğunu Ruslar kazandı ama o savaşların hepsi onlara çok pahalıya mal oldu. Türkler çok kolay yem olmadı. Onun için çok yazdılar. Şimdi en son Şirokorad'ın, bir Rus generali zannediyorum, ***"Osmanlı Rus Savaşları[31]"*** diye beş-altı yüz sayfalık muhteşem bir kitabı var. Çok objektif ve namuslu gördüm ben.

Ayşe Böhürler:

Evet. Türkçeye de çevrilmiş. Daha önce de konuşmuştuk. Efendim, çok çok az vaktimiz kaldı ama siz ilim yapmak için evlenmediniz de… Yani hayatınızı…

Mehmet Genç:

Evlendim ben. İki kere evlendim. Fakat evlenmek şeyi zor. Yani, çok uygun bir eş olması lazım. Bu ilim yapan adam, çekilmez bir adamdır. Devamlı çalışması lazım. Devamlı çalışmazsa ilim kaybolur gider. Yani böyle sohbet edecek, ondan sonra toplantılara gidecek, misafir kabul edecek bir hali yok. Bir nevi derviş gibi bir hayat. Onu kadınlar için çok kolay olmuyor bunu kabul edecek insanı bulmak benim için pek olmadı. Onun için yalnız devam ettim.

Ayşe Böhürler:

Bu şöyle bir tartışmayı da… İlim adamı… Yani evlilik, eş veya neyse aile, ilmi çalışmayı engelleyen, mani olan bir şeydir aynı zamanda gibi bir sonuç çıkarıyoruz değil mi?

Mehmet Genç:

Öyle olmayabilir. Yani, ilim adamının evli olması daha iyidir. Ama eşi bu 24 saat çalışmaya razı olabilmeli. Onun da bir işi olmalı. O da kendi alanında bir şeyler yapmalı. O şartlarda iyi bir evlilik ilim için çok iyidir.

[31] https://www.kitapyurdu.com/kitap/osmanlirus-savaslari/129496.html?gclid=EAIaIQobChMIw_SPyt2l4AIVKzPTCh3lcgXiEAYYASABEgKSdfD_BwE

Ayşe Böhürler:

İyi bir evlilik…

Mehmet Genç:

İyi bir evlilik… Kötü bir evlilik tabii ki herkes için çok zordur. Ama ilmi yok eder. Kesinlikle.

Ayşe Böhürler:

Evet. Burada böyle bir notu da düşelim. Efendim son cümleler olarak eksikliklerimiz neler? Hem üniversite, hem akademik camia olarak…

Mehmet Genç:

Çok eksikliklerimiz var. Bir kere, yani, bu Batı medeniyetinin birçok şeyini benimsedik. Kıyafetini benimsedik, zamanını benimsedik, hicri tarih yerine miladi tarih kullanıyoruz… Fakat Avrupa medeniyetinin değerlerini de tanımak lazım. Yani, müziği ile ilgileniyoruz… İlim, Avrupa'nın en önemli başarılarından biri… Modern bilimlerin gelişmesi Avrupa'da oldu. İslam medeniyeti de yaptı. Çok önemli mesafe aldı İslam… Klasik İslam… Ama o meşaleyi XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa aldı ve orada gelişiyor. Orada gelişen ilim, ilim devrimi diyorlar, modern tabiat ilimlerinin matematik, formüllerle açıklama ve araştırma yapmalarına… O ilim, Batıda üniversitelerden çıkmadı. Onu biliyoruz. Üniversite dışındaki adamlar o ilmi XVI. ve XVII. yüzyıllarda gizli-kapaklı özel yerlerde meydana getirdiler. Çok sonra üniversiteye girdi. XVIII-XIX. yüzyılda… Üniversiteler, ondan sonra ilim yapan, ilmin yapıldığı önemli merkezler oldu. Fakat bizim üniversitelerimiz henüz ilim yapmıyorlar. Başkalarının yaptıkları ilmi öğretiyoruz. Öğreniyoruz, onu anlatıyoruz. Genellikle bunu yapıyoruz. İlmi, XVI ve XVII. yüzyıllarda o devrimi başlatan ve Avrupa'da ve Amerika'da ve hala devam eden… Rusların ve Japonların da katıldığı bu tutkuya bizim de girmemiz lazım. İlmi öğrenmek değil, yapmak lazım bizzat. Yapmak için üniversite yetmez. Ayrıca araştırma bilimlerinin oluşturulması lazım. Çok derin uzmanlıklar lazım. Şimdi bizim Osmanlı tarihi mesela… 3-4 bin kişi Osmanlı tarihi ile uğraşıyor. Ama herkes her şeyi biliyor. Herkes, her şeyi değil belli şeyleri bilmek lazım…

Size biraz evvel Sir James Porter'ın bürokrasi hakkında söyledikleri… Osmanlıların meritokratik bürokrasiyi oluşturmalarında çok büyük başarıları var. Osmanlı bürokrasisi üzerinde uzmanlaştırmayı gerektirecek kadar önemli bir kurum… Ama böyle bir uzmanımız yok. Osmanlı bürokrasisi ile ilgili çalışan, şurasına-burasına dokunan insanlar var ama bürokrasinin önemli problemlerini dert edinmiş uzman insan yok.

İstanbul'un nüfusunu konuştuk biraz evvel… 500 ile bir milyon arası… Ne demek o? Yani, nüfus belli değil. Ne kadar insan yaşıyordu Osmanlı topraklarında bilmiyoruz. O nüfus, demografi tarihi diye bir şey var. Böyle bir şeyi biz yapmıyoruz. Uzmanlaşmıyoruz. Nüfus tabi Osmanlılar… Nüfus sayımı 1881'de başladılar modern nüfus sayımına. 1831'de başladılar fakat yalnız erkekleri saydılar, haneleri saydılar. Kadın-erkek, çocuk herkesi saymaya 1881'de başladık. Ondan evvelki nüfusumuzun… Batıda da…

Ayşe Böhürler:

Daha geç… Onlar da geç başladı…

Mehmet Genç:

1800'de başladı İngiltere'de. Kuzeyde biraz İsveç ve Norveç'te… Danimarka'da da biraz daha eski başladı. 1750'lerde… Ama onların ta ortaçağlara kadar geri giden nüfus incelemeleri var. Nüfusun sayısını ortaya çıkarmak için birçok gösterge var. Onları araştıran insanlar var. Bizim Osmanlı dünyasında da 1830'dan sonra çok yaygın. Ama ondan önce de meşhur Osmanlı bürokrasisinin yaptığı birçok çalışmalar, belgeler kullanılabilir. Demografi tarihi yok. Ondan sonra dış ilişkilerimizin tarihi yok. Yani, Osmanlı-İngiliz-İran ilişkileri hakkında diplomatik ilişkiler var. Ama ticaret ve iktisadi ilişkilerin tarihi… Onların kaynakları var... O ülkelerinde de var, bizde de var. Ama bu konuda uzmanlaşmış Osmanlı dış ticareti uzmanı yok. Olmuyor. Olması lazım. Uzmanlıkların oluşması lazım. Bir de çok önemli eksiğimiz var. Binlerce adam hepsi Osmanlı tarihi olmaz. Osmanlı dışı, Avrupa tarihi, Rusya tarihi, Çin tarihi, Ortadoğu tarihi ve Uzakdoğu tarihi… Bunlar şimdi çok uzak geliyor. Bizim güneyimizde Türkiye'nin onda biri kadar nüfusu olan İsrail'de bu bahsettiğim alanların tarihini, ekonomisini, dilini araştıran birimler var. O küçücük İsrail'de. Ama Türkiye'de onlar yok. Bir ilmin uzmanlıklarını iyice yerleştirmemiz ve üniversitede bilinenleri anlatmaktan ayrı, bilinmeyenleri araştıran birimlerin olması mutlaka olması lazım. En büyük eksiğimiz bence bu.

Ayşe Böhürler:

Çok da önemli tavsiyeler bunların hepsi. İnşallah değerlendirilir diyorum. Efendim çok teşekkür ediyorum.

Mehmet Genç:

Estağfurullah.

Ayşe Böhürler:

Çalışmalarınızdan vakit ayırıp geldiniz. Bu değerli fikirlerinizi paylaşma imkânı bulduk. Biz de izleyicilerimizle birlikte sizi nispeten daha yakından tanıdık. Birçok alanda çok bilgiye sahipsiniz. Yani yabancı dilleriniz çok iyi. Bildiğiniz yabancı diller… Fakat Türkçe yazıyorsunuz, İngilizce yazmıyorsunuz.

Süremiz bitti ama bu sorunun cevabının da önemli olduğuna inanıyorum. Türkçe yazıyorsunuz, hiçbir yabancı dilde yazmıyorsunuz. Neden Türkçe?

Mehmet Genç:

Çok az var. Şimdi şöyle… Türkçe benim ana dilim. Yazabileceğim en iyi dil Türkçe. Türkçe kadar iyi bildiğim bir başka dil yok. Olsa idi ne yapardım? İngilizce yazardım.

Çünkü şimdi gençlere şunu söylerim: Türkçe ile birlikte İngilizceyi artık bir kere bütün dünya öğreniyor. Biz de öğreneceğiz.

Bir de şunu söyleyeceğim: Çok büyük fikirleriniz olabilir, onları İngilizce yazmazsanız kimse bilmez, kimse okumaz ve unutulur gider. Onun için İngilizce de yazmak lazım. Ama tabi kendi dilimizi, kültürümüzü de yaşamak ihtiyacındayız. Onun için Türkçe yerine bu kitabın İngilizce olmasını ben istemezdim doğrusu. Ben kendi anadilimde düşüncelerimi en iyi ifade ettim. İngilizce birkaç makalem var ama ben kendim şey yapmadım. Başkaları çevirdiler.

Ayşe Böhürler:

Peki, çok çok teşekkür ediyorum tekrar. Efendim, bugün Türk Kahvesi'nde yine derya bir bilim adamını, ilim insanını ağırladık, misafir ettik. İlim öğrenmek değil, ilim aramak peşinde geçen ilme adanmış bir hayat öyküsünün bir kısmına tanıklık ettik.

Bir dahaki hafta bir başka değerli konukla buluşmak üzere hayırlı pazarlar diliyorum.

Hoşçakalın.

MEHMET GENÇ 'MESELE BULMACAYI ÇÖZMEKTİ, ÜNVAN DEĞİL'

1942'de Artvin'den Alman uçaklarının Sovyetleri, Batum'u bombalayışını izledi. Lisede Nihal Atsız'ın öğrencisiydi; Mülkiye'de Sezai Karakoç, Şevket Eygi ve Cemal Süreya'nın kantin arkadaşı... Osmanlı arşivlerine girdikten sonra 50 yıl süreyle 'Osmanlı problematiğiyle' boğuşan bir araştırmacı. Mehmet Genç, Zaman Tüneli'nde.[32]..

Eygi, Karakoç, Süreya, Tunçay ile bilim ve felsefe meselelerini tartışırdık. Türkiye'yi çok seviyorduk. Ülkeye zarar gelse, başbakanmışız gibi üzülüyorduk.

---

[32] Selim Efe Erdem, 21 Temmuz 2013, https://www.star.com.tr/pazar/mehmet-genc-mesele-bulmacayi-cozmekti-unvan-degil-haber-774102/

Mehmet Genç, Osmanlı İktisat tarihinin sayılı uzmanlarından biri. Doktorasını hazırlarken girdiği Osmanlı arşivinde sanayi sektörüyle alakalı vergi kayıtlarını inceleyerek bu sektörü analiz edebilmeyi umuyordu. Birkaç yılı alan çalışmaların sonunda gördü ki Osmanlı vergi kayıtları, 18 ve 19'uncu yüzyıllar boyunca hemen hiç değişmeden kalan gelir rakamları tekerrür edip gidiyordu. Ölü bir adamın elektrokardiyogramı andıran bu düz çizgiyle hiç bir analizin yapılamayacağına karar verdi. Hocası Ordünaryus Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın bütün ısrarlarına rağmen tezi yazmadı. Çünkü mevcut verilerde, kendisini hipotezlerini doğrulayacak bir açıklama modeli inşa edilemezdi. Ancak incelediği belgelerden, onların meydana getiren bürokratların son derece iyi yetişmiş, zeki ve işinin ehli memurlar olduğunu da görmüştü. Bu iyi yetişmiş, zeki insanların yıllarca değişmeyen rakamları neden tekrar edip durduklarını da merak etmekten kendini alamadı. Ve bu bilmeceyi çözmeye karar vererek, tezi bir tarafa bıraktı. 40 yıl sonra Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi kitabıyla adeta doktora tezini tamamladı ama Hocası artık hayata gözlerini yummuştu. Hatta öğrencileri profesör olmuştu. Genç, yaklaşık yarım asır süreyle arşivden süzdüğü bilgilerle yeni bir kitap çıkarmaya hazırlanıyor...

-1934 yılında Artvin'in bir köyünde doğan bir çocuk, nasıl olur da Osmanlı arşivlerinde 50 yıl geçiren ve sayılı iktisat tarihçilerinden biri haline dönüşür? Bu başarılı yolculuğun arkasında nasıl bir hayat saklı?

Annemin çok büyük emeği var. Yememiş yedirmiş ve okutmuştur. Ailem Osmanlı İmparatorluğu'nda bir tür derebeyi gibi olan Genç Ağa lakabıyla anılan büyük dedemden gelir. II. Mahmut Devri'nde Ayanlarla birlikte bu ağalık da tasfiyeye uğrayınca aile kıt kanaat geçinir duruma düşmüş. Muhafazakâr bir ailenin çocuğuyum, annem ve babam dini bütün insanlardı.

ALMAN UÇAKLARI ÜZERİMİZDEN GEÇERDİ

-II. Dünya Savaşı'ndan nasıl etkilediniz? Artvin sürekli işgale uğramış bir bölge, Sovyet korkusu yaşandı mı?

O yıllarda ekstra vergi alınırdı köylüden ama bizim fazla bir üretimimiz olmadığı, zaten zor geçindiğimiz için bizden çok fazla bir şey almadılar. Biz Sovyet sınırına çok yakındık. Almanlar'ın Sovyetler'i bombalamasına tanık olduk. Alman uçaklarının önce motor sesi duyulurdu. Koşarak tepeye çıkarken Alman uçakları üzerimizden geçerdi. Tepeden Batum'un bombalanışını izlerdik.

-Alman uçakları Türkiye üzerinden geçip Sovyetler'i bombalıyordu...

Yani o bölgenin hava sahasından ya da Karadeniz'den geçiyorlardı. Alman tayyarelerinin sesi duyulduktan beş altı dakika sonra ağır bir bombardıman başlıyordu. Sovyetler'deki bombardımanı biz Artvin'de sanki deprem oluyor gibi hissederdik. Savaş iyi bir şey değildi ama Rusların bize dost olmadığını düşündüğümüzden memnun oluyorduk. Bölge defalarca Rus istilası görmüştü ama evde korku da yoktu.'Gelirlerse savaşırız' düşüncesi hâkimdi.

-Ortaokulu Hopa'da, liseyi İstanbul Haydarpaşa'da okumuş ve Nihal Atsız'ın öğrencisi olmuşsunuz...

Lisede yatılı okuyorduk ve yurtta sırayla nöbetçi olan öğretmenlerle dünya, siyaset, Türkiye, din üzerine konuşurduk. Hepsiyle sohbet ederdik ama Nihal Bey'den aldığım cevapları çok beğeniyordum. I. ve II. Dünya Savaşı'nı sorardım, onun da benim gibi Ruslar'ın kaybetmemesine üzüldüğünü öğrendiğimde memnun olurdum.

-Atsız dışında düşüncelerinizi paylaştığınız öğretmen ve öğrenci arkadaşlarınız var mıydı?

Mahir İz de hocamdı ama Atsız kadar yakın değildik. Lise arkadaşlarım arasında sonradan edebiyat profesörü olan Mehmet Çavuşoğlu, ziraat profesörü olan Nevzat Şişman, daha sonra DGM savcısı olan ve suikast kurbanı giden Yaşar Günaydın vardı. En iyi arkadaşlarım bunlardı.

-Lisede matematiğe ilgi duyarken üniversitede Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni tercih etmenizde Atsız'ın etkisi var mıydı?

Fikir değişikliğinde iki şey etkili oldu: Birincisi lisede milliyetçi fikirlerle tanıştım, tarihi ve sosyal konularla ilgilenmeye başladım. İkincisi fakir bir ailenin çocuğuydum ve o dönemde matematik okumam durumunda aileme yardım edebileceğim bir gelirim olmayacaktı. Siyasaldan mezun olursam, kaymakam olarak aileme yardım edebilecek sosyal imkanlarım olurdu. Ama DP iktidara gelip Karadeniz'de çay ekimi başlayınca, ailemin gelir düzeyi yükseldi, kaymakam olmama gerek kalmadı.

-Ama kısa bir süre kaymakamlık maceranız oldu...

Üniversitede akademik kariyer yapmak istiyordum ama kadro beklerken Ankara'da maaşsız dolaşmak epey masraflı bir durumdu. Mülkiye mezunu olarak, Ankara Valiliği nezlinde maiyet memurluğuna başvurdum. Şereflikoçhisar'a Kaymakam Vekili olarak görevlendirdiler. Ankara'ya yakın olduğu, akademik kariyere hazırlığımı engellemeyeceği için ve tecrübe edinmek imkânı bulacağım için kabul ettim.

-Ne tecrübe ettiniz?

Otoriter tek parti rejiminden yeni çıkılmış, kalkınma ihtiyacında olan fakir bir ülkeydik. Halkın talepleri sonsuzdu ve ben de her şeye yardım etmek istediğimden, her sorun için sabah erkenden kaymakam vekilinin kapısına gelirlerdi. Bir ayağımda pantolon, diğerinde pijama sorunlarını dinlerdim. Bir kısmını çözerdim ama 'Karım beni dinlemiyor, eve gelmiyor' diye gelenler de vardı...

MÜLKİYE MESCİDİ VE KANTİNDEKİ ÜNLÜLER

-Mülkiye'de nerede ve kimlerle namaz kılıyordunuz?

İnanmayacaksınız ama o tarihte Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde mescit vardı. Fakülteye her yıl 120 öğrenci alınır, bütün sınıfların toplamında 400'ün üzerinde öğrenci olurdu. Ama namaz kılan yüzde bir kadar, dört beş kişiydik. Biri şair Sezai Karakoç ve diğeri de yazar Şevket Eygi'ydi.

-Eygi ve Karakoç'la neler konuşurdunuz?

Solcu, komünist, tanrıtanımaz arkadaşlarımız da vardı. Cemal Süreya, Mete Tunçay, Taner Timur, Orhan Duru, Ergin Günçe de vardı.

-Devlete kaymakam, vali, bakan yetiştiren Mülkiye'de okuyan muhafazakâr bir öğrencisiniz ve sınıf arkadaşlarınız Cemal Süreya, Mete Tunçay, Sezai Karakoç, Şevket Eygi... Ne olmak isterdiniz, Ankara'ya nasıl bakar ve nasıl değiştirmek isterdiniz?

Çok iyi anlaşır, kantinde sohbet ederdik. DP veya CHP gibi siyasetten çok entelektüel konuları, bilim ve felsefe meselelerini tartışırdık. Arasında hiçbir zaman sert tartışmalar çıkmazdı. Hepimiz Türkiye'yi çok seviyorduk. Aldığımız eğitim nedeniyle sanki memleket bizden sorulurmuş gibiydik. Türkiye'nin meselelerini kendi şahsi meselemiz gibi düşünürdük. Türkiye'nin başına bir şey geldiği zaman rüyalarımıza girer, uykularımızı kaçırırdı. Sanki biz dışişleri bakanı, başbakanız gibi! Düşüncelerimiz farklı olduğunda birbirimizi tenkit ediyor, düşüncemizi rakip düşünceyle test etmekten ayrı bir haz duyuyorduk.

OSMANLI TARİHİ DÜNYA TARİHİN KARA DELİĞİ

-İstanbul Üniversitesi'ne 1960 yılında Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'ın asistanı olarak girmiş, 1965'ten 1982 yılına kadar *'İktisat Tarihi Uzmanlığı'* yapmışsınız. Kendinizi ilme adamışsınız ama bir yandan hayat da devam ediyor. İki çocuğunuz olmuş, iki kez boşanmışsınız. Boşanmaya giden süreçte evdeki o binlerce kitap ve onlara ayırdığınız zaman etkili oldu mu?

Evet, şüphesiz.

-Geçirdiğiniz yaklaşık yarım asırlık sürenin ardından, Osmanlı arşivleri için ne diyebilirsiniz? Osmanlı tarihi iyi işlenmiş olsa, Türkiye ve dünya tarihinde doğru bilinen şeylerin yanlış olduğu ortaya çıkabilir mi?

Muhakkak değişecektir. En basit örneği, ben teze başlarken Osmanlı'nın kuruluş, yükseliş, duraklama ve çöküş dönemlerinden bahsedilirdi. Mesela 17'nci yüzyıl duraklama dönemi olarak niteleniyordu. Osmanlı arşivlerine göre 17nci yüzyıla duraklama demek için adamın aklını kaçırmış olması lazım. 17. yüzyıl fırın, kaynıyor, nasıl bir duraklama bu? Onu takip eden 18'inci yüzyıla da layık görülen sıfat gerilemedir. Ama Osmanlı arşivinden bu yüzyılında gerilemeden çok değişme ve gelişme yüzyılı olduğunu anlıyoruz.

Medeniyet değişme fenomenini açıklamak!

-Araştırmaya başlarken ne düşünüyordunuz?

Osmanlı dünyasının başına gelen macerayı merak ediyordum. Başlangıçta büyük başarı göstermiş sistem neden 20'nci yüzyılda bu hale geldi? Kısacası medeniyet değiştirmesi fenomenini açıklamak istiyordum. Bu dönüşümün nasıl açıklanabileceğini görmek için iktisat tarihinin iyi bir başlangıç zemini olabileceğini düşündüm.

-Tez konunuzu nasıl seçtiniz?

Tezin asıl konusu Batı'daki Sanayi Devrimi karşısında Osmanlı sanayisi nasıl bir değişim geçirdi? Bunu araştırmak üzere önce Fransız literatüründeki Osmanlı ekonomisiyle ilgili elçi, tüccar ve seyyahların yazılarını okudum. Bu arada tabii, Fransızca'ya çevrilmiş olan diğer Batılılar'ın yazdıklarını da okudum. Bu çeviriler içinde İngiliz ve Amerikalı yazarlarınki dikkatimi çekti. Onların verdiği bilgilerin, özelikle kantitatif ve gerçeğe daha uygun olduğunu gördüm. Ve mecburen İngilizce'yi de öğenerek o kaynakları da okudum.

-Bu sırada kaç sene geçti?

Çok sene oldu. Normal bir doktora tezi süresi 4-5 senedir. Sadece Fransız kaynaklarındaki yüzlerce rapor ve seyahatnameyi okumak üç senemi aldı. Üç sene de İngilizce öğrenip o dildeki kaynakları okumakla geçti. Batı literatüründen yeterli verilere ulaşamayınca, mecburen Osmanlı arşivine girdim. Ancak tezi yazmak için tanınan süre de dolmak üzereydi.

-O sırada tez hocanız Barkan ne dedi?

'Artık araştırmayı bitir, elinde ne varsa onunla tezini yaz' dedi. O ana kadar literatürden bulduklarım, birbirine ters bakan rakamlardan ibaretti. Teori kurmak için daha sağlam verilere ihtiyaç vardı. Ve araştırmaya devam ettim.

-Ama mevcut bilgilerle birkaç doktora tezi yazılabilirdi herhalde.

Tabii ama unvan umrumda değildi. Meselem merak ettiğim problemi, bulmacayı çözmekti.

-Tezi ne zaman yazmaya başladınız?

Asistanlığa 1960'ta başladım, 62-63'te tez için araştırmaya başladım. 10 yıl sonra bir seminer tebliği verdim. Sonraki 25 yıl içerisinde çok sayıda makale yayınladım. Asistanlığa başladıktan yaklaşık 40 yıl sonra, bunları bir kitap halinde yayımladım. Birkaç sayfalık makalelerin hipotez ve modelini oluşturmak için yıllarımı verdim.

-Osmanlı'da toprak kayıplarına rağmen gelirleri nasıl azalmıyor? Bu sorunun yanıtını arıyorsunuz..

Gelirler aynı kalmıyor ama gelir rakamları aynı kalıyor... Topraklar azaldığı halde 19'uncu yüzyıla kadar gelir kalemleri değişmiyor. Bunu görünce, tezi bir kenara bıraktım ve o değişmeyen rakamları analiz etmeye karar verdim. Bazı rakamları değiştirmiyorlar ama başka bazı şeyleri değiştirerek, o bir değişen ve değişmeyen arasında bıçak sırtında yürüyorlardı. Osmanlılar, vergileri toplamak için maaşlı maliye bürokrasisi yerine özel sektör gibi faaliyet gösteren mültezimlerle çalıştılar. Bugünkü özelleştirmeler gibi bir nevi. 17'nci yüzyıldan itibaren bu sistemin olumsuz etkileri sonucu üretim de azalma görülünce de iltizamları senelik değil de uzun süreli, öbür boyu vermeye başladılar. 1695 yılında bunu bir nevi kalkınma projesi olarak uygulamaya koydular. Yaklaşık 150 yıl da başarıyla sürdürdüler. Osmanlı sistemi 18'nci yüzyılda da gelişmeye devam etti. Viyana Kuşatması'yla tamamlanan yüzyıla ki bu 17'inci yüzyıldır, Duraklama Devri denemez.

TEFEKKÜRLER OLSUN! MEHMET GENÇ HOCA BÜYÜK MÜTEFEKKİR…[33]

Tek tek çok değerli Türkler var. Ama kolektif olarak bilgi motivasyonuyla hareket eden bir sosyal grup henüz oluşmuş değil bence. Ama oluşacak, yoksa bu dünyada yaşayamayız.

MEHMET GENÇ Hoca..

Barkan'ı bir bilim adamı olarak tek gördüm dedim, ondan sonra da görmedim. İşi bilgi olan bir grubun oluşması lazım, bu hâlâ yok.

MEHMET GENÇ

Bugünkü toplumsal yapımızın ortaya orijinal bir düşünce koyma şansı çok zor. **MEHMET GENÇ** Hoca

İlimi gerçekten isterse insan, ancak ulaşabilir. Barkan öyleydi, gecesi gündüzü araştırdığı konu ile yaşamaktan ibaretti. **MEHMET GENÇ** Hoca

Barkan, ilimden başka bir kaygı taşımıyordu. İlim istemek için hakikaten onunla hemhâl olmak, fenafil ilim olmak gerek. **MEHMET GENÇ** Hoca

Barkan böyleydi, bilmediklerini kendi gayretiyle bilmek isteyen, araştıran bir insandı. Onun için gece gündüz çalışıyordu. **MEHMET GENÇ** Hoca

Bilginin sınırlarında dolaşmak lazım, akıncı gibi, meçhule doğru… **MEHMET GENÇ** Hoca

33 https://www.agaoglulevent.com/tefekkurler-olsun-mehmet-genc-hoca-buyuk-mutefekkir/

MEHMET GENÇ ANLAŞILMAZSA…

Mehmet Genç'i tanıtmaya gerek var mı? Hele Sayın Cumhurbaşkanı'na tanıtmaya gerek var mı?[34]

2015 yılında bir hafta arayla iki kere onun elinden ödül almış bir isim **Mehmet Genç**. 2015 Yılı Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülleri kapsamında, sosyal bilimler ve tarih alanında ve Uluslararası Akademi Ödülü kapsamında, Sosyal ve Beşeri Bilimler kategorisinde, ödülünü bizzat Sayın Cumhurbaşkanının elinden almış bir isim. O törende ödül alan bilim adamları için Cumhurbaşkanı'nın kurduğu cümle şöyle:

"Kökleri bu toprakların derinlerine uzanan, mazisi bu milletin geçmişine giden, eserleri buram buram kendimiz, özümüz, mayamız kokan bu değerli kültür, sanat ve ilim insanlarımızı bir kez daha saygıyla selamlıyorum."

Bilmelisiniz ki buraya kadar yazdıklarım **Mehmet Genç**'i ifade etmeye yetmez. Ne aldığı ödüller bunlarla sınırlı ne de **Mehmet Genç** hocanın ilmi müktesebatı bu satırlarla kuşatılır. Türk ilim hayatının yüz akı bir isimdir **Mehmet Genç**.

İşte o hoca, bugünlerde öğrencilerine ders verdiği Şehir Üniversitesi hakkında bir açıklamada bulundu. Açıklamanın üslubu, derin bir sitem – serzeniş ihtiva ediyor. Bu çapta bir insanda gönül kırıklığına yol açmak hayra alamet değildir.

Ne demek şu: **"Yeni bilgi meydana getirmek bizim üniversitelerimizde çok nadir bir vakadır. Şehir Üniversitesi ise bu suçu işlemiş üniversitelerimizin başında geldiği için bu cezayı galiba hak ediyor."**

Az sonra **Genç Hoca**'nın videoya kaydedilen konuşmasından geniş bir bölümü sizlerle paylaşacağım. Ama burada öncelikle bu seslenişin hiçbir yerde olmasa bile Beştepe'de, sayın Cumhurbaşkanı nezdinde bir yankı uyandırması dileğimi belirtmek istiyorum.

Hoca yukardaki cümlenin altına şunu eklemiş: **"Yeni bilgiler meydana getirmek üzere 10 senedir bu yöndeki sebatı ısrarla sürdüren bir üniversitedir. Bilgilerimize yenilerini katmak istiyordu. Bu haddini aşmak sayıldı. Onun için kapatmaya yöneldiler."**

[34] Ahmet Taşgetiren, Karar, https://www.duzceyerelhaber.com/ahmet-tasgetiren/46288-mehmet-genc-anlasilmazsa%E2%80%A6

"Haddini aşmak… ve kapatılma tehdidi…" Nerede? Türkiye'de. Hangi iktidar döneminde? Ak Parti iktidarı döneminde… Kimlerin eğitim vermesini engelleyeceksiniz? "**Eserleri buram buram kendimiz, özümüz, mayamız kokan bu değerli kültür, sanat ve ilim insanlarımızı"**n, yani **Mehmet Genç** gibi hocaların ders vermesini engelleyeceksiniz.

"Üniversitelerin başlıca iki fonksiyonu var, birinci fonksiyon mevcut bilgilerin alanını genişletmek, yeni bilgiler elde etmek. İkincisi oluşan bilgi stokunu topluma özellikle gençlere transfer etmek. Birinci fonksiyon araştırma, ikinci fonksiyon ise öğretim. Araştırma pahalı bir şeydir. Hem çok para ister, enerji ister, fedakarlık ister ve sonucunu kestiremezsiniz. Uzun zaman, çok para harcarsınız ve bir sonuca ulaşamayabilirsiniz. Onun için bu lüksü, hala Batı dünyası kendi tekeline almış bulunuyor. Batı dışı dünya ise Batı'nın elde etmiş olduğu bilgileri öğretmekle vaktini geçiriyor. Bu daha ucuz ve daha kolay.

Türkiye'deki üniversitelerin sayısı 200'ü geçti, devlet ve vakıf üniversiteleri olmak üzere. Bunların da çoğunun belki de hepsinin asıl fonksiyonu, mevcut bilgi stokunu daha doğrusu Batı dünyasının meydana getirdiği bilgileri tercüme edip gençlere ve topluma aktarmaktır. Yeni bilgi meydana getirmek ise bizim üniversitelerimizde çok nadir bir vakadır.

Şehir Üniversitesi ise bu suçu işlemiş üniversitelerimizin başında geldiği için bu cezayı galiba hak ediyor. Yeni bilgiler meydana getirmek üzere 10 senedir bu yöndeki sebatı ısrarla sürdüren bir üniversitedir. Bilgilerimize yenilerini katmak istiyordu. Bu haddini aşmak sayıldı. Onun için kapatmaya yöneldiler."

Şöyle bitireyim: **Mehmet Genç** gibi ilim adamları her zaman konuşmaz. İşte konuştu. Onun Türkiye'deki genel üniversite hayatı için söyledikleri de önemli, Şehir Üniversitesi için söyledikleri de… "Yeni bilgi üretme çabasında olan sınırlı sayıda üniversitemiz var, bunlardan birisi de Şehir Üniversitesi. Bunu haddi aşmak gibi görmeyin. Haddi aşmak gibi görüp kapatmaya yeltenmeyin." diyor. Benim böyle bir tercüme yapmam bile doğru değil. Hoca'nın sitemi anlaşılmalı ve gereği yapılmalı. Değilse bir daha ödül verecek **Mehmet Genç** bulunamayabilir.

BURUK ÖLÜMLER

Adnan Ekşigil, 3 Nisan 2021 Cumartesi[35]

Önce Nur Vergin, birkaç ay ardından şimdi de Mehmet Genç. İkisi de, 1970'li yıllarda İ. Ü. İktisat Fakültesi'nde asistanken tanımış olduğum "nevi şahsına münhasır" denen insanlardandı. Uzun yıllardır kendilerini hemen hiç görmemiş olmama rağmen, ölüm haberleri bana dokundu. Demek ki, birkaç yıllık kısa bir zaman aralığında onlarla sürdürmüş olduğum uzun ve hararetli sohbetler, zihnimde epey yer etmiş. Bu kısa zaman aralığı, neredeyse yarım yüzyıl öncesine ait olsa da.

Bu sohbetlerin en unutulmazları, tam da Nur ile Mehmet Hoca arasında geçenleriydi. Oysa, hem akademik çalışma alanları, hem yaşam şartları ve kökenleri, hem de kişilikleri bakımından görünürde pek bir bağdaşır tarafları yoktu. Ama, çevrelerine durmaksızın kıvılcımlar saçan zekâları, onları buluşturmaya fazlasıyla yetiyordu herhalde. Ve bir araya geldikleri zaman, fikir tokuşturmalarını izlemeye doyum olmazdı. O bakımdan, ikisini birlikte hatırlamam tesadüf değil.

Nur, bir elçi kızı olarak çocukluk ve gençlik dönemini değişik ülkelerde geçirmiş, iyi eğitim görmüştü, tabiatıyla pek çok dile de vâkıftı. Fransızcası anadili gibiydi, ama Türkçesi de kusursuzdu; yurtdışında büyümüş bazı elçi çocuklarında rastlanan şive bozukluğundan eser yoktu onda. Paris'ten aldığı taze doktorayla İktisat Fakültesi Siyaset Kürsüsü'ne girip, kısa sürede kürsünün en cerbezeli simalarından biri olmuştu. Sözünü sakınmaz, tepki vermekte gecikmez, kızgınlığını da her zaman saklayamazdı. Özgüveni çok güçlüydü; bunda, Cumhuriyet aristokrasisinden gelmesinin de bir rolü vardı belki (Atatürk'ün yakın arkadaşı Nuri Conker'in torunudur). Fakat bu taşkın özgüveninin, en ufak bir çelişki veya saçmalık karşısında kolaylıkla müstehzi bir tavra dönüştüğü ve bazen çevresindekileri iyice yıldırdığı da olurdu.

Ne var ki, belki gençliğini yurdundan uzak geçirmiş olmasının da etkisiyle, Nur daima ülkesine borçlu hissetti kendini. Fevkalade bireyci güdülere sahip olmasına rağmen,

[35] https://birikimdergisi.com/guncel/10547/buruk-olumler

"ülkesine kendince katkıda bulunmak" gibi şaşmaz bir toplumcu ideali vardı. Ona göre bu ideali gerçekleştirmenin yolu da, Türkiye'yi iyi tanımaktan, ülkemizin ***"ruhuna nüfuz etmek"***ten geçiyordu öncelikle. Nur ***"68 kuşağı"***na ve üstelik bu kuşağın Fransız versiyonuna ait olduğu için, doğallıkla sol bir kültüre sahipti; en azından sol referanslar içinde yetişmişti. Fakat Türkiye'nin ***"ruhuna nüfuz etmek"*** uğruna, bütün bu referansların dışına olabildiğince çıkmayı göze alarak, ister milliyetçi ister dinci olsun, ülkenin ***"öteki"*** katmanlarını tanımayı vazife edinmişti. Bu ***"öteki"*** ki, memleketin ezici çoğunluğunu ve bir anlamda ***"esas"***ını teşkil eden unsurdu zaten.

Ancak Nur, bu "unsur"u dışarıdan nesnel bir "açıklama"ya tabi tutmakla yetinmedi, onu içeriden, kendine özgü bir öznellikle yaşayarak "anlama" yolunu tuttu. "Anlamak" için, sınırsız cömertlikte bir empatinin gerekliliğine inanıyordu. Böylece, sağ cenahta 70'li yılların gözde örgütü olan Aydınlar Ocağı'nın bazı üyeleriyle yakın temasa geçmekten, hatta âdeta kaynaşmaktan geri durmadı. Nur'un bu eğilimi ANAP döneminde de güçlenerek sürdü. Daha sonraları, AKP döneminde de aynen devam ettiğini sanıyorum. Nitekim vefatı dolayısıyla medyaya düşen haberlerden, belediye başkanlığı sırasında bir ara Recep Tayyip Erdoğan'a danışmanlık yapmış olduğunu da öğrendik.

Nur bu uzun "keşif" yolculuğunda ne kadar dost edindi kestirmek zor, ama arada bir kısım dostunu kaybettiği de bir gerçek. Zira sağ âleme hızlı ve teklifsiz bir dalış yapması, türlü şaşkınlık ve küskünlüklere yol açtı. Sağ-sol kutuplaşmasının doruğa ulaştığı 70'li yıllarda bu doğaldı. Kimi ahbabı, Nur'un güç odaklarına ve iktidara yanaştığını düşündü. Bir yönüyle elbette doğruydu, ama bütün bunun altında bir keşif dürtüsünün yattığını görmemek yanlış olur.

Bildiğim, tanıdığım kadarıyla Nur hiçbir zaman bir yanaşma, bir yandaş olmadı. Böyle olamayacak kadar bağımsız bir kişiliğe ve düşünce yapısına sahipti. Son yıllarda yapayalnız kalmıştı; sesi de pek çıkmıyordu. Ancak bazı ortak dostlarımdan, iktidarın hal ve gidişatından hiç memnun olmadığını ve ilerleyen hastalığının elverdiği ölçüde hayli tepkili olduğunu duyuyordum. Başka türlüsünü de düşünmek zor.

O bakımdan Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın kalkıp Nur'un cenazesine gelmesi ve birkaç övgü dolu söz sarf etmesi yanıltmamalı. Nur, Erdoğan'ın yükseliş devrinde laik kesim ve Batı dünyasıyla köprü kurulmasında herhalde önemli rol oynayanlardan biriydi. Erdoğan'ın onun cenazesine katılarak gösterdiği teveccüh, o yıkılmış köprüyü tamire yönelik jestlerinden biri olarak yorumlandı ama, tamirin tersine, son zamanlarda Batı ve laik kamuoyu ile tüm köprüleri atmaya yönelik hareketlerine bakılırsa, bu yorumlar pek anlamlı görünmüyor. Her halükarda, Erdoğan'ın hareket ve motiflerini anlamlandırmanın çoktandır fanileri aşan bir iş olduğu aşikâr.

Mehmet Genç'e gelince, Nur Vergin'den farklı olarak, onun hayatında pek bir zikzaka rastlanmaz sanırım. Türkiye'yi ***"içinden"*** tanımak gibi bir derdi yoktu, çünkü zaten içinden, Anadolu'nun uzak bir köşesinden (Artvin Arhavi) geliyordu. Mütevazı bir ailedendi ve yanılmıyorsam hep kıt kanaat yaşadı. Kuytuda kalıp kendi yağıyla kavrulmayı yeğler, ***"gölge etmeyin, başka ihsan istemem"*** der gibi bir hali vardı hep. Tüm yaşamı üniversitelerde geçti, fakat akademik anlamda gösterişli bir kariyeri olmadı. 70'li yıllarda Ömer Lütfü Barkan'ın asistanıydı, ama aslında ücreti daha düşük fakat ilişilmesi zor ***"uzman"*** kadrolarından birini kendine sığınak yapmıştı. Barkan da dâhil diğer tüm enstitü hocaları karşısında ilginç bir özerkliğe sahipti. Hocalığa pek hevesli görünmüyordu; bir keresinde öğrenciler için ***"elâlemin çocuğundan bana ne!"*** kabilinden bir laf edince

irkildiğimi hatırlıyorum. Mamafih, böyle laflar aldatıcı olabilir. Mehmet Genç ince mizah ve ironide çok mahirdi, bu maharetin zerresini gösterecek birinin şahane hoca olmaması için bir neden yok. Ama o, bu maharetini derslerinde hiç gösterdi mi, yoksa sadece Nur ve onun gibi sivri dillilere karşı mı kullandı, doğrusu bilmiyorum.

Mehmet Genç, tüm vaktini hocalık yerine araştırmaya ayırmayı tercih etti; Türkiye iktisat tarihine de değerli katkılarda bulundu. Ancak, kılı kırk yaran mizacından olsa gerek, az yayın yaptı, kendi potansiyelinin pek azını hakkıyla değerlendirdi. Doktorası da dillere destan bir hikâye idi. Daha o zamandan, on yıllarca süreceği belliydi; o kadar ki, doktorası şöhretinden epey sonra gelen Fransız filozof Althusser'in rekorunu bile kıracağı üzerine espriler yapılıyordu. Doktorasını kırk yıl sonra alarak, sonunda Althusser'in rekorunu kırdı da.

Nur Vergin sosyolog, Mehmet Genç ise iktisat tarihçisiydi. Fakat onların müdahil olduğum çoğu sohbetinde, güncel memleket meseleleri ve bol üniversite dedikodularından sıra ne doğrudan sosyolojiye, ne de iktisat tarihine gelirdi. Yalnız ara ara su yüzüne çıkan bir konu vardı ki, o da felsefeydi. Bir defasında, konu Karl Popper'den açılınca, Mehmet Hoca'nın yalnız Popper'e değil, genel olarak tarih ve sosyal bilimler metodolojisine ne kadar derinlemesine vâkıf olduğunu fark etmiş ve çok etkilenmiştim. Kanımca, Mehmet Genç kendi kuşağının Osmanlı tarihçileri arasında bu konularla yakından ilgilenen ender örneklerden biridir (herhalde Mete Tuncay'la birlikte). Çok sonraları tarih metodolojisi üzerine dersler verdiğini de duydum. O derslerin kışkırtıcı tez ve içgörülere sahne olduğundan eminim. Bunların bir şekilde kayda geçirilip kâğıda dökülmüş olduklarını sanmam, ancak bir kısmına hocanın *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi* adlı kitabında (öncelikle de ''Hac Yolunda Bir Karınca'' başlıklı önsözünde) rastlanabileceğini tahmin ediyorum.

Mehmet Genç, uzun yıllar akademyanın -TRT'deki çalışmalarıyla biraz da medyanın- kuytu köşelerinde araştırmalarını sürdürdükten sonra, nihayet hayatının son on yılını daha rahat şartlarda İstanbul Şehir Üniversitesi'nin Tarih Bölümü'nde geçirdi. Fakat ne yazık ki, bu nitelikli üniversite Erdoğan'ın hışmına uğradı ve geçen yıl apar topar kapatıldı. Böylece, Mehmet Genç'in kurulmasına şevk ve azimle katkıda bulunduğu Tarih Bölümü de bir kalemde yok oldu. Böyle bir akıbetin, diğer meslektaşlarıyla birlikte Mehmet Genç'i de infiale ve derin bir hayal kırıklığına sürüklediği tahmin edilebilir. Vefatı üzerine yazdığı yazıda yakın dostu Ayhan Aktar, son görüşmelerinden birinde hocanın ***"Bizlerin bağımsız bir şekilde kimseye boyun eğmeden ilim yapmamızı istemiyorlar,"*** dediğini aktarıyor Üniversitenin kapatılmasında açık hedef Ahmet Davutoğlu'ydu, fakat bir diğer, daha saklı hedefin de üniversitedeki göreceli serbestlik ortamı, dahası bizzat kalite -evet kalite!- olduğuna pek şüphe yok.

Tıpkı Nur'unkinde olduğu gibi, Mehmet Hoca'nın cenazesinde de devlet erkanı eksik değildi. Erdoğan yoktu ama onu temsilen sözcüsü ve başta TBMM başkanı olmak üzere kalabalıkça bir zevat cenazede boy gösterdi. Hoca hayatta olsaydı, bu adamların kendisine düzdüğü övgülerden keyif alır, onur duyar mıydı, doğrusu çok şüphelidir.

Nur'a gelince, kimbilir kaç kere mezarında dönmüştür. Zira ölümünden bu yana geçen birkaç aylık kısa sürede bile Erdoğan ve avenesinin yaptığı hiçbir iş, onun kabullenebileceği işlerden değil. Ne Nur'un ne de hocanın kendilerini sahiplenenlere haklarını helal ettiklerini varsaymak için fazla bir neden yok. Bu dünyadan küs göçtüklerini düşünmek için ise neden çok.

KALANLARDAN MEHMET GENÇ

Tarih neyin olduğu değil, her şey unutulduğunda geriye kalansa, Mehmet Genç tarih oldu. Bilgisini belgesini paylaştığı ellilerindeki iktisat tarihçisi nesil onun ne büyük tarihçi olduğunu hakkıyla anlatacaktır. Ben paylaştığı irfanıyla ve biraz da kendi izlenimimle anmak isterim.

Abdulhamit Kırmızı[36]

Hayatın bir şeyleri beklerken başımıza gelenden ibaret olması gibi, büyük âlimler de farkında olmadan aramızda yetişir, içimizden gelir geçer. Öldükten sonra hatırlamaya başlarız. Tecrübe gibi artık başımızdan geçmiştir. Geriye bakıp hatırlayabiliriz. Bizimle birlikte yaşıyor olmasının ağır yükü üzerimizden kalkmıştır. Artık nutuklar atılabilir, heykeller dikilebilir, binalar adlanabilir. Yıl döndükçe anılabilir.

Hakkında çok şey yazılacak, bu hikâyelerde bazı yönleri sabitlenecek, sonra hikâyeler tek bir hikâyede taşlaşacak. Bütün renkli kişiliklerin başına geldiği gibi o da ezberlerle anılacak. Geçmiş hakkında okuduğumuz her şeyin daima eksik kalması gibi, hayatı ne kadar uzun anlatılsa hep noksan duracak. Tek bir hikâye onu farklı farklı tanıyanların hafızalarının yerini alacak, hafızanın ta kendisi olacak. Kim daha maharetle anlatırsa onun Mehmet Genç portresi kafamıza yapışacak. Muktedirden mahiri yoktur, resmi özgeçmişi o yazar. Böylece hayatı düz bir zaman çizgisindeki kokmaz rakamlara ve anlamını düşünmeye gerek bıraktırmayacak kof cümlelere indirger. Artık toplu tüketime hazırdır.

Tarih neyin olduğu değil, her şey unutulduğunda geriye kalansa, Mehmet Genç tarih oldu. Bilgisini belgesini paylaştığı ellilerindeki iktisat tarihçisi nesil onun ne büyük tarihçi olduğunu hakkıyla anlatacaktır. Ben paylaştığı irfanıyla ve biraz da kendi izlenimimle anmak isterim.

[36] Abdulhamit Kırmızı: 2010-2020 yıllarında İstanbul Şehir Üniversitesi’nde çalıştı, şimdi Bamberg Üniversitesi’nde ders veriyor, https://serbestiyet.com/featured/kalanlardan-mehmet-genc-54577/

Zariflerin piriydi, evet, fakat titizlikle seçtiği sözlerin zarafet perdesini acılarını saklamak için de kullanırdı. Seksen yedi yılda yaşadığı çeşitli Türkiyelerde edindiği acı tecrübeler sözünde sarkastik bir tavır geliştirmişti ki bu sarkazmı anlamak yakınındakilere bile nasip olmazdı. Hoca çok Türkiyeler yaşadı, onu mağdur etmeyeni göremedi. ***"Türkiye'de ilmin kendiliğinden bir kıymeti yoktur"*** derdi***, "sadece siyaset veya sermayeyle ilişkilendiğinde, bu iki güce yaradığında birazcık kıymeti olur."*** Hakikaten, ilim rütbelerin en yücesidir sözünü dilinden düşürmeyen insanımız âlimlerden ziyade siyasilere ve patronlara hürmetkârdır.

Bazıları kendini övmek için sahte bir özeleştiri kisvesi kullanır. Onun özeleştirileri yalnızca tevazu elbisesine bürünmüştür. Bu biraz da hayata karşı acemiliğini hiç kaybetmemiş olmasındandır. Bu sayede her çevre ayrı bir Mehmet Genç samimiyeti tanımıştır. Hayat acemiliği biraz da etrafına bilinçle ördüğü bir esrarengiz duvardır. ***Mehmet Genç yalnızlığı*** diye bir şey vardı. Kendi seviyesinde olmayanlarla çevrili insanlarda rastlanan bir yalnızlık türü. O yüzden seviye-i ilmiye ve terbiyesi noksan salon zekâsına dikkat eder, basamaklarca aşağıya inerdi. Milletin ruhuna göre idare-i lisan ederdi. Siyaset semasının hep bulutlu olduğu bir ülkede yediği yağmurlar yüzünden o artık ıslanmamaya çalışırdı. Galebe her zaman hakka tegallüp eder, bunu böyle bilir öyle yaşardı.

Tarihin değil tarihçilerin birbirlerini tekrar edip durduğunun farkında olarak, o hiç tekrara düşmek istemiyordu. Yazdığı her cümle özgün olmalıydı. Tek kelime çıkarılsa cümle yapısı dağılmalıydı. Yazmak demişken, o menzili yolda bilenlerdendi maalesef. Araştırma merakı daima yazma gayretinin engeli oldu. Çekingen kalemi yüzünden az yazmayı meşrulaştırmakla geçerdi bazen sohbetleri: ***"Marx, Kant, Smith gibi adamlar ellilerinden evvel ölselerdi elimizde hiç büyük eserleri olmazdı. Bunlar asıl eserlerini hep elli yaştan sonra yazmışlardır."*** Bunları kendine der gibi demezdi, ***"kendinizi çok yaşlı saymayın, genç sayın. Herhalde altmış yaşına kadar insan sosyal ilimleri ancak öğreniyor, sonra ciddi eser verebiliyor"*** derdi. Bazen muzip bir gülüşle ***"gerçi Türkiye'de hep öğreniyoruz zaten"*** diye eklerdi. Kısaca, geç yazmayı tavsiye ederdi ama kendisi bu öğüdüne yeterince kulak vermedi. Akademik er meydanında eleştirilme korkusundan mıydı, merak edilir. İnsan umduğuna gücenir ya, hocamız daha çok yazmalıydı.

Öte yandan, Sabahattin Alice dersek, bu devasa iddiasızlığın (ona) verdiği özgürlüğün hastasıydık. Mehmet Genç'i anlama çabası belki Mehmet Genç'in umurunda olmadı ve olmayacak da. Komik eğer beklentilerin boşa çıkmasıysa onun Türkiyeleri hiç komik değildi. Yaralı kalbinde eski paslar burada beklentisiz yaşamayı çoktan öğretmişti. Fakat humor kişinin kendisine gülebilmesiyse en çok onda vardı. Yaşlanma sanatındaki korkmaz ustalığı da bu sayededir. Saçına ak ve yüzüne yıllar kimsede daha güzel düşmemiştir.

Sohbetler müşterek meraklara kayar ya, bizde sözler en ziyade Nietzsche'ye doğru akardı. Sırf Nietzsche'yi kendi dilinden okumak sevdasıyla Almanca öğrenmeye başladığını fakat beceremediğini malum tevazuuyla sık sık söylerdi. 2018'de Dragos Kampüsü'nde bir gün elinde iki kalın beyaz ciltle haber vermeden odama geldi***. "Ben artık ümidimi kestim, bunun hakkından siz gelirsiniz"*** diyerek Heidegger'in Nietzsche biyografisini kucağıma tutuşturdu. Nietzsche olmak çok zor derdi: ***"Hiç tanınmadı, Schopenhauer gibi. Hiç bilmedi kimse. Kendisi iyice delirdiğinde, 'güzel eserler yazdım ben de değil mi?' diye soruyormuş. Hazin."*** Nietzsche diye anlattığı bazen kendisi miydi? Kendimizi en iyi başkalarından bahsederken anlatabiliriz.

Başka bir sevdiği Wagner idi. Hatta odasında kendisini Wagner'le karşı karşıya gösteren bir resim vardı, kızının çizdiği. Çalışırken, yazarken Wagner dinlemeyi severdi. En son Fatih Bozkurt ile beraber ziyaret ettiğimizde, Bamberg'e gideceğim için yine heyecanlandı, komşu Bayreuth'te Nietzsche ile Wagner'in buluşmalarını konuştuk.

Mehmet Genç aslında 30 Haziran 2020'de İstanbul Şehir Üniversitesi kapatıldığında ölmüştü. Tek sesli medyanın yayınladığı özgeçmişlerde son on yılı yoktur. On yıldır çalıştığı ve kendisini ilk defa bahtiyar hissettiği kurumun adını anmadıkları gibi, 18 Mart 2021'deki son ölümünden önceki vefatını da sakladılar. Anma konuşmalarında tadımız bozulmasın hesabı. Hâlbuki son senesinin en büyük derdiydi; ***"bu üniversiteyi kapattırmamak lazım"*** cümlesi diline virt olmuştu. ***"Üniversitenin ne olacağı belli değil daha, değil mi? Ne bu felaket geldi yahu,"*** der derin bir nefes çekerdi. Lafı döndürüp dolaştırır ve her sohbette, toplantıda ***"şimdi ne olacak peki Şehir'in durumu?"*** diye sorardı. Hatta bunun için Erdoğan'dan randevu istemiş fakat elde edememişti. ***"Hakikaten ilim yapmak isteyen bir üniversite idi, ben kütüphaneye ne istediysem aldılar, çok cömert davrandı Şehir. Fakat cömert davranmadan ilim olmaz,"*** derdi. Son dünyası olan Şehir'deki dostlarını sorar durur, mesela ***"Engin nasıl oldu yahu?"*** diye kendi durumundaki Engin Deniz Akarlı hocamız hakkında bilgi ister, biz de son haberleri verirdik.

Mülkiye mezunu tarihçiler serisinin bu yakışıklı halkası sahneye çıkmayı değil gölgede kalmayı severdi. Bilmeye gayret ederdi, bilinmeye değil. Mülkiyeli dedim ama Mülkiyeci değildi. Ona göre, tarihçi yetiştirmeye en münasip müfredat Mülkiye'ninkiydi. Tarih için okunması gereken her şeyi okutuyordu. Yetişmesinde, hatıralarında, dostluklarında o kadar yer tutan Mülkiye'ye kırgın gitti. ***"Mülkiye Kemalizmin kalesi ve benim Osmanlı'yla ilgili şeylerimi hiç duymak istemediler, çalışmalarım hakkında yapılmak istenen bir konuşmayı reddettiler,"*** diye onlarla dalgasını geçerek serzenişte bulunmuştu, daha geçen sene.

Kendileri tırmandıktan sonra arkalarından seyyar merdiveni iten devletlü tarihçiler dünyasında o gençlere merdiven yetiştiren bir müesseseydi. Bu yüzden unutuş rüzgârı ona uğramayacak. Mehmet Genç bütün sular çekildikten sonra kalanlardan olacak.

uçsuz bir dinleyişle dinle

üstlen çöllerdeki rahmeti

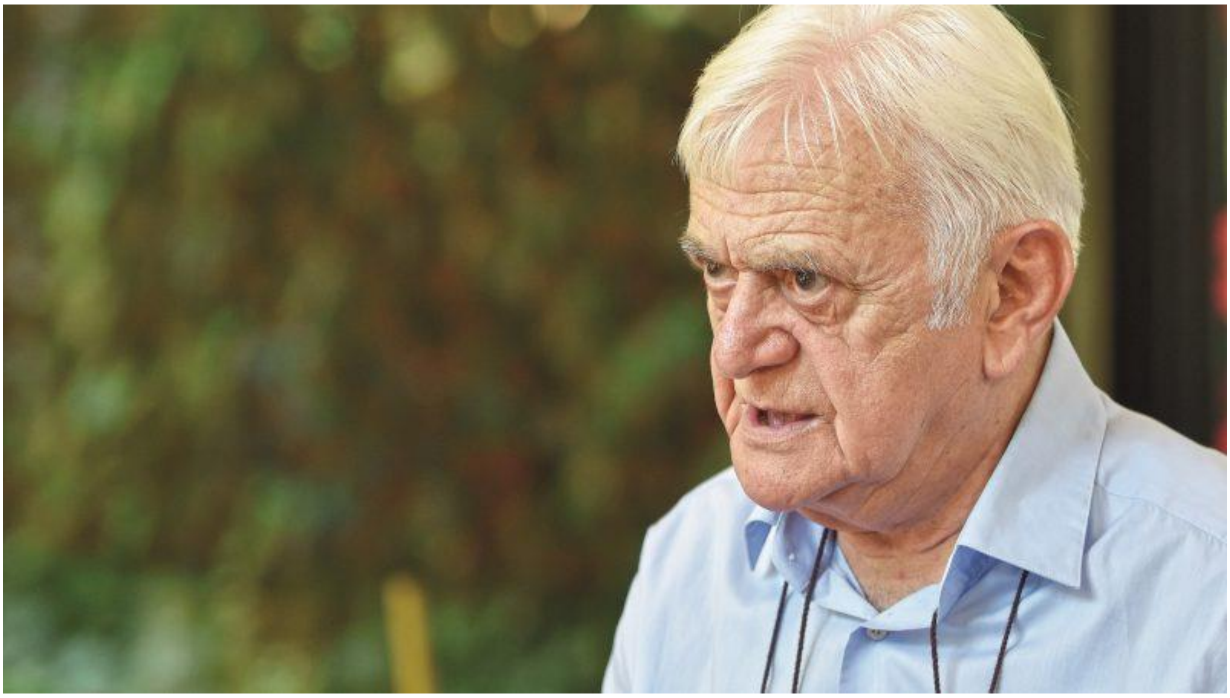
ey gürleyen yalnızlığımız

yolumuzu gözleyen

toprağa girdiğimiz vakit

uğultulu derinlikler kalır. (*Kalanlar*, Alaaddin Özdenören)

MEHMET GENÇ: 'VATANI SEVMEK YETMEZ, HAKİKATİ DE SEVMEK GEREK'
SEVDA DURSUN, 30 ARALIK 2019[37]

"Şarkın mefâhir dolu mâzî-i kemâli Ya Rab, ne onulmaz yaradır şimdiki hâli" diyen Milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un zamanında dertlendiği meseleler hâlâ derdimiz. Ki hâlâ ***'neden bu hâldeyiz'*** diye sorup duruyoruz. En büyük tehlike ise bir asrın daha aynı suâli sormakla geçme ihtimali. Ama bir yerden de başlamak lazım. Zamanımızın nadir mütefekkirlerinden Mehmet Genç Hoca'ya bu soruları yönelttiğimizde, ***'bunun sadece bir sebebi yok, çok çeşitli sebepleri var'*** dedi ve başladı anlatmaya Avrupa'nın bilim devriminden, Amerika'nın işgaline dek İslam dünyasının bütün bu gelişmelerden uzak kalmasının sebeplerini… 'Kültür demek, gelenek demektir' diyen Mehmet Genç Hoca'nın dikkat çektiği en önemli husus ise, bir zamanlar çok geniş kelime haznesine sahip olan Türkçenin kuşa çevrilmesi… ***"Biraz milliyetçilik iyi, ama fazlası değil. Milliyetçiliğin en önemli kriteri milletinin üstünde hakikati sevmektir" diyor ve ekliyor: "Amerika'yı biz keşfetseydik de değişen bir şey olmayacaktı aslında. Çünkü biz Kızılderilileri öldürüp, altınlarını çalmayacaktık…"***

Bir zamanlar ilham veren bir coğrafyayken, bizden ilham alanlar bizi geçti. Bunun sebebini nasıl okumalıyız hocam?

Bunun belirli bir sebebinden bahsetmek çok zor, çünkü çeşitli sebepleri var. Öncelikle İslam dünyasının başına gelenler, 11. yüzyılda başlayan ve birkaç yüzyıl süren Haçlı

[37] http://www.gercekhayat.com.tr/roportaj/vatani-sevmek-yetmez-hakikati-de-sevmek-gerek/

Seferleri, arkasından 13. yüzyılda çok daha büyük ölçekli Moğol istilasının sebep olduğu kesintisiz krizler zinciri İslam dünyasını derinden sarstı. Haçlı Seferlerinden önce İslam coğrafyasıyla Batı arasındaki münasebet ve mübadelede, Müslümanlar her alanda önde idi. O zamanın şartlarına göre Müslümanlar sanayileşmişti. Haçlı Seferlerini yapan Avrupa; genişleme, büyüme safhasına yeni geçmiş bir Avrupa idi. Onun için gelebildi. Gördükleri sanayi ve kaliteli kültürel faaliyetleri hemen benimsemekte tereddüt etmediler. Bugün batı dünyası ile dünyanın diğer kesimi arasındaki ticaret hacminde yalnız biz değil, bizim gibi ülkeler de açık veriyor. Bunu değiştirmek, yürümekte olan bir insanın kendi gölgesini geçmesi gibi âdetâ imkânsız görünüyor, zira Batı, devamlı yeni teknolojilerle maliyeti düşürüp, daha farklı modellerle üstünlüğünü koruyor. Onunla rakip olabilmek için Japonlar çok uğraştı. Belli alanlarda önemli başarı elde ettiler. Ama bitmedi. Bu devam eden bir yarış. Batı kurduğu sistemle bütün dünyaya hâkim olmayı başardı.

‘BİLİM ADAMLARI MEKTUPLAŞIYORDU’

Bilim devrimi için bir hazırlık yapmışlar mıydı? Süreç nasıl işledi bilim devrimine gelene kadar?

Bilim devriminin macerasını okuduğunuz zaman öyle hemen kısa sürede olup bitmediğini görürsünüz. Çok uzun vadeli bir süreç bu; biraz da Avrupa’nın özellikleri ile yakından alakalı. Avrupa’da yaşayan insanlar aynı dili konuşmasa da elit kesimi Latince okuyup yazıyordu. Bilim devriminin oluştuğu 16. ve hatta 17. yüzyılda Latince çok yaygındı; Alman, Fransız, İngiliz elitleri Latince yazıp yayınlıyorlardı. Avrupa’da oluşmakta olan millî devletler, bir yanda birbirleriyle kıyasıya savaşmaya devam ederken, diğer yanda bilim devrimiyle uğraşan düşünce insanları kendi aralarında Bilgi Cumhuriyeti (La République des Lettres) adını verdikleri, Avrupa’nın tümünü kapsayan devasa bir derneğin üyesi olarak birbirleri ile yoğun iletişim içinde mektuplaşıyorlardı. ***“Ben şu tecrübeyi yaptım, şunu buldum, sizin tezinizi doğruluyor veya yalanlıyor”*** şeklinde bir haberleşme içinde idiler. Bu paslaşma sayesinde Avrupa’da bilgi sektörü kartopu gibi büyüdü. Biz onun dışında kaldık. Onlar matematik, astronomi, fizik gibi natural alanlarda çalıştılar, geliştiler.

‘AVRUPA İLE KÜLTÜREL İLETİŞİM YOKTU’

Müslümanların içinde de o alanlarda çalışma yapan insanlar vardı, onlar niye bu kartopunun dışında kaldı?

Tabi vardı ama Avrupa ile kültürel iletişim yoktu. Mesela Copernicus bilimi başlatan adam, Polonyalı, İtalya’daki ileri akademilerde eğitim almış, orada yıllarca kalmış. Birbirleriyle iletişim hâlindeler. Bizim öyle bir şansımız İslam dünyasında, klasik dönem sonrasında, maalesef olmadı. İki İslam ülkesi, mesela Türkiye ve İran arasında bile biraz

edebi alışverişin dışında bir entelektüel iletişim olmadı. Eski ilim adamlarına bakarsak, Bağdat'tan kalkıyor, Endülüs'e gidiyor, oradan Orta Asya'ya kadar ulaşıyor. Yani İslam ülkeleri arasında yoğun iletişim vardı. Doğudan gelen Moğol istilaları ve batıdan gelen Haçlı Seferleri bu bağlantıları kopardı. Fakirleşme de söz konusu oldu. Ticaret yolları değişti. İslam dünyası dünya ticaretinin merkezindeydi. Ama bunu 16. yüzyılın başında bitirdiler. Çünkü Amerika'yı keşfettiler/işgal ettiler. Amerika meselesi son derece önemli oldu.

'AMERİKA'YA BİZ GİTSEYDİK SÖMÜRMEZDİK'

Amerika'yı biz keşfetseydik durum tersine döner miydi?

Çok bir şey değişmezdi, çünkü biz oradaki insanları öldürmezdik. Onlar hemen hepsini adeta genoside tabi tuttular, kalanları ile kıt'ayı sömürge yaptılar. Bütün Avrupa'nın yeni sentezi olacak şekilde kendileri yerleştiler. Orada Alman, İngiliz, İtalyan, Fransız her Avrupa ülkesinden insan var. Amerika eski dünyanın yarısı büyüklüğünde bir kıt'a, verimli ve zengin kaynakları var. Başlangıçta altın, gümüş, sonra ziraat ve madenlerin başka türleriyle sömürerek elde ettikleri zenginlikleri Avrupa'ya taşıdılar. 15. yüzyıldan sonra İslam'ın en önemli gücü Osmanlı'ydı. Osmanlı'da sömürge diye bir kavram yoktur. Teslim olan herkesi reaya olarak kabul ediyor ve Allah'ın emaneti sayıyordu. Müslüman olanla olmayan arasında çok az farklılaşmaya izin veren bir hukuki sistem söz konusu idi. Yani Amerika'ya biz gitseydik, Kızılderililerin kılına dokunmazdık. Onları reaye-i şahane sayardık. Onları öldürüp, altınlarını alıp buraya getirmezdik.

Biz onun için mi geri kaldık, Amerika bu kadar vahşi olduğu için mi ileri gitti?

Bizim geri kalma sebeplerimiz çok daha kompleks bir mesele. Ama evet Batı ileri gitmekte bu vasfından çok faydalandı. Bu konuları araştıran herkes bunu kabul eder. Eğer Amerika kıtası olmasaydı, Avrupalılar asla bu kadar hızlı büyüyemezlerdi. Amerika'nın işgaliyle bilim devrimi arasında direkt bir bağlantı olmasa da, Amerika 1492'de keşfedildi, bilim 1543'te ölen Copernicusla başlar, İsaac Newtoon'un 1687'de yayınladığı Philosophia Naturalis Principia Mathematicası ile tamamlanır. Bilim devrimi üniversitenin dışında oluşmuştu. Oralarda da bizim medreseler gibi üniversiteler vardı. Bilim devrimini yapan insanlar oralardan pek itibar görmedikleri gibi, kendileri de hiç itibar etmediler. Bu ilim adamları zeki, meraklı, aylak, zengin, işi gücü yok, çalışmaya mecbur olmayan adamlardı. Deneylerle, gözlemlerle rahat rahat uğraşabiliyorlardı. Bizim Osmanlı dünyasında servet ve gelir ancak bürokrasinin orta üst tabakasında olabiliyordu, o da o işleri yaptığı için bu gelire sahip olabiliyordu. Onun, ayrıca ilimle uğraşacak vakti olamazdı. İlim ise hayatının tamamını kendisine vakfetmeyen insana pek yüzünü açmaz.

‘İLİM, ZEKİ İNSANLARIN UĞRAŞI OLMALI’

Bilim devrimi üniversitelerden çıkmadı diyorsunuz. Biz ise üniversite açma yarışı içerisindeyiz. Üniversite açarak ilerleme kaydedebilir miyiz?

Bilim devrimi, üniversite dışında doğdu ve gelişti. Ancak daha sonra, 18. yüzyıldan itibaren önce Alman üniversitelerine, daha sonra diğer Avrupa üniversitelerine girmeye başladı. Ama ilmi benimsemek başka, gelişmesine katkıda bulunabilmek ise daha farklı fedakârlıklar gerektirir. Üstün zekâlı insanlar, bütün zamanlarını ona ayırmalı. Âdetâ hayatını vakfetmeli, çok çalışmalı ve başka hiçbir şeyle uğraşmamalı. Ayrıca büyük masraf gerektirir; ilim geliştikçe masrafı da artar. Binaenaleyh çok üniversite açmak ilmin yayılmasına yardım eder, ama ilerlemesine pek bir katkısı olmayabilir. Mesela ABD’de 4-5 binden fazla üniversite vardır; ama ilmi araştırmaya katkısı olanları yüzde 5’i bile bulmaz. Bu oran fakir ülkelerde, çok daha düşüktür.

‘ÜNİVERSİTELERİ ÇOĞALTMAKLA İLİM GELİŞMEZ’

Kısaca söylersek, üniversiteleri çoğaltmakla ilmi geliştiremeyiz. Sırf ilimle uğraşmak üzere birkaç kurum meydana getirmeli. Biz henüz onu yapmadık. İlim pahalı bir şey. Çok yetenekli insanları ilim yapmaya yönlendirmeniz gerekir. İlmin prestiji yok, parası yok, yetenekli insan bizde ilimle niye uğraşsın ki? Zeki insan bizde siyasete girer, bürokrasiye ve ticarete girer. İlim yapmak için bütün gücünü, zamanını ona ayıracak yetenekli insan lazım. Şimdi doğan her gencin tamamını üniversiteye alıyoruz. O nüfusun içinde yüzde 10 ila 30 arasında zeki ve çalışkan insan üniversiteye gider, onlara maddi imkânlar sunarsanız, 20-30 sene sonra ilk filizler verebilir. Bu çok uzun vadeli bir şey. Bir yerden de başlamak lazım. O başlamayı temenni eden bir Cumhurbaşkanımız var, çok şükür. Onun dışında bu işle uğraşan kimse maalesef fazla yok.

‘KÜLTÜR DEMEK GELENEK DEMEKTİR’

Cumhurbaşkanı Erdoğan, konuşmasının devamında *“Yitik kaybedildiği yerde aranır derler, çözümü kendi içimizde, kendi ruhumuzda, kendi zihnimizde, kendi dünyamızda bulacağız”* dedi. Yitirdiğimiz yere geri dönmek mümkün mü?

Tabi, söylediği doğru. Bir kere kültür demek, gelenek demektir. Bir günden yarına kültür olmaz. “70-80 sene evvel yazılmış kitabı, makaleyi anlayamıyorum, bugünkü Türkçeye çevrilsin” diyen yalnız gençler değil, herkes. Bu vahim bir durumdur. Burada bir milli kültürün yaşaması, gelişmesi imkânsız denecek kadar zordur; kültür olamadan ilimin yerleşmesi ve gelişmesi de mümkün olmaz. Çok zeki, çok yetenekli insanlarımız var. PISA sınavlarında çocuklarımız okuduğu metni anlama konusunda hep geri kalıyor. Niye anlamıyorlar, çünkü dili yeteri kadar iyi öğrenemiyor; kusur yalnız okuyanda değil,

yazanda da eksiklik var. Kendi kültürünün geleneklerini tanımalı. Mutlaka katılmalı, Müslüman olmalı demiyorum, ama onunla beslenmeli. Ona karşı olmak için de, uymak için de her şeyden önce dilini ve muhtevasını anlamalı. Bunu yapamazsa, kreatif olmuyor insanlar.

DİLİ BASİTLEŞTİRDİKÇE ZİHNİMİZ DE BASİTLEŞTİ

Ders kitapları 300-400 kelimeyle yazılıyor. Bu da başlı başına bir sorun değil mi?

Bu bir felaket. Arapça, Farsça kelimeleri Türkçe olmadığı için atmak bizi mahvetti. Milliyetçilik deyince bunun en berbat şeklini ortaya koyan Adolf Hitler gelir akla. O bile "Alman diline girmiş bir kelimeyi, Almanca asıllı değildir diye atmak, kültürümüze, dilimize ihanettir" diyor. Her dil için böyle. Biraz milliyetçilik iyi, ama fazlası iyi değil. Milliyetçiliğin en önemli kriteri milletinin üstünde hakikati sevmektir. Hakikat her şeyin üstünde olmalı. Millete en büyük hizmeti yapan da hakikat aşkıdır. Vatanı sevmek yetmez, hakikati de sevmek gerekir.

DÜNYANIN EN BÜYÜK DİLİ OSMANLI TÜRKÇESİ

Sir James Redhous'un 1890'da İstanbul'da basılmış bir lügatı var bende. Kitabın önsözünde dünyada iki büyük dil olduğunu, bunlardan birinin İngilizce, diğerinin ise Osmanlı Türkçesi olduğunu söylüyor. "Bu iki büyük dilde yüz biner kelime var, doksan binini lügata koydum, on bin kaldı. Ömrüm vefa ederse tamamlamak üzere bunu basıyorum" diyor. Her kelimenin başına T (Türkçe) P (Farsça) ve A (Arapça) şeklinde işaretlemiş. Mesela münafık kelimesi tabii ki Arapça, ama münafıklık için haklı olarak Türkçe'dir diye kaydediyor. Biz bunların hepsini attık. İngilizler hiçbir kelimeyi atmıyor. (The) ekliyerek kelimeyi hemen İngilizce haline getirebiliyor ve böylece Marmara, oluyor 'The Marmara.' Bu İngilizleri küçülttü mü, hayır. Bugün İngilizce'de bir milyon kelime var; yani İngilizce 150 senede 10 misli artarken, Türkçe artacağına gerilemiş. Biz dili basitleştirdikçe, zihnimiz de basitleşiyor, ama farkına varamıyoruz.

TÜRKLER ALMANYA'YA GİTTİĞİNDE ÇALIŞIYOR

Tembellik var mı peki? Müslümanlar tembel olduğu için geri kaldılar diyebilir miyiz?

Tembellik var, ama Türkler Almanya'ya, Amerika'ya gittikleri zaman tembel değiller. O sistem onları çalıştırıyor. Ve onlar çalışınca da çok başarılı oluyorlar. Almanya'ya giden işçilerimiz memleketin en fakir bölgesinden, hiç tahsil imkânı olmayan insanlardı. Orada modern teknoloji ile çalışan fabrikalarda işçi oldular. Yabancı işçiler üzerinde araştırma yapan bir Alman, yabancılar arasında modern teknolojiye uyum sağlamakta en başarılı olanların Türk işçiler olduğunu söylemişti bana. Türkler çok çalışkan, fakat bizim

sistemimiz bunu ortaya çıkarmaya izin vermiyor. Mesela üniversitede ilim yapan insanlar var, az yapan var, çok yapan, hiç yapmayan var. Ama hepsinin maaşı aynı. Aynı maaşı alınca çalışsa da oluyor, çalışmasa da. Çalışan insandan da çok hoşlanılmıyor. Derdimiz çok kompleks, onun için bu işe aklı eren, bu işle ilgilenen insanlar bir araya gelip bir şeyler düşünmeli.

TÜRK TARİHÇİLİĞİNDE DÖRT SİMA: HALİL İNANCIK – HALİL SAHİLLİOĞLU - MEHMET GENÇ - İLBER ORTAYLI[38]

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları tarafından okurlara sunulan ***"Türk tarihçiliğinde dört sima: Halil İnalcık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı"*** başlıklı eserden bir kesit internetten erişime açılmıştır. Bu kesitin bir kısmı Mehmet Genç hocamız hakkındadır:

İkinci günün ilk oturumu Dr. Mehmet Genç ve çalışmaları üzerineydi. İlk konuşmacı Prof. Dr. Murat Çizakça'ydı. Çizakça'ya göre genç, temel olarak Avrupa'daki malikâne sisteminin sanayi devrimine dönüşmesi sürecinde Osmanlı malikâne yapısının neden benzeri bir dönüşüm içerisine giremediğinin tarihi temellerini araştırmıştı. Genç bu amaçla vergi gelirlerini kullanarak yeni bir teknikle sanayi ve üretim performansı karşılaştırması yapmıştı. Genç, daha sonra çalışmalarını malikâne sistemini çözerek devam ettirmiştir. Çizakça, kendisinin de, malikâne sisteminin devam etmemesi üzerine Osmanlı ticari işbirlikleri üzerinde çalışmaya yöneldiğini belirtti. Genç'in, Osmanlı provizyonizmini inceleme yaklaşımının aynı zamanda Bizans'tan gelen temelleri de araştırmak anlamına geldiğine dikkati çeken Çizakça, Genç'in çalışmalarından yola çıkarak Osmanlı iktisadi yapısının dünya iktisadi yapısı içindeki yerinin ancak Roma-Bizans-Osmanlı ilişkisinin çözülerek gerçekleştirilebileceğinin altını çizdi.

İkinci olarak söz alan Prof. Dr. Edhem Eldem, Genç'in Osmanlı'nın ***"çöküş ya da bitiş"*** diye adlandırılan XVIII. Yüzyılının niteliğini sorgulayan ilk tarihçi olduğunu belirtti. Mehmet Genç'in Osmanlı ekonomi politikasının temel ilkelerinin peşine düşerek iaşecilik (provizyonizm), vergicilik (fiskalizm) ve gelenekçilik olarak ifade ettiği üçlü sacayağı üzerinden Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısını kurduğunu belirten Eldem, bu modelin sorgulanması gerektiğini dile getirdi. Osmanlı'nın içinden çıktığı Akdeniz medeniyetini

[38] https://mehmetgencten.blogspot.com/2021/04/turk-tarihciliginde-dort-sima-halil.html

devam ettirmesi tabii bir süreç iken Genç'in sorusu şu olmuştu: ***"Peki Osmanlı neden kapitalizm dönüşümünü gerçekleştiremedi?"*** Bu soruya bir cevap olarak Eldem, kendi çalışmalarında XVIII. yüzyıl Fransa devleti ile Osmanlı arasında ciddi benzerlikler bulunduğu sonucuna ulaştığını belirtti. Provizyonizm, fiskalizm ve gelenekçilik Fransa'da da bulunurken, özelde Fransa geneldeyse dönemin Avrupa ülkeleri gelişebilmek için merkantalist uygulamalar ile saldırgan bir dış ticaret izlemeye başlamışlardı. Osmanlı'nın kendi içinde kurduğu iktisadi dengeyi sürdürememesinin arkasında Fransa gibi deniz ticaretini geliştirememesi, Fransa'nın kapitülasyonları kullanarak Osmanlı'ya karşı özellikle siyasi yolla büyük kazanımlar elde etmesi gibi faktörler bulunmaktaydı. Eldem'e göre, Genç'in sorusunun cevabının bulunabilmesi için merkezde merkeziyetçi olan Osmanlı'nın, bölgesel çalışmalarla da incelenmesi, oradaki farklı işleyişlerin çözülmesi gerekir.

Üçüncü sözü alan Dr. Antony Greenwood, Osmanlı'da provizyonizm uygulamasını İstanbul'daki et iaşesi örneğinde ele alan ve aişecilik tatbikatında sosyo-ekonomik sisteminin değişimi ile ortaya çıkan farklılıkları çözümledi. Greenwood, XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla değin iaşeciliğin işleyişi üzerinden devletin iktisadi yapısına ışık tutmaya çalıştı.

Oturumda dördüncü konuşmacı Dr. Ariel Salzmann'dı. Salzman, Genç'in iktisat tarihçiliğini ve iktisadi çerçevenin değişimine ilişkin analizinin önemini vurguladı. Osmanlı'nın XVIII. yüzyılına Mehmet Genç sayesinde eğilindiğinin altını çizdi. Salzmann'a göre Genç'in ekonomik ve sosyal açılımları, yapılan bölgesel çalışmalarla kanıtlanmıştır. Genç, başarısız bir tecrübe olarak gözüken Osmanlı'nın XVIII. yüzyılını inceleyerek önemli bir yaklaşım geliştirmiş, incelemelerinde Osmanlı sosyo-ekonomik yapısını tarihi olarak çözümlemiştir. Salzman, Eldem'in sorduğu sorunun bir başka yönünü göstererek Genç'in ***"Asya ülkelerinde neden sanayi devrimi olmadı?"*** sorusunu sorduğunu söyledi. Ona göre Genç, devletin iktisadi sistemi kontrol etmesi gerektiğini savunan, devletin rolünü önemli ve olumlu bulan eski yaklaşım ile yeni geleneksel okulun devletin iktisadi rolünü olumsuz gören yaklaşımlarını birleştirmiştir. Bu çerçevede malikâne sistemi üzerine yaptığı çalışmalarında, devletin otomatik olarak kapitalizme geçemeyeceğini göstermiştir. Salzman, Genç'in yaklaşımlarıyla, devletin ekonomiden ani çekilmesi ile halkın zor durumda kaldığı Rusya ile Çin'i karşılaştırdı. Salzman'a göre Çin'in kapitalizme geçişte izlediği yol Genç'in modeline uyar. Malikâne sistemi bunu gösterir. Bu şekilde devlet bir yandan mülkiyetin kontrolünü sağlarken bir yandan da girişimci elitin meydana gelmesini sağlamıştır. Bu yaklaşım, Çin'de de başarılı olmuştur. Bu açıdan bakıldığında, Mehmet Genç, sadece Osmanlı tarihçisi değil, bugünün iktisat teorisine katkı yapan bir iktisat tarihçisi de olmuştur.

Kürsüye son sözü almak üzere gelen Genç, kendisi hakkında söylenenlere teşekkür ettikten sonra çalışmaları ile ne yapmak istediğini kısaca açıkladı. Ana sorusunun Osmanlı'nın modern iktisadi büyümeye katılıp katılmadığını bulmak olduğunu söyledi. Bu süreçte Batı'daki tepkileri ölçmek istediğini, fakat Batı kaynaklarının bu soruya cevap vermediğini belirtti. Bu çerçevede, sanayi vergilerini incelediğini söyleyen Genç, bunların ölü şeyler olduğunu ve sorusuna cevap vermeyen durgun rakamlardan oluştuğunu söyledi. On yıl bu

kaynakların bulunduğu arşivlerde çalıştığını belirten Genç, vergiden sanayiye gitmenin mümkün olmadığını görünce malikâne sistemine girdiğini ve bu konuda beş yıl çalıştığını ifade etti. Genç, buradan da sanayinin gelişimine ilişkin bir sonuca ulaşamayınca mukataa defterlerinin işe yaramayan veriler vermediği sonucuna ulaştığını söyledi. Bu çerçevede halen yazmak istediklerini yazamadığının altını çizen Genç, XVIII. yüzyılda sanayiyi, devlet ve sanayiyi incelediği çalışmalarının ***"yan ürün" (by-product***) olarak önemli olduğunu belirtti. Osmanlı, ihracatla uğraşıp, kurduğu fabrikaların ürünlerine korumacılık getirip satışlarını zorlaştırırken, ithalatı kapitülasyonlarla kolaylaştırıyor, bunun sonucunda da ürünlerini satamıyordu. Tabii olarak bu süreçte sanayinin gelişmesi de mümkün olmuyordu. Genç, Osmanlı'nın ithalata karşı kendi ürünlerine korumacılık uygularken neden dengesiz davrandığını çözmenin mümkün olmadığını dile getirdi. ***"Böyle bir 'saçmalığın' açıklamasını bulmak çok zor"***du. Bunun farkında olan Osmanlı bürokratları bu sürece müdahale edecek bir şeyler yapmaya çalışmışlar, ama başarılı olamamışlardı. Genç, modelinin Rusya ve Çin örneğinde her alana uygulanamayacağını, buna dikkat edilmesi gerektiğini belirtmeyi de ihmal etmedi.

Kaynak:

Türk tarihçiliğinde dört sima: Halil İnalcık, Halil Sahillioğlu, Mehmet Genç, İlber Ortaylı

Alper Çeker, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, 2006 - 183 sayfa.

CUMHURBAŞKANLIĞI MİLLET KÜTÜPHANESİ’NE BAĞIŞ

Merhum Mehmet Genç'in 15 bin ciltlik araştırma kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi 'ne bağışlandı.

Merhum Mehmet Genç'in 15 bin ciltlik araştırma kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi 'ne bağışlandı.

TÜBA Şeref Üyesi Merhum Mehmet Genç'in yaklaşık 60 yılda bir araya getirdiği, 15 bin ciltlik araştırma kütüphanesi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi 'ne bağışlandı.

Usta tarihçinin büyük hazinesinin milletimizin hizmetine sunulmasında başta ailesi olmak üzere, emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

TÜBA

“ARHAVİ’DEN ARŞİVE”: MEHMET GENÇ’İN ARDINDAN

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi tarafından, Türk İktisat Tarihi Enstitüsü'nde uzun süre görev yapan, Ömer Lütfi Barkan’ın talebesi ve Osmanlı iktisat tarihçisi Mehmet Genç hocamızın hayatını ve akademik kişiliğini anlamak amacıyla bir anma etkinliği düzenlendi.

11 Nisan 2021 Pazar günü saat 19:00’da YouTube canlı yayını şeklinde gerçekleşen olan bu etkinlikte, Mehmet Genç hocamızın kişisel ve akademik serüveni, üniversite öğrencilik yılları ve akademik kimliği ile araştırmaları üzerinde duruldu.

Dostları ve akademik hayattaki meslektaşları tarafından çeşitli anektod ve anıların paylaşıldığı anma etkinliğinin değerli katılımcıları aşağıdaki gibidir:

AÇILIŞ VE SELAMLAMA KONUŞMALARI:

Prof. Dr. Ahmet KALA

(İktisat Tarihi Anabilim Dalı Başkanı)

Prof. Dr. Sayım YORĞUN

(İÜ İktisat Fakültesi Dekanı)

Prof. Dr. Mahmut AK

(İstanbul Üniversitesi Rektörü)

MODERATÖR:

Prof. Dr. Coşkun ÇAKIR

(İstanbul Üniversitesi)

KONUŞMACILAR:

Prof. Dr. Mete TUNÇAY

(İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Prof. Dr. Murat ÇİZAKÇA

(KTO Karatay Üniversitesi)

Prof. Dr. Cornell H. FLEISCHER

(Chicago Üniversitesi)

Prof. Dr. Şevket PAMUK

(Boğaziçi Üniversitesi)

KAYIT

***Programı kayıttan izlemek için bağlantıya tıklayabilirsiniz:**

https://www.youtube.com/watch?v=wtsHHiReNTg

KARELERDE MEHMET GENÇ

Mehmet Genç hocamızın ardından akıllarda iz bırakan fotoğrafı…

*   *   *

“Fatih Câmii hazîresini bir tarihçi daha teşrif etti. Üstad Mehmet Genç artık Halil İnalcık, Semavi Eyice, Kemal Karpat, Ali Emîri Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa ile komşu oldu.”[39]

*   *   *

[39] https://twitter.com/hlmctn/status/1373027615498457090?s=20

Prof. Dr.
SEMAVİ EYİCE
1922-2018
Ruhu için Fatiha

KAYNAKLAR:

https://twitter.com/muverrihnamzeti/status/1376221413338705933?s=20 , Son Erişim Tarihi: 28.03.2021
https://www.karar.com/mehmet-gencin-son-makalesi-osmanli-ekonomisinde-uc-ilke-1610141
TAHA AKYOL İLE EĞRİSİ DOĞRUSU, https://www.karar.com/osmanlida-sanayi-ve-faiz-1610271
Yusuf Ziya Cömert, https://www.karar.com/yazarlar/yusuf-ziya-comert/alimler-cahiller-profesorler-1588955, Son Erişim Tarihi: 28.03.2021
https://www.karar.com/yazarlar/taha-akyol/tarih-korlugu-1588883
ŞÜKRÜ HANİOĞLU, https://www.karar.com/fariza-i-hacci-eda-eden-bir-karinca-1610006
BİSAV Anma Toplantısı, https://www.haberler.com/dostlari-ve-ogrencileri-cevrim-ici-toplantida-14074171-haberi/
https://www.yenisafak.com/hayat/hocanin-kutuphanesi-sosyal-ilimler-ihtisas-kutuphanesi-gibidir-3618555
https://www.yenisafak.com/hayat/son-nefesine-kadar-ilimle-ugrasti-3616762
Reşat Nuri Erol, https://www.milligazete.com.tr/makale/6861723/resat-nuri-erol/turkiye-osmanli-devleti-ve-mehmet-genc-hoca
https://www.star.com.tr/acik-gorus/her-kagidin-iki-yuzu-vardir-haber-1623708/
Erhan Afyoncu, https://www.sabah.com.tr/yazarlar/erhan-afyoncu/2021/04/11/232-yil-once-istanbulu-karistiran-bildiri
Hac Yolunda Bir Karınca, Mehmet Genç'in Ardından, https://www.diken.com.tr/hac-yolunda-bir-karinca-mehmet-gencin-ardindan/
Marmara Üniversitesi, Vefat, https://www.marmara.edu.tr/news/universitemiz-emekli-ogretim-uyelerinden-dunyaca-unlu-osmanli-tarihcisi-hocamiz-mehmet-genc-vefat-etti
Yaşar Süngü, https://www.yenisafak.com/yazarlar/yasar-sungu/osmanli-iktisat-anlayisi-ve-mehmet-genc-hoca-2057960
https://sosyoloji.sakarya.edu.tr/tr/duyuru/goster/100181/mehmet-genc-hocamizin-anisina
Yasin Aktay, Mehmet Genç Hocanın Ardından Bir Akademi Muhasebesi, https://www.yenisafak.com//yazarlar/yasin-aktay/mehmet-genc-hocanin-ardindan-bir-akademi-muhasebesi-2058043?utm_source=gazeteoku&utm_medium=referral
Kenan Eroğlu, Mehmet Genç Hocanın Ardından, https://www.ulkuyaz.org.tr/kenan-eroglu-mehmet-genc-hocanin-ardindan/
https://gazete2000.com/mehmet-genc-hocanin-bilinmeyen-ozelligini-iskender-oksuz-anlatti/
Abdullah Mesud KÜÇÜKKALAY, https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254528
https://www.sakarya.bel.tr/tr/Haber/mehmet-genci-anlatmak-gunese-fener-tutmaktir/2129
Asım Öz, https://kriterdergi.com/yazar/asimoz/iktisat-tarihinde-bir-muctehit-mehmet-genc
https://www.derintarih.com/vefeyat/arsive-ruh-veren-tarihci-mehmet-genc/
https://www.birlikte.com.tr/derin-tarih-nisan-2021
https://www.sabahulkesi.com/2015/08/06/mehmet-gen%C3%A7-ile-s%C3%B6yle%C5%9Fi/
Dr. Mehmet Genç ile Söyleşi, Ayşe Böhürler, Tvnet Türk Kahvesi Programı, (Transkripsiyon ve düzenleme: Muhammet Negiz), 6 Şubat, 2019, https://mehmetgencten.blogspot.com/2021/04/dr-mehmet-genc-ile-soylesi-ayse-bohurler.html

Sir James Porter (1710–1786) was a British diplomat. He wrote papers on astronomy and geology and was a member of the Royal Society.
http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvSmFtZXNfUG9ydGVyXyhkaXBsb21hdCk
Turkey: Its History and Progress,
https://archive.org/download/turkeyitshistor02portgoog/turkeyitshistor02portgoog.pdf
kaynağından PDF olarak erişebilirsiniz. Muhammet Negiz.
Ayrıca Bkz: "Bir İngiliz elçisinin gözüyle Türkler", Yenişafak.
https://www.yenisafak.com/kitap/bir-ingiliz-elcisinin-gozuyle-turkler-626192
https://www.kitapyurdu.com/kitap/osmanlirus-savaslari/129496.html?gclid=EAIaIQobChMIw_SPyt2l4AIVKzPTCh3lcgXiEAYYASABEgKSdfD_BwE
Selim Efe Erdem, 21 Temmuz 2013, https://www.star.com.tr/pazar/mehmet-genc-mesele-bulmacayi-cozmekti-unvan-degil-haber-774102/
https://www.agaoglulevent.com/tefekkurler-olsun-mehmet-genc-hoca-buyuk-mutefekkir/
Ahmet Taşgetiren, Karar, https://www.duzceyerelhaber.com/ahmet-tasgetiren/46288-mehmet-genc-anlasilmazsa%E2%80%A6
https://birikimdergisi.com/guncel/10547/buruk-olumler
Abdulhamit Kırmızı, Kalanlardan Mehmet Genç,
https://serbestiyet.com/featured/kalanlardan-mehmet-genc-54577/
http://www.gercekhayat.com.tr/roportaj/vatani-sevmek-yetmez-hakikati-de-sevmek-gerek/
https://mehmetgencten.blogspot.com/2021/04/turk-tarihciliginde-dort-sima-halil.html
https://twitter.com/hlmctn/status/1373027615498457090?s=20

